ДЗВОНИ



ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 4
1935
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

5-ий рік видання.

ЗМІСТ

4 (49)-ого числа за квітень 1935 р.:

Стор.

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті. Речинець для вплачування передплати на 1935. рік минає 15. квітня 1935.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1·80 зол., подвійне 2·50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета". Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 94-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС" ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 14-78.

БОРИС ЛИСЯНСЬКИЙ.

ХРИСТОС ВОСКРЕС!

Чуєш: дзвони гудуть,
Чуєш: спів урочистий пливе до небес;
Звуки в простір могутніми хвилями йдуть...
То — Син Божий воскрес!

Чуєш: все до нового життя повстає,
Все радіє весні без кінця,
Вся природа їй в жертву себе віддає
Й славословить Творця!

Чуєш: дзвони гудуть,
Чуєш: спів переможний летить до небес
І зове людську душу на світлую путь,
Щоби Бог в ній воскрес!

ВІКТОР ГЮҐО.

ЕКСТАЗ.

Я самітний при морі стояв під шатром срібнозоряним ночі,
Небо було без хмар, а морська далечінь без імли,
Поза межі реальних світів прозирали кудись мої очі
І несміливий шепіт, здавалось, лунав із пітьми.
То природа ціла — від дерев і до скель та шпилів —
Щось питала у хвиль, у далеких небесних огнів.

А тих зір золотих несчислимі в собі леґіони
Промовляли в акордах гучних і слабких голосів
Та вогневі свої ґраціозно схиляли корони;
А до них прилучались, гойдаючи піну хребтів,
Сині хвилі, в стихії своїй самобутній,
Що казала: „То — Бог, то — Господь наш, Творець все-[могутній".

Переклав:
Борис Лисянський.

Якжеж Ви могли ще досі не заплатити післяплати? Чи Вам не сором? Чи Ваша совість, амбіція й громадянське почуття вже зовсім отупіли? Геть же з неплатниками— руїнниками наших видань і змагань!

М. РИЛЬСЬКИЙ. *
Зі збірки: Під осінніми зорями, 1926.

ЄСТЬ ІМЯ ЖІНОЧЕ.

Єсть імя жіноче, мяке і ясне;
В йому і любов, і журба, і надія;
Воно як зідхання бренить весняне:
        Марія.

Як запах фіялки в осінній імлі,
Як пісня дівоча в снігах і завії,
Зорею сіяє над смутком землі
        Марія.

Нехай я у серці святе погашу,
Нехай упаду в беззмістовній борні я, —
Та слово останнє, що я напишу:
        Марія.

ТОБІ ОДНІЙ.

А я так кохаю, кого і не знаю:
Далеку царівну.
А. Кримський.

Тобі одній, намріяна царівно,
Тобі одній дзвенять мої пісні;
Тобі одній в моєму храмі дивно
Пливуть молитви і горять огні.

Моє життя мене веде нерівно:
То на вершини, то в яри страшні;
Та скрізь душа співає переливно
Про очі безтілесні і ясні.

У городі, де грають струни пяні,
Де вічний шум, де вічна суєта,
Я згадую слова твої нежданні.

І серед поля, на яснім світанні,
Коли ще сном охоплені жита, —
Душа тебе, тебе одну віта.

Зі збірки: Де сходяться дороги, 1929.

СВІЖА ЗЕЛЕНЬ.

Свіжа зелень розгойдалась,
Розгулялась, поплила.

---

*) Вибираємо кілька віршів з творів придніпрянських поетів Максима Рильського і П. Филиповича, так мало знаних для ширшого загалу на західно-українських землях. *Ред.*

Перші краплі засміялись
До голодного зела.

Голуби летять у сховок,
І в тіснім голубнику
Ряд округлих їх головок
Як намисто на разку.

---

* *
*

Мене аж обгортає ляк,
Коли згадаю про поетів,
Що без дороги, без признак
Ідуть у хаосі сюжетів,
Главу копичать на главу,
Людей то мирять, а то сва́рять
Ї душу свіжу та живу
в ана́лізі жорстоко ва́рять.

(Виїмок з вірша: Сашко).

---

* *
*

Читачу! Зрадивши прикрасам,
Я вдався в прозаїчний смак,
Але боюсь, що знову „масам"
Не догожу ні сяк, ні так.
Та й те сказать: є ріжні маси,
З великих літер і з малих,
І що одним — шматочок ласий,
Те як трутизна для други́х.

(Виїмок з вірша: Сашко).

---

* *
*

Дощі ідуть і люди плачуть,
І скиглять діти в колисках,
І крюки як у пісні крячуть
На змитих кровію полях,
І береги хистких утопій
Ми ледве бачимо з-за ґрат,
І ще не вирнув по потопі
Зеленоверхий Арарат.

(Виїмок з вірша: Сашко).

ДЕНЬ.

3.

Набігла хмарка, хмарка перебігла —
То сірий креп, то синій аксамит.

Дивуєшся: коли ж це ти устигла
Забарвити у нові барви світ?

Зрадлива, всім відома і незнана,
Ти притаїлася, а чути сміх, —
І весело крило аероплана
Переганяє голубів ясних.

---

* *
*

І хай минуле виє вовком
І по гадючому шипить, —
Ми радісним гаптуєм шовком
Тканину років і століть.

(Виїмок з вірша: Сашко).

Зі збірки: Крізь бурю й сніг, 1925.

* *
*

Звичайно, про Довейка і Домейка
Тепер писать — то був би кепський тон.
Тепер на місце квітки й соловейка
Звитяжно стали криця та бетон.
Я згоджуюсь: і Галя, і Зюлейка —
Давно набридлий і нудний шаблон...
Та чую небезпеку і з бетоном,
Що стане він, а може й став шаблоном.

(3-тій вірш першої пісні „Чумаки").

Зі збірки: Синя далечінь, 1922.

* *
*

Вже закипає в чайнику вода.
Натомлені приємно ниють ноги.
За обрієм, за млою дожида
Ясна мета далекої дороги.

Як різко відмежовані хмарки
Од неба, од блакитного простору!
Як тепло приторк божої руки
Втішає душу, ще недавно хору!

Гуркоче поїзд і співає дріт,
Хтось посила трівожні телеграми, —
А мандрівник теряє власний слід,
Чвалаючи полями та лісами.

Запахло чаєм. Захрустів сухар.
Огонь пригас і вється синім димом.
Всі — мандрівці: і цар, і перукар.
Кінчаються усі дороги Римом.

П. ФИЛИПОВИЧ.
Зі збірки: Простір, 1925.

А ТАМ, НА ЗАХОДІ.

А там, на Заході, лягла залізна осінь.
Майдани і будинки, і сади
Засипала холодно-жовтим листом;
Дощі і кров нераз його кропили,
Вітри віків розносили в повітрі,
Зловісна ржа позначила сліди.

Там ще пишались лихтарі вечірні,
Перемагали, як звичайно, день,
І закликали крамарів повії,
І збройні люди десь ховали зброю,
Та тільки ніч давно не виряджала
Ні тихих слів, ні радісних пісень.

І бачили не люди, а гармати:
Марою дикою росте за муром мур,
Лунають гасла і темніють хмари,
І блискавиці осявають мапу,
Де, мов тавро, хтось випік чорні плями —
Версаль і Рур.

ОКСАНА ПЕЧЕНІГ.

НА ВИСТАВІ.

Гра барв і ліній смілий взлет,
І певний контур — жадний.
У ритмі бистрім й ладнім
Маляр минув сюжет.

Оцяя пляма — коник? Лялька?
Тканин відрізок лесклий?...
Чи не збагнути арабеску
В її метричних скалках?

NATURE MORTE.

Камелії на синім оксамиті.
Рожевії листи і жовті свічи,

Гедвабна шаль на крісла спинці.
Тут хто-то тільки був. Самітно
Дивився полум'ю у вічи,
Читав побліділї сторінки,
Зідхав і думав. Непритомно
Виходив темними дверима
У світлий сад. Минулість звала
Перстом тонким. Так повідомо
Згучали мадрігалів рими
І повні руху й вальса салі.

Лячерда Медина Челі.

На Лазаревім хуторі.

Коли апостол Петро, не бачучи світу, повернув від Гроба до Бетанії, — в долинах вже лежали глибокі тіні. Лише по верхах далекого Моабського узгіря виблискували останні дотики вгасаючого дня. На Лазаревім хуторі не було ні звичайного, щоденного руху, ні безупинної — від зорі до зорі — праці, в темпі якої бувало чутно не примус чи необхідність, а щиру потребу, конечність лише з любови до неї.

Хтось помалу пройшов дерев'яними сходами на наддашки, що трималися вирізуваними кедровими стовпами. Відчинились двері й крізь них вилетів приглушений, безбарвний голос Марти, а потім заколихався в повітрі солодкаво-гіркий аромат бальзамів. Дбайлива господиня, що перед кількома днями клопоталась про вечерю Вчителеві, тепер приправляла мирру та ріжні живиці на намащення Його тіла.

„Лише переллємо... бо ж заходить Сабат... Потім"... — вловив Петро, й двері зачинились.

Тяжкою ходою, ніби щойно вставши по довгій хоробі, перейшов апослол на плискуватий дах, де так часто сиділи до глибокої ночі, слухаючи Вчителеві навчання. Сперся на невисокі поручні й стерп у задумі. Не чув, як з долини злітали в гору рвучкі звуки сухого Лазаревого кашлю. Не спостеріг, що в брамі засунули засови. Дивився, як вузенька смужка світла затремтіла, витягнулась на піску доріжки й, рисуючи рухливі кривульки, зникла в домі, — й не бачив.

Все притискла тиша, не подібна ні на сон, ні на спокій. Все сповнилось мовчанням пустки, з якої вирвано душу, само життя...

Петро зідхнув і немов прокинувся з мертвої байдужости. Відогнав від себе жахливі видини, що безнастанно вставали перед очима, як сонне маріння. Закинув голову назад і загубив погляд в безмісяшнім темнім небі. Раптом з чорної бані зірвалась блискуча зірка. Зачеркчула вогненним віхтем півнеба й зникла, втягнувши за собою в пітьму і свій слід.

Такою ж блискучою зіркою пролетіла чомусь у Петровій думці згадка не про щойно пережитий жах, а про спокійні колишні слова Учителеві про двох синів різної поваги. Один: — „Не зроблю!" — й зробив, другий: — „Зроблю!" — й не виконав обіцянки. Чому ж Учитель не сказав про третій гурт людей, тих, що дотримують те, що сказали? Бо ж ці обидва однаково не дотримали слова, а говорили лише так, на вітер. Чому ж?...

Та ж, як пароскизм фізичного болю, що затихає лиш на мить, щоб незабаром налетіти з відновленою силою, стисло серце й думку пережите, чого ні забути, ні вигоїти не можна до смерти. Знов перед очима встала, як реальність, минула ніч у Каїфовому дворі, як став він біля варти, заморожений внутрішнім холодом. Вже не було надії врятувати Вчителя. Не було. Але ж він ще був живий..,

Петро сховав обличчя в долоні. Пальці впялися в кучеряве, просивіле волосся. Захитав головою з боку в бік у припливі незносимого страждання.

— „Не знаю його!"

Це ж він сказав. Він, Петро, повторив тричі, „раніш, — як півень запіяв" лише один раз... А Вчитель це знав наперед, бачив у його душі ще раніш, ще тоді, як він — „Камень", „Скеля", він — Петро запевняв:

— „Нехай всі зрадять, я ж душу віддам за Тебе!"...

Ах, душу!... Як легко обіцяти свою душу, але... як важко дотримати маленького слова!

І зненацька здалося Петрові, що лише в цій хвилині зрозумів він, чому тоді Вчитель сказав тільки про двох: того, що обіцяв і не виконав, та того, що відмовився й зробив.

Зрозумів, що звичайна людина не здібна так просто, без зусилля над собою, опанувати навіть власне слово.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

З тяжкої, гарячкової пів-дрімоти, — бо ж душу й тіло вщерть виснажили муки останніх днів, — передранішній свіжий вітрець збудив Петра. Щільніше загорнувся плащем, але заснути вже не міг: повіки не хотіли зажмурюватись. Дивився, як зблідле небо всмоктує згасаючі зорі та яснішає, вбіраючи в себе їхнє світло. З пітьми виринали форми, потім народжувались барви. Холодне повітря розтяв пронизливо-розпачливий покрик осла. Оксамитом відповіли йому корови, що й вони хотять пити. Квапли;во заскиглів ретязь біля відер при криниці. Відсунений засув ліниво заскреготав, увільнюючи замкнену на ніч браму.

Петро знову заплющив очі.

— „Новий день... Знову — жити!.. Когось бачити, чути людську мову, комусь відповідати. Про віщо? — коли все втратило ціну й сенс. Жити, коли Вчитель лежить мертвий у гробі.. Коли зникла мета життя...

Заломив руки, аж хруснули пальці, й знову байдуже дивився перед себе. Мимохіть щось припяло його увагу: здавалося, що поміж кривими оливами на узгіррі гаю, в папрямі до

шляху майнув смолоскип. Хтось і справді швидко вирвався з вогнем на шлях і поспішав до хутора. Апостол спочатку впізнав, що була то — жінка, а враз по тому також пізнав, і хто саме. Не можна було не пізнати червоного, як кована мідь, волосся Лазаревої сестри.

Від швидкого бігу, воно розпалось по шиї Марії й каскади променистих кучерів, як полумя, гнались за нею, готові запалити все зустрічне.

— Що ж могло статись більшого за смерть Вчителя? Що могло так збентежити її? І незміриме, великанське передчуття чудесного підкинуло Петра. Затремтіло серце, затремтіли ноги. Однак кинувся на діл, як хлопчик, перескакуючи по кілька сходинок. За кілька мигів уже був за брамою, а ще за хвилину тримав за руки Марію.

Спочатку не могла здобути з себе голосу. Лише повні сліз очі усміхались блаженністю й невимовним щастям. Нарешті видихнула:

— Живий!... Він — живий! Встав із мертвих... Вчитель... Все сталось, як говорив. Встав на третій день, як обіцяв...

Тихі слова стукотіли в Петровій скроні, як удари молота, що вибивають з криці стовпи іскор. Ці іскри підхоплювали у вогненний вир всі думки й почування. Розум і серце говорили одно:

— Ось Той, що справдить всі надії й дотримає всяке слово!..

Н. Королева.

VI. Pax*).

„Спокійно зважуєш глупоту, зло
і гріх"...

Е. Маланюк.

— Так, цілком вільний тепер, пане Мілєр? — фізикус засміявся, — чи може смію сказати — „фрейгер фон-Мілєр"?

— Дуже подібно до того, — відказав Лекерле. Обох же нас з Вами, пане фізикусе Брудерганс, одночасно попхнули на „вільних панів". Ваш бо учень, здається, не забув і Вас, „фрейгер" фон-Брудерганс? Чи так?

— А так, дай йому Боже здоровля!

— Розсвіти но, Карле, — звернувся Лекерле до третього співрозмовника. — Сидимо в притьмі, як закохані молодята, що звіряються в таємницях.

З сутінку, з обіймів великого фотелю, що дотепер майже був у ньому вкритий, виринув присадкуватий чоловік. Одно плече

*) VI-тий розділ повісти 1313; попередні гляди чч. 6—7, 8—9, 10—11 1934, 1, 2—3 с. р.

його було вище за друге. Голова ж, глибоко всаджена між плечі, була трохи закинута назад, чим надавала тій людині гордовитого й неприємного вигляду. Злегка коливаючись при ході, горбань підступив до вікна, де було ще світло, й почав розсвічувати олійну лямпу. Дуже гарної форми й надзвичайно білі його руки, здавалось, одсвічують в присмерку.

Альхемік дивився на Карла Мілєра й мимоволі йому насувалась думка:

— От, горбаневі Карлові було б доречі бути шашком „Лекерле", а не ставному, міцному тілом і духом „Лекерле" — Фридрихові!

Але він, щоб не було мовчанки, промовив у голос:

— Так, так... Отже виходить, що вже закінчена ваша карієра...

— Блазня, хочете сказати, пане фізикусе? — всміхнувся Лекерле. І його обличчя враз набрало гостро-неприємного, гадючого виразу.

Альхемік зробив протестуючий рух, але не знайшов відповіди.

— Смерть старого Анклітцена, справді, поставила крапку на моєму минулому житті, чи — певніш — на минулому способі мого життя. Але ставши „фрейґером" з ласкавости молодого Анклітцена, я не мушу вже думати про себе, а часто замислююсь над тим, чи не вскочив цей хлоплича на помилковий шлях?

— Я полюбив Константина, — простодушно відповів альхемік, — і так дуже часто думаю про нього. Можливо, що правда ваша. Тепер міг би жити собі вільно та працювати незалежно в маєтностях власних. Ой-ой! Яку б міг спорудити собі лябораторію! Які б міг поставити досвіди!... Воно, звісно, і в кляшторі він має так, що мало чого бажати вченому треба, бо ж за свої гроші все, що потрібував, впорядив, але...

Альхемік замислився. Але за хвилю підніс голову й запитав з великим зацікавленням:

— Пане Мілєр! Я не хотів ні в кого розпитуватись, але ж і досі, власне, не можу собі здати справи: як воно так сталось, що такий вояка, лицар Анклітцен помер не на полі бою, а в ліжку?

— Це міг би вам в подробицях розповвісти капелян. Старий бо до останнього дихання не відпускав від себе свого „Пілата". Капелян же подав йому й останній лік.

— Запричастив то б то?

— Ну, то само собою. Ні, таки й справдішній лік йому давав, — притис Лекерле.

— Хіба він розумівся на медицині? — запитав Брудерганс.

— Але... — протяг Мілєр, — я ж не сказав, що він приправив лік, я тільки сказав, що він його подав, приправив його я. Капелян же і в цьому випадку, як і впродовж всього свого життя, може спокійно „вмити собі руки".

Фізикус ще з більшою цікавістю підніс на Фридриха Мілєра свої безвійні очі.

— Не знав я, що маю у вашій особі, мовляв, подвійного колєгу? Де ж ви навчилися того мистецтва?

— Воно, пане фізикусе, здавна мене цікавило. Тому я й намовив брата Карла студіювати аптекарське уміння. Тому й сам я пішов у шашки, щоб здобути спочатку своїм ремеслом незалежність та спокій братові, а вже через нього — бодай на старі коліна — й собі. Але по дорозі я цікавився й Карловими студіями, та й там натрапив на людину, яка дещо в цьому, як і ви визнаєте, розумілася — на Константина. Признаюсь вам, я навіть міркував про те, що колись мені доведеться з ним працювати вкупі. І — коли б він не подався до святих отців, — в от тій лябораторії, про яку ви щойно мрійно згадували, напевне ми працювали б аж у трьох: він, ви і я. Але я не шкодую: по правді кажучи, мій перший „аптекарський гонорар" був дуже добрий!

Фізикуса смикнуло знову від своєрідної Фридрихової усмішки.

Карл поставив на стіл лямпу й проказав:

— Тепер вже ми не розлучимося більше з Фрицем. Кінець і моїм стражданням сердечним, що зажив я, знаючи, якою ціною добуває він мені незалежність. Там — вічний глум і наруга, а тут — я, мов той Бенедиктин, в науці, в „Рах-і".

Лекерле знизав плечима:

— І звідки ти взяв отсе, про глум, знущання? Глузує, брате, завжди розумніший. Мої ж так звані „пани" саме за те мені й платили гроші та давали подарунки, що казав їм у вічі те, про що інші боялись подумати й у темній хаті. Старий же, — „туди його головою!" переважно тримав мене для того, щоб я стримував його божевільні вибухи гніву. Я ж бо один це міг доказати.

На хвильку всі замовкли.

— Але ж, коли давали ліки, — не відступався від своєї думки фізикус, — то ж мусіла бути й хвороба. Дурно ж людям ліків не дають, а особливо такому, мов той дуб, Анклітценові. Мені розповідав якось один капуцин, що ніби то смерть старого лицаря була якась... містерійна. Але що саме там було, він не знав допуття. Дійсно, що могло звалити таку скелю?

— Скелі валить грімовиця, мій пане, — відповів Лекерле, але враз споважнів, а від того його усміхнене обличчя враз набуло приємного, вдумливого й заспокоюючого виразу. Навіть стало, як здебільшого, лагідно-сумне.

— Я не радо згадую, як прийшла по Анклітцена смерть, та мабуть, крім мене й капеляна, ніхто й не знає про це докладно. Бо ж з замкових слуг, ані з найвищих, про це напевне ніхто не знає. Але, коли б і знав, то не скаже. Бо вони й після смерти пана не забудуть, що слузі безпечніше не бачити, не чути, не знати чи не згадувати того, що діялось в „замку на шпичаку".

І Фридрих розповів, що після Константинової втечі та безнадійної гонитви за ним, до замку привели дурника Абеля. Хтось оповідав, ніби то хтось інший чув, що хтось ще третій бачив, як Абель здибувався з Константином. Правда, про це вже не раз були чутки й це здавалося ймовірним, бо ж відомо, що Абель блукає скрізь по всьому світі й міг би вільно навіть відкривати нові світи. Одначе на цей раз Анклітцен звелів завязати йому світа. Бо ж, хоч як вигукував Абель: „Не бачив, не бачив, нічого не бачив!", хоч як танцював під пугою, але Анклітцен припускав, що саме Абель міг Константина бачити, а може навіть і переховувати. Бо ж всі знали, що молодий пан — десь тут не дуже далеко. Одно слово — Абеля закинули в льох, але ж ніхто на нього не дивився, як на справжнього вязня.

Того часу Анклітцен майже порвав зо всіми сусідами й приятелями. З одного боку — осудовисько, що зробив йому синодинак, з другого — його постійне роздражнення й чорна злість та жура — однаково мало сприяли впорядженню розваг, бенкетів чи полювань. Тим більше все це не викликало у старого лицаря охоти їздити по сусідах самому. За те, щоб забутись, старий все глибше заглядав у пугарі. І в ці хвилини без того сумний замок ставав, як могила: люди ходили нечутно, уникаючи зустрічі з паном, а кому була потреба попасти йому на очі, білими устами безгучно шепотів молитву. Легко зрозуміти, що в цій добі Лекерле „не вкрав" свого заробітку.

Одного осіннього вечора, коли Анклітцен вже добре був під чаркою й в тисячний раз розкручував перед Лекерле та капеляном свої припущення про місце схованки його неслухняного сина, та присягався на меч, що він його вбє власною рукою, як щойно впіймає, — з вежі, де була колишня Константинова лябораторія, вчувся несподіваний гармідер, що швидко перейшов просто в диявольський шабаш. Щось кричало, реготало, гупало, скигліло, тріпало, — й не можна було зрозуміти, чи то були якісь стихійні згуки, чи там казилась жива істота.

Гамір був такий, що по всіх ближчих до вежі помешканнях замку не можна було його не вчути. Однак замкові люди й слуги „нічого не чули", лише прислухувалися, чи покличе їх пан, чи ні. Тоді Анклітцен, вхопивши того меча, на якого саме присягав, зірвався з місця й подався до вежі. Лекерле поніс високий смолоскип, а капелян з таким же смолоскипом стояв при вході у вежу, чекаючи, поки щось висвітлиться.

— Перше, що ми вгляділи в лябораторії, — згадував Фридрих, — це була примара того легендарного „ченця-вартівця", що наганяв жах на всіх мешканців замку. Я розповідав вам про нього, як була мова про втечу Константинову.

Так от, той чернець немов літав по покою. Він то нахилявся вперед, то раптом відкидався назад, то крутився в ріжних напрямах.

Виявилось, що дурний Абель якось виліз із своєї хурдиґи й, мов собачим нюхом, знайшов дорогу до Константинової вежі, а в ній побачив портрет ченця, котрий чомусь його розлютив.

В захваті дикого гніву, — а тоді й маленький каліка ставав досить сильним, — він зірвав портрет з стіни й почав ним гатити куди попало, найбільше ж — по горну. Сам же кричав, загрожував, нахвалявся, й скакав, немов обївся белени.

— Згинеш, згинеш! — вигукував Абель і пхав у горн пошматований образ, на якому мабуть була міцно припевнена рама, бо ж вона, побита на скалки, заваджала, щоб пропхати полотно в челюсти печі. Піч була з вогнем: служба підтримувала вогонь, бо пан велів, щоб все в хаті сина було так, як той лишив. Ото ж, як полотно було вже в горні, воно враз спалахнуло. На мить ченцеве обличчя глянуло на нас з вінка вогнених язиків. Було воно червоне і, коли сказати вам по правді, мої панове, то — таке, що я волів би вже вдруге його не бачити. За мить скручене палаюче полотно втягло в комін, немов загадковий чернець мав звичай уживати тієї диявольської дороги, що — видимо — підмітив і жебрак Абель, який тепер кричав у шаленій радості:

— Туди, в пекло! В пекло!

— Все це, що я розповідаю так довго, власне, тривало одну мить. Одначе ми обоє, немов заклякли. Лицар тримав на поготові меча, але навіть не здобув голосу, щоб крикнути на Абеля. Тим часом Абель впав на долівку й почав корчитися в пароксизмі „чорної немочі". Огидне видовище!

І от, коли це сталось, мій лицар зненацька навалився на мене вагою всього свого тіла. Як би його обличчя та вязи не були такі червоні, аж сині, мов политі гущою з червоного вина, я б помислив, що він доходить. Ледве я його втримав. Покликав капеляна, слуг — й ми перенесли його на ліжко.

Ну, далі, вже було все, як слід: дали хворому ріг теплого вина з корицею, потім голяр пустив кров. Анклітцен пробував щось сказати, та з того нічого не вийшло: йому одняло язик. Коли ж щось белькотав, то було це ще менч зрозуміле, як белькотання дурного Абеля. Крім того, перестала йому рухатись рука, на правій же ворушились тільки пальці.

Варто тут згадати, що, коли ми це помітили, капелян подав йому пергамент і перо. Та ж його міцна рука, що дуже докладно ще нещодавно тримала важкий меч, не могла втримати ані легесенького гусячого пірця. І от, поперше й в останнє я побачив, як у старого лицаря побігли по щоках сльози. Признаюсь вам, я був тоді зворушений. От, тоді я й приправив йому ліки, а сам звелів готувати мені коня, щоб повідомити сина про батьків стан. Та, видко, що Анклітценові не було чого робити на сім світі — перед другими півнями він помер. Я поїхав по Константина, капелян керував приготуваннями до похорону. Ну, та як вже я вам говорив, Константин не хотів приїхати на похорон, а прибув до замку лише на третій день... Між іншими, він знайшов Абеля в своїй вежі, майже напів-мертвого, бо ж тоді з-гарячу хтось замкнув двері в долині й всі боялись туди приступити. Ото ж, коли каліка очуняв від свого перепаду, він був та-

кий слабий, що навіть не кричав і так і просидів замкнений без їжі й питва...

Фридрих Мілєр замовк. Мовчали й інші. Нарешті озвався Карл:

— Дивний це випадок, коли не Абеля вбито, але ж сам Абель забив...

— Дивний, — згодився Фридрих, — тим більше дивний, що в дійсності Абель забив справжнього Каїна Анклітценовського роду!

— Дозвольте, — обережно спитав фізикус, — власне, кого ви в даному випадку розумієте під найменням Каїна?

— Та от того ж ченця, що був на портреті. Це ж він, фактично, перевів до ноги увесь рід...

Відхиленими дверима всунулась у покій червоновида Бета, Карлова служниця, яку Фридрих звав „не тільки Бетою, але ж Альфою та Омегою“ братової хати.

— Пане, чи будете сьогодні робити солодкі лікври? Маю наносити води?

— Всі разом засміялись.

— Бо ж коли стільки води не потрібно, — не зважаючи на сміх гостей, продовжувала служниця, — то я буду прати.

— Про мене. Робіть, що хочете, Бето.

Бета застукотіла дерев'яними черевиками по сходах.

— Не гадав я, що чудо з Кани Галілейської служить тута й до нині за приклад, -- сміявся альхемік.

— Чи ж таки не гадали? — не без іронії перепитав Карл, підливаючи йому вина в недопитий кухоль. — Але не майте сумніву: це — з Рейнських винниць. А цукорки, дарма, що звуться „мякими італійськими конфектами“ — є мій власний виріб, вартий вашої уваги. Взагалі ж, як знаєте, кожна ляборaторія має свої „специфіки“.

— Моя, на жаль, жадних, — відказав фізикус.

— Не будьте занадто скромні, — зауважив Лекерле, — аджеж студії в вашій ляборaторії є одночасно й кляшторним новіціятом.

— Чому — новіціятом?

— А як-же, коли ж ваші учні один по одному йдуть просто з ляборaторії та до кляштору, — і, знову посміхаючись, — Фридрих рахував, загинаючи пальці: — Константин — раз. Колюмба — два...

— Не жартуйте, мій друже, — серіозно відповів фізикус, — Колюмба, як правдиве золото, була спочатку випробувана вогнем, а потім за життя почали її називати блаженною.

— Знаю, — сказав Лекерле. — Вона, й справді, молодчина: це ж бо щось—горіти й не згоріти! За те матінка... Мабуть сьогодні пере сорочки в Лєті. Як що й не грішним душам, то принаймні Гермесові Трисмегістові.

— І найприкріше, — озвався Карл, що минув лише один рік по процесі, а вже остаточно доведено, що фрау Тільде ніколи відьмою не була...

— Ото ж і я кажу, — додав Лекерле, могла б ще й сьогодні прати на землі...

— Так, відповів у тон фізикус, — могла б, коли б не так завзято ляпала язиком, дужче, ніж праником... І власне за те тільки й кілок в могилу її вбито, й маку в труну насипано.

— А навіщо ж маку?

— Хіба ж не знаєте? Аджеж відьма чи там чарівник лише тоді може встати з могили, коли перерахує увесь насипаний йому мак по зернятку й не зібється, а-ні на одну зернину. А покійна була кепський математик: порахувала все, й своє, й Колюмбине.

— До речі, — сказав Лекерле, — от говоримо собі про ту нерозумну прачку, як їй, між іншими, чимало пошкодив той аспід, чи „стародавній змій“, котрого вона ніби то доказала виплекати з кривавого яйця. А тим часом нещодавно я читав прецікаву працю одного вченого домінікана, котрий, базуючись на підвалинах теольоґічних, без яких нема справжньої науки, законами природніми довів, що налиті кровю курячі яйця зовсім не передповідають ні кривавих війн, ні стихійних катастроф. Ніби то, це явище є лише ознакою певної хороби несущої курки. Що ж така хороба не псує самого яйця, а воно не шкодить людям, — отець домінікан в присутності вчених і духовних осіб, а також і членів святої інквізиції, — з'їв кілька таких яєць, — сирових, варених на мяко й варених на твердо.

— Як на мене, — усміхнувся фізикус, — то такий досвід був би фатальним: я взагалі не вживаю яєць. Але сперечатись з тим, що признала й свята інквізиція, я також не буду. Ченці говорять, що птиця, створена в день шостий, вкупі з рибами, — є пісна. Нехай, я погоджуюсь. Коли б вони визнали, що й гадаринські поросята також пісні, мов риба, — я теж сперечатись не буду.

Лекерле покрутив головою:

— Таки нагнали вам холоду, магістре?

— Скажіть ліпше: обіцяли занадто багато тепла! Мало бракувало, щоб тоді не спекли мене, як пісне курчатко.

— Ну, а урочисте запевнення від підозрень „на всяк час життя“?

Фізикус махнув рукою:

— Е, друже! Чи ж і ви б повірили мені, коли б напевне знали, що обидві відьми сходились у мене в ляобраторії, як у себе в дома, й брали участь в моїх розмовах з псом. Взагалі той Локі мало не віддав мене в руки Анклітцена, а також і святої інквізиції.

— Мені було незрозуміло, — сказав Лекерле, — що ви не встигли втекти завчасу. Невже ж не передбачалось небезпеки?

— Неполохлива людина завжди вірить, що небезпека, яка насувається, її мусить оминути. Подруге, я вже знаю з досвіду, що або треба зникнути ще тоді, коли небезпеку мало хто і передбачає, або ж треба перечасувати найвище напруження. От я й вичікував.

На сходах зачувся гармідер, двері самі собою відчинились від дужого стусана й в хату влетів, немов на покликання, згаданий Локі. Мокрий, зааферований він кидався то до Лекерле, то до фізикуса. Гавкав, вищав. Зачепив розмаханим хвостом келех з вином, намагався когось лизнути в губи.

— От чорт собачий! — неначе обурився фізикус, роблено підвищуючи голос, — жадної пошани до мого нового талара. Ну, добре ж, що хоч вино біле! — обтрушував він свою нову одежину, закапану вином.

Фридрих вхопив пса за вуха, набравши їх у повні жмені:

— Почекай, скотино! Ось побачимо, як ти заживеш у кляшторі, як відвеземо тебе Константинові.

Горбань Карл з явною гидливістю відсунувся на-бік. Він не любив псів.

— Не розумію, навіщо треба з ним возитись? Дозвольте мені, щоб я дав йому ліку: він поможе швидче, як братів поміг Анклітценові.

— Ні, ні, — сказав Лекерле. — Ми мусимо його відвезти. Він придасться кляшторові, в який впакував стільки добра Константин. А ми зробимо цим і йому приємність, і самі остаточно здихаємося пені.

— А звісно, — потвердив фізикус. — Тільки б треба було його десь замкнути до рана, щоб кудись не втік, заброда. — І, повернувшись до Карла, запитав: — І як можете ви, з вашою мякою душею, майже дівочою вдачею, пане магістре, не любити звірят? Це ж істоти, яких ми всі безнастанно кривдимо, як... — додав усміхнувшись, — як і жінок... Тому мабуть і нема жінки, котра б не любила тварин.

— Може звірята щасливіші за людину, — терпко відказав горбань, — бо ж хвора чи скалічена тварина пропадає. А людина... — він махнув рукою й відійшов до вікна...

— Може б ми трохи пройшлися, подихати повітрям? — запитав Фридрих, щоб змінити тему розмови.

За хвилину всі троє йшли повільною ходою вулицями Нейштадту. Не було ще цілком поночі. Але юний серпок місяця виблискував з-поза легких хмарок.

Одна по одній падали білі зірочки снігу. Синє-фіялові тіні, переливчасті, мов перельмутер, падали від шпичастих дахів й в перспективі перетворювали місто на старий, вицвілий килим. Здалеку легенький вітрець доносив відгуки співу. То гуляли в коршмі вояки-наймити, що блукали світами та наймались за гроші що-раз новому панові.

— Бойовники, що зробили ремество з свого геройства! — зауважив Лекерле, й, скинувши берет, підставив своє високе чоло свіжому віддихові вечора.

Йшли якийсь час мовчки.

— Про що міркуєте, магістре? — взяв під руку фізикуса Фридрих.

— Не вгадаєте!.. Думаю, що найліпша в світі річ — життя.

І найліпше воно тоді, коли минула небезпека. Що-разу, коли це зо мною буває, життя стає мені ще принаднішим, аж я готовий дякувати кожній небезпеці, яка за собою веде радість.

— Так; гарно жити, коли маєш свідомість, що ти — пан життя.

Карл мовчки зідхнув. Він дивився на небо, бо знав, що коли погляне на землю, то біля своїх ніг побачить свою потворну тінь.

— То може — назад? — запитав він, — бо ж ви хочете виїздити вдосвіта!

Всі троє обернулись і скамяніли від несподіванки: просто перед ними, в тім місці, відкіль чулися співи вояцькі, виривався вгору вогняний стовп, а враз по тому гупнуло, мов грімовиця. За мить явище повторилось. Потім — ще. Десь озвалась сурма. Задзеленчала зброя. Тихими вулицями погнала комонна нічна варта. Одно по одному відтулювались віконця й відтіль вихилялись світлі — в білизні — силюети мешканців. В тихому місці запанувала тривога.

Приятелів нагнав „гасич вогню".

— Дай Боже здоровля, пане магістре, — привітав він Карла, й не чекаючи на питання, — додав: — Знов ті вояки, пошли їм, Боже, лихого Великодня!

— А що ж то є?

— Звичайнісенька річ. Як пропють все оті лобуряки, то підкладають вогонь під викочені бочки. В якій ще трохи лишилось вина, то от вона й наробить гармидеру. Бочка — в шматки, а вояки — в сміх. Ну, а господар — верещати, ну — а ти — гасиче — біжи мов пес на свищик! Собача служба в цім безпокойнім місті. На-добраніч, пане магістре!... Назад йдучи, буду „гасити"...

Улас Самчук.

Волинь, ч. II: Війна й революція.

(Продовження в виїмках).

На дерманських хуторах „перворазрядчиків" усього один — зять-приймак Тараса Здорова, що оце к Великодню з Манджурії, де служив пограничником, вернувся.

Нічого сказати — пристойний і поважний „москаль". Одяг темносиній з зеленими нарукавниками та вильотами. Параска Тарасова ходила, мов пава, коли біля неї побрязкував острогами її довгоочікуваний...

І от на... Але, що ридала — що голосила, руки ломала і билася об землю. А він її піднімав, на руках ніс, цілував при всіх — малих і старих. Коло шкальні чекають, тримаючи у кулаках пужална, підводчики. Вози високо вимощені. Коні байдуже помахують хвостами. „Перворазрядчики" вириваються з обіймів матерей, жінок, наречених. Підводи рушають. Голосні виспіви ридань зносяться над селом.

А шляхом з Жолобецького лісу знов висунулись полки. На цей раз піхоти... Йдуть і співають...

— Москалі! Москалі йдуть! — пронеслося селом. Володько, Хвидот, Хведір, Ілько і все, що могло бігти, біжить назустріч „москалям".

„Ва-ку'... Да ва кузніце!
Ва-ку'... Да ва кузніце...
Ва кузніце маладиє кузнєци.

Виривається з сотень уст розлогий вояцький спів. Здорові, з загорілими обличчями люди. На плечах у кожного мішок — „вєщевой". Через плечі навскіс згорнута колачем „шинеля" з підвязаним до неї „котьолком". На голові кашкет з овальною трьохбарвною „кокардою". На поясі патронташі, лопатки, келепи, сокирки. Все нове, все щойно одягнене.

Спереду їдуть баськими випасяними кіньми надуті старшини. При боці у кожного шабля, мапа і далекогляд.

— Ой, йой-йой! Скільки їх! — вирвалося у Володька. Передні вже на верству від лісу, а задні ще Бог зна де. Йдуть, йдуть. Брязчать котьолки. Рота за ротою виступає з лісу. Пісні, жарти. Одна рота нарізує веселої. Звинний, барчистий з кирпатим носиком „москалик" вибиває спереду гопака.

— Браво-браво, Бондаренко! Дай лиха закаблукам! — підбадьорує його якийсь „прапорщик" в окулярах.

А Бондаренко витупує тяжкими, закуряними чоботиськами, виплескує в долоні. Піт з нього ллється зливою, промокла навильот „ґімнастьорка", кашкет ледь тримається на злиплих пасьмах волосся.

Спереду чути команду. Роти зупиняються. Відпочинок. Бондаренко відгуляв своє...

— Маладец, Бондаренко!—підходить до нього старшина.— Вот тєбє руб' на водку! А как водку тєпєр черті пют, а чесним людям не дают, так вип'єш чаю. Понял?

— Так точно ваш' бродь! — тягнеться Бондаренко.

— Спасіба!

— Рад стараться ваш'-бродь!..

На право й на ліво дороги стелиться по стернях воячня. Деякі біжать далі, ген туди в долинку. — Ех, води! Дай браток, води! Сонце смажить навмисне. Від Матвієвого хутора бігом несуть дві відрі води. Ніби сполохана зграя зелених птахів, все зірвалося і пре назустріч воді.

— Варатіїісь! Сукіни сини! Стооой! — горлують старшини. Дехто зупинився, але інші біжать. Відра з водою тримає Катерина. Сотні рук з „баклажками" простягнулося догори.

— Води! Дай, брат, один глаток!

— Нє лєзь! Куда прьош! Нє відіш, челавєк упал... На голову!...

— Сукіни сини, всю разбєрут! Чернушка, дєвушка-красотка! Остав для меня!..

— Задушите! Назад! — гукає Катерина. Дружнім хором матюків заревіла воячня. Задні перли наперед, середні назад. По середині, облита водою, з порожніми відрами, Катерина.

З'явилося кілька вершників на цибатих огирях. Замаяла над головами нагайка.

— Разайдіісь! Разайдііісь, сукіни дєті!..

Щасливий воячисько з розхрістаними волохатими грудьми дістав повну баклажку води і, перевернувши її над головою, виливає все у широко відчинений рот. Зненацька вершник. Нагайка знялася і сперезала голову вояка. Баклажка випала з рук. На обличчю різкий знак, а вояк труснув головою, вдарив матом і здивувався.

— За что? — Хотів було змахатися.

— Марш сволоч! Нєльзя піть води! Слихал?..

Володько надзвичайно здивований таким видовищем. Так бити просто по лиці... Ні... Цього не можна зрозуміти... А той клишавий дурень нічого. Подивився зляканим сірим поглядом, витягнувся, мов стовп. Вся вода з баклажки на землю витекла. А люди біжать зі всіх боків на „москалів“ дивитися. Крик, лайка, запах поту і відпадків. Війна.

За піхотою посунула гармата. О, таких коней Володько і ніхто інший з його приятелів ніколи не бачив. Коні, так коні. Копито, мов баняк. Шість таких потужних звірів тягнуть гармату. Круті верчені посторонки пружньо натягнуті. Велитенські колеса повільно котяться по мягкій дорозі.

Дванадцять батерій пройшло. О як заговорять вони десь там за Почаєвом!

„Пішет, пііішет цар ґерманской,
пішет рууускому царююу...
Я Рассєею завоююую.
Сам в Расєею жіть пайду...

Виспівують гарматчики...

„Отвєчаает цар наш бєелой,
Ми Расєеї нєдадім;
Собєрооом ми войска много
Пайдьом нєеемца воюваать...

Ніч впала, а військо все сунуло. Сунуло, мов хмара, без кінця і краю. Де його стільки набралося? Звідки? Ціла земля, небо, дерева все ніби змінилося. Все принишкло, заніміло. Лиш військо одно — рота за ротою, батерія за батерією, ескадрон за ескадроном, мов залізна топлена маса, плило в пащеку заходу, над котрим розгорялась неймовірна в розмірах і барвах пожежа.

Другого дня неділя. Сонце встало, як і завжди — весело, барвно і свавільно. Військо урвало свій похід. Лиш дорога, втоптана тисячами ніг, берегла слід особливого значіння.

Матвій вигнав на поле товар, лишив там Катерину і вернувся. Зняв свою святочну одяжину, кашкета зеленавого сукна з пружнім сталевим обручиком в середині. Раз-два шурнув по ньому щіткою...

— Підеш до церкви? — питає Настя. — Сьогодні у нас не правиться... (Звикла якось до того, що не кожну неділю правилось у свому селі).

— Піду до Башковець. Може почую що... Володьку! Не хоч зі мною?

Ого! Чому ні. Володько звинувся, мов опарений.

— Ось тільки трохи помию ноги, тату! — аж викрикнув.

— Ну скорше. Поки його дійдемо.

Йшли селом, після долиною, лугами з покошеною осоковитою травою. Йшли майже мовчки стежкою. Матвій спереду, а Володько за ним. Матвій крок, Володько два, але хіба що...

— А як ви, думаєте, тату? Побють наші австріяку? — питає хлопець. — Халєра така. І чого йому від нас треба...

— Може й побють... Хто наших коли побив? Чого треба? Хліба. Всі на наш хліб зазіхають. Тям це...

Село Башківці впялося, мов кліщ, між двох розток долини і добігає під „казьонний“ ліс. Церківця ніби забавка. Маленька, ледь визирає з патлатих лип, що оточили її навкруги. Під липами цвинтар: хрести скісні, безладно розсипалися...

Народу зійшлося досить. Служба тягнулася довго, а по службі о. Клявдій вийшов над церковні східці і заговорив: — Милі брати і сестри во Христі! Хмара велика насуває на Руску землю. Ворог лютий, нехрист германець вже протягнув свою ненажерливу руку, щоб загарбати наше добро, нашу землю, нашу худобу, наших жінок і дітей. Люті полчища, як сарана, насуваються на нас з огнем і мечем та несуть смерть... Усьому смерть! Усьому живому — смерть і руїну. Вже опалилося небо пожежами, вже полилася вчора наша невинна кров, вже заянчали наші діти, катовані лютими звірськими мадярами. Вже тяжка ганьба торкнулася наших дочок і сестер... Наші святині, храми батьків опоганено, опльовано. Мадярські полчища нагадують оті татарські орди, що колись у давнину, летіли на нашу велику землю, нищили плюндрували її, брали в брань жінок, дітей, старців, над якими творили діла сатанські. Жінок ґвалтом ганьбили, дітей били об камінь, а чоловіків нечуваними тортурами змушували до каторжної служби у своїх царствах.

Отож встаньмо дружньо всі, як один — старий і малий, каліка і здоровий, бідний і вбогий для захисту нашої батьківщини Росії. Встаньмо всі за їх честь і славу нашого батюшки царя православного. Не дозволимо нехристові посміятися над нашими святинями, над могилами предків наших. Не дозволимо злому ворогові сягнути на нашу свободу, за яку довгі віки лилася кров наших славних батьків, дідів і прадідів — християн православних.

Хай не буде ні одної душі між нами, хто б не пішов на

брань велику, хто б пошкодував для спільного добра чи то коня свого укоханого, чи себе самого. Не плачте жени і не ридайте. Знайте, що нема нічого гіршого над неволю, а той, хто впаде на полі брані за віру, царя і батьківщину, дістане від Найвищого Царя небесного вінець вічности. Будьмо всі мужні і готові, бо ворог коло воріт, ворог під вашою брамою. Його дикі орди підступають все ближче і ближче і, можливо, поки наспіє наша „добліса“ армія, ворог „вторгнеться“ у наші володіння. Але будьмо мужні. Дивімся просто небезпеці у вічі. Принесімо сьогодні гарячу молитву нашому Отцеві Небесному, Господеві милосердному, щоб він збавив нас і наших дітей від гладу, потопу, огню і меча ворожого. Приготуйте усі ваші вози із добром вашим, щоб коли ворожа хвиля нахлине, ви могли знятися з місць своїх і відійти у глуб' матері Росії, яка знайде для вас притулок і хліб насущний. І я піду з вами також. Як добрий пастир череди ніколи не покине своїх овечок, так і пастир стада духовного не лишить в небезпеці свого місця. От прийшли телєграми, що ворожа кіннота розїзджає вже за Іквою, що розвідка їх була вже у Березцях, а це чотирі верстві за Кремянцем.

Отож не дрімайте! Не лякайтеся і не плачте! Будьте готові на все. Підем в глуб Росії, не дамося ворогові на посміховиско. За нами цар і Бог. За нами велике христолюбиве воїнство наше. Впадімо на коліна, здвигнім руки до неба і воздамо Небесному Цареві наші полумяні благання, щоб Він милосердний зниспослав на наше воїнство перемогу над ворогом і супостатом — во імя Отця, і Сина, і Святого Духа — Амінь.

При цьому о. Клавдій підняв високо руку з хрестом і благословив людей. Все рухнуло навколішки. Жінки залилися голосним плачем. Почалась панахида за перші жертви, за віру, царя і батьківщину на полі брані живот свій віддавшії. Тужливе „Господи Помилуй“ — пронеслося над головами людей. Он мати горне до лона свою дитину, а великі сльозини витікають з її очей і котяться глибокими зморщками до бороди. Он дід — сивий, як голуб, припав чолом до порога, бє засохлим кістлявим кулаком свої груди. Молода смуглолиця дівчина тисне до грудей обидві долоні, ніби там огонь, який пече і який треба здушити.

А сонце дивилося і завзято мовчки пекло. Небо майже чисте, лиш пара суковатих незграбних хмарин і це все.

Люди понесли під свої стріхи жахи і ридання. А в селі нова несподіванка. На „маказині“ знов виліплено наказ — вибіратися.

Матвій уважно прочитав усі літери, усі знаки. Хотілося, хоч маленьку ключечку знайти, щоб зачепити на ній свою надію. Дарма. Йди, господарю, витягай воза, клади на нього своє господарство, чіпляй за люшню твою худобу і їдь.

Їдь, куди хоч. Світ без кінця.

Матвій ступає в поле. Йде стернею між півкопами. Став і глянув на захід. О, ні! Ні! Коли ти хоч вже конечне, щоб я покинув цей шматок землі, то зроби так, щоб провалився він і на

його місці повстало море. Хай хвилі гуляють тут, ніж ворожий чобіт, що топтатиме цю скибу, де кожна грудка напоєна моєю кров'ю.

Півсотня років стелиться поза мною і я згадую кожний день, як згадую болючий зуб кожну секунду. О, це вже ні! Підходь арміє — сто тисяч, я стану проти і хай сто тисяч куль б'є в мої груди. А місця цього я не дам! Я завоював його! Я — Матвій Довбенко!

Я не видирав його ні від кого з рук. Я заплатив! Так, — кров'ю, шматками власної плоті, ріками поту! Як хто сміє загарбати мені це!?

Лицем до заходу звернувся, кинув зір з-під насупленого чола. Постать мимохіть вирівнювалась і долоня корчилась у жилавий пястук.

— Йди, вороже! Ходи за власним кінцем, стань на цю гарячу ниву, яка спече тебе і зотлить твої кості. Ні одної скиби ворогові! Ні одної груди своєї землі! Геть!

Коли б мав дорослого сина, сказав би: — бери хлібину на три дні і йди під „ружо". Земля охорони потрібує. Коли б сам міг двадцятку років з плеч скинути, став би також у лаву. Земля потрібує охорони!

Сотня за сотнею років йшли над землею і лишали на ній свої знаки з огню, з заліза; лишали наш дух тут... лишали кості безлічі поколінь. Чуєте? Хто сміє вирвати нам з-під ніг цю віковічну підставу?

Ступає далі Матвій. Поле перегортає перед ним сторінку за сторінкою, мов якась велитенська книга. Тут стерня до зяблі готова. Там конюшина насінна з поруділим твердим, як камінці головям. Там озимина буде — жито, вусата червона пшениця... А он, над Мозолянкою по чужих полях, в гурті корови пасуться. Здалека, це ніби зграя птахів і дим там довгим рукавом розтягнувся — видно, огонь кладуть пастухи.

І обійшов Матвій також свої нові будинки. Кожна цеглина тут власною рукою кладена, кожний диль, кожний вбитий цвях... Ех... Так і бачиш, як молот вганяв його у платву. Подався на садочок. Щуплі незміцнілі щепки тримаються, обнявшись перевеслом з кілком. Це Матвій їх у землю ввігнав і змусив стояти, рости... Так, це ж він...

Приходить Стратон.

— Ну як? Що ж? Поїдемо?

Зморщки на Матвієвому чолі вирівнялися. Брови опустились зовсім низько. Уста скривилися.

— Хіба що мене звідці міною зірвуть... Хіба тоді, — заявив він.

— А там он люди буди на вози рихтують...

— Буди. Те ж видумали. Будочний народ... Цигани, — грім вас побий! — і сплюнув.

— Думаю, каже він, сидіти тут, аж стрільно загуде над коміном... Подумайте, куме, яка дурна сторія... Бачили ви, скільки

ото вчера і перед вчера пересунуло перед очима? Бачили, скільки того пішло? І кацапи, і наші, і татари, і козаки, і хто тільки там не був! І тут відступати? Віддавати на поталу все! Тьху! — бий тебе сила Божа! — коли ми вже не зможем вишпурнути від себе якогось клишавого австріяку!

— Так. Жалько й обідно. Дійсно... Але все одно „наша" візьме...

Матвій знизнув плечима і мовчав. Стратон Бога вмішав, каже: — прогнівили! Хіба-ж до тепер знали люди, що є Бог? Хіба коли він, один з другим, згадав це слово? Ну от... Маємо. Війна. На тобі нове лихо на голову.

Розійшлися дядьки поночі. Шляхом знов військо потягло. За військом цивілі обозники на возах, не таких, як у нас, ні... Київці на гарбах. Здорові мужчини, кажуть, тиждень в дорозі. Коло кожного воза кілька коней, мов мопардів, привязані. Матвій і не думав, що десь така безліч коней є і то все, як кінь, то кінь.

Місяць жарить. Курява високо зводиться і пудрує поля. Пісні, гармонія... Спати в таку ніч — не заснеш. Тисячі дум лізуть в голову, крають мізок. Як страшно, як неймовірно страшно, хочеться жити й рости.

Не дивлячись на все, другого дня Матвій не одразу, як звичайно, подався в поле, а виволік з клуні воза і почав оглядати його. Потрусив за кожне колесо — чи не хлябає. Після одно за другим знімав з возів і пробував букші. Порішив також на всякий випадок драбини міцніші дати. При цій роботі кпився сам з себе. Насмішкуватий гіркий вираз не сходив з його обличчя. Що його на той візок забереш? Куди поїдеш?

Настя й собі не переставала лементувати, тошніти, ломити руки: А куди? А як? А що ми там робити будемо? Куди нас поженуть і де на нас оте лихо, оте нещастя вискіпалося?

Василь і Катерина працюють в полі. Хвидот відноситься до всього байдуже. Володько весь цікавість. Він розуміє чудесно положення. Він знає, що значить покинути доми, залишити все на знущання, плюндрування, але його тягне чомусь далі, туди... Ну, хай! Ну, хай щось станеться... Хай люди вовтузяться, ворушаться. Буде зміна, рух, буде безліч цікавих переживань.

А москалі йшли... — Нєбось... Ей, матушка, не плач! Чево, глупа, ревьош? Вот как падайдьом, как суданьом етаво самово!.. Пусть устоїт, — пусть папробуєт устоять!..

— Ех, москалики, москалики! Відженіть від нас оте лихо, оту мару!.. Кажуть, уже чули, як „горудія" стріляють...

— — — — — — — — — — — — — — — —

А про Василя ніяких чуток. Навіть Кулешик нічого не знав. Знав, що первий „звод" пішов у контратаку, а що далі? Хто може сказати. То ж, чуєте, війна.

Одарка всі ночі проплакала. То ж був її перший, добрий, працьовитий, розумний. Люди його любили і він людей. Може

в полон попав? О, Боже! Та ще й до німців. Чому якраз до німців, ах, чому?! Кажуть, то самий крутий народ. Тож вони будуть його мучити, катувати. Того доброго привітливого з синіми ясними очима хлопця, який навіть нікого поганим словом не назвав, худобини не образив.

Плаче Одарка, так плаче, що Господи. Почав їй навіть ввижатися. Боялася у темноті сама лишитись. Ввижався їй обвішаний торбами, як жебрак, обдертий, голодний з впалими очима. Мамо! Так і чула це слово. Ти родила мене, ти ночей не спала, кормила, доглядала. Вирятуй мене!...

А Єлисей недільними ранками старого дідового, у шкіряних політурках, „Каноніка" до рук брав і тремтячим протяжним голосом акафист Ісусу Сладчайшему вичитував. Читає книгу, а сльози по рудій бороді спадають. Давав і на молебен, але хто знає, чи живий. Навіть не знаєш, чи записувати в „Грамотку", чи ні. Сестра Палажка від плачу червоні очі мала, чорні одяги носила. Після очі розболілися і мусіла звернутися до лікаря.

— Останній раз, люди мої, бачила в Здовбунові, — оповідає крізь сльози Одарка. Перед Різдвом пише він, наш голубчик: „любі і дорогії мої папаша і мамаша. Наше ученіє уже скінчилося і ми, такого то й такого числа, будемо через Здовбуново на германськой фронт їхати. Приїдьте, то зобачимося".

Як же не поїхати. Напекла я, що могла — мазурків на маслі, курочку, (тут Одарка сякає у запаску носа і витирає очі), Боже, Боже! Взяла, чуєте, ковбаси, шинки, запріг старий коні і нас троє — „він", я та Палажка, виїхали. До Здовбунова 16 верстов, а тут заверюха така знялася, що світа не видно. Дорогу замітає, свище, реве... Конята ледве, ледве тюпкають. Приїхали ми туди... А на станції москалів... Господи! Ані стати нема місця. А поїзди все їдуть, все їдуть. А „їх" там сердешних повнісінько понабивано. Одні туди, а другі назад. Тяжко ранених везуть... Ох, що я там надивилася. Серце окипає, як згадаєш. А на дворі аж пече мороз. Москалі їдуть, руками вимахують — прощай, мамаша. Я плачу, Палажка плаче, старий тупцяє валянками по морозі. Людей, як і ми, з усіх сіл понаїзджало. Матері падають.

І що то там за „позіція", і нащо та, чуєте, війна? І нащо там того народу стільки — тьма тьменна, як хмари, як води. Все, кажуть, на Варшаву.

Дивимося ми, розпитуємо, коли то 151 полк їхатиме. Чекаємо, день тягнеться, мороз дошкуляє, ноги одмерзають... Боже мій милий! Вечір приходить, ніч, а його нема. Нема та й нема. А я цілісінький день рисочки в устах не мала і не кортить нічого... Навіть забула, що їсти тра... Все очікую, все жду. Цілісіньку ніч в товкотні, в тісноті на зачовганій підлозі просовались. Світає, день... А його нема... А що, як вони вже проїхали? А може в дорозі задержались. Хто його знає. Старий все розпитувати ходить. Кажуть чекати, приїде і 151-й. Але коли. Ми уже й стояти не маємо сили. А додому не хочеться. Здається, до смерти чекала б на нього, хай краще вмерти, аніж не бачити.

Ждемо ще день. Вечоріє. Старий турбується за коні. Овес вийшов, сіно вийшло. Ще померзнуть на морозі. Почав він розпитувати скрізь у вищого начальства, кондукторам у руку — тому карбованець, тому два... Кажуть почекати ще і перевели нас до якоїсь теплішої хати, а коні також десь там під накриття затягнули.

Йде найвищий начальник. Старий шапку зняв: — Ваше високоблагородіє! Скажіть, прошу вас, чи буде сьогодні 151-й полк їхати. — Та три рублі йому в руку тикнув. Взяв той три рублі і десь побіг. Каже — зачекайте. — Побіг, думаємо, і три рублі побігли, але ні... Видно якась чесна людина, (хай йому Бог дасть здоровля)... Вернувся і каже: — 151-й полк скоро приїде. Він мав приїхати ще вчера, але через сильні навали глибоких снігів спізнився.

О о о, вирвалось у мене. Хвала тобі Боже! А холод, аж до кісток допікає. Але вже не йдемо до ждальні. Вже стоїмо і ціпнемо на пероні. Старий десь окропу роздобув і ми з Палажкою трохи цукрованої води випили. Стало дещо тепліше.

А поїзд за поїздом, поїзд за поїздом — все сунуть і сунуть. Деякі зупиняються, інші їдуть не зупинившися. Все обсніжені такі. Видно в полях метелиця.

Коли смеркло, приїхав довгечий, обліплений снігом, поїзд. Паровик шипить, прискає парою. Дивимось — висипають москалики... Озираюся навкруги, чи не узрію і „його". Ні. Не видно. Питаємо одного, чи це не 151-й полк? Так, так, мамо! Це він... Боже мій! Я підскочила, як на огні, і оглянулася. О, сину мій... (тут Одарка уриває оповідання. Сльози не дають можливости говорити)... О, кажу, сину мій! І... більше... не могла, чуєте, нічого вимовити. У горлі голосу не стало, язик занімів... Ми всі ніби постовпіли. Він обнімає нас, довгий такий, високий. „Шинеля" на ньому довга, на плечах торба. Усе московське... Ми стоїмо і не знаємо, що далі... Старий почав гроші доставати, а руки йому пограбіли і навіть пуляреса не відчинить. — Звідки ти, кажу, прилетів? Де ти був? О, сину мій, сину мій! — одно тільки і вимовлю. Засвистав поїзд. — Їдемо! — каже він. — Їдеш? Вже? Їдеш? Мій милий, мій дорогий, мій одинокий! Куди їдеш?... На Варшаву? На Варшаву? Господи! І нащо тобі та Варшава? Він отак, чуєте, хвилечку постояв. — Ну, бувайте здорові! — каже. — Може не по... ба... чи... мо... же, к... а.. же, не побачимось... Я, чуєте, вчіпилась за один рукав, Палажка за другий... А поїзд рушає... Пустіть! — просить. Пустіть, мамо... Мушу! Будьте здорові! Вирвавсь і побіг... Хліб, хліб! — кричу. Хліб ти забув! Поїзд їде, їде... Старий за мішок, біжить за поїздом, пхається між людьми, не догнав... Де там доженеш машину. То, сила... То чуєте, страшна сила... Кинув торбу з хлібом між москалів, а ті тільки зареготали... Поїзд пролетів, як вітер...

І не було від нього ні одного листа більше. Поїхав і, як у воду канув... — закінчувала Одарка.

Др. Константин Чехович.

До проблєми народніх ритмів у Шевченка.

(Продовження)

III.

„Я погоджуюсь, — пише Якубський — що акад. Смаль-Стоцькому пощастило довести, що в основі того, що я в роботі 1921 року називав „чотирьохстоповим хореєм“ лежить... козачковий ритм. Але тільки лежить в основі, і зовсім немає причин думати, що Шевченко і думки не мав ані про які хореї. — Візьмімо один з тих прикладів, що їх дає для козачкового ритму акад. Смаль-Стоцький:

І широкую долину
І високую могилу
І вечірнюю годину
І що снилось, говорилось,
Не забуду я.

Що ці рядки можуть бути ґенетично звязані з козачковим ритмом, цього можна не заперечувати. Але справа ж не тільки в ґенезі ритму. Уявімо собі, що ми знайшли ці пять рядків і навіть зовсім не знаємо, якому поетові вони належать. Спробуємо зясувати їх ритм і безумовно ми визнаємо їх хореїчними, чи ще правдивіш, коли ми приймаємо й пеони до нашого віршування — визнаємо їх пеонічними. Обєктивно цього не можна заперечити. Інша вже справа, що Шевченко міг прийти до цього ритму, нагадуючи собі „нуту“ якоїсь козачкової пісні. Але ж дозволимо собі припустити, що Шевченко знав хоч абетку теорії віршування, а тоді він не міг не знати, яким віршовим ритмом він орудує, дуже добре розуміючи, що цей віршовий ритм не що інше, як своєрідна трансформація ритму музичного. Знов і знов доводиться проказувати, що музичний та віршовий ритм це не одне й теж саме...“ [1])

Замісць відповіди на такі „докази“ ми попробуємо уявити собі трохи іншу ситуацію. Уявім собі, що хтось справді знайшов цих пять рядків і що справді, не знаючи хто їх складав, написав цілий трактат про них, доказуючи, що їх ритм це химерно-ґеніяльна комбінація хорея, дактиля і амфібраха (—◡ | —◡◡ | ◡—◡). Про цей свій винахід він міг би теж сказати, що „обєктивно цього заперечити не можна“. — І що ж тоді ми всі, що добре знаємо абетку теорії віршування Б. Якубського, зможемо на таке відповісти? Певно дійдемо до висновку, що всяка правда релятивна, не виключаючи і тої, що її Б. Якубський уважає за непохитну й обєктивну. Але коли ми крім згаданої абетки знаємо ще, що́

[1]) Б. Якубський: До проблеми ритму... Op. cit. стор. 76—77.

таке ритмічність української народньої поезії і не сумніваємося про тісний і всесторонній звязок поетичної творчости Шевченка з українським народнім мистецтвом слова, та коли ще знаємо, що цих пять рядків, що про них йде мова, написав саме Шевченко, а не хто інший, тоді ми іншими очима почнемо приглядатися до їх ритмічної структури і певно найдемо у них те саме, що там найшов акад. Смаль-Стоцький. — Це вірші козачкові, а ті чотири хореї, що їх там бачить Якубський, це явище випадкове і до самої ритмічної структури цих віршів не належить.

Проблєма ритміки це не лише теоретична проблєма ґенези Шевченкових ритмів, але також практична проблєма, як пристосувати українські народні ритми до читання Шевченкових творів, щоби не читати їх на основі метрично-тонічних схем та не псувати в той спосіб їх незрівнаної краси і виразової сили. — Можна не погоджуватися щодо подробиць деяких ритмічних схем, можна ті схеми для читання трохи модифікувати, але треба прийняти сам принцип, встановлений Ст. Смаль-Стоцьким, а саме принцип ритмічного читання Шевченкових творів на основі народніх музичних ритмів. Тоді не треба буде вкладати до Кобзаря ніяких хореїв ні ямбів, ані не треба буде підсувати Шевченкові своєї власної „абетки теорії віршування", доказуючи, що вона справді „обєктивно" помагала Шевченкові при його творчості. — Шевченко не складав вище наведених віршів ані хореями, ані комбінацією хорея, дактиля й амфібраха, і лише шкільна рутина веде людей до того, що вони шукають і находять у Шевченка ріжні тонічні стопи [1]).

Найбільш завзято боронить Якубський свого „чотирьохстопового ямба російського походження", що його раз вклавши у Кобзаря, він таки ніяк звідтам викинути не хоче. Можливо, що і симпатії до російських впливів, що їх і в працях самого Якубського аж надто багато, грають при тім деяку ролю, та в даній випадку не менш важне і те, що ті „ямби" разом з ріжними неправильностями — на думку Якубського — незвичайчо підвищають мистецьку варгість Шевченкової поезії. Викинути ті ямби з Кобзаря, означало би зруйнувати цілу теорію Шевченкової ґеніяльности, що її Якубський подає в одному із розділів своєї „Науки віршування" (на стор. 81.). Все ж таки дивно, що Якубський далі обороняє те, чого нема ніякої наукової причини обороняти. — Не знаємо, чи Шевченко справді сам колинебудь виправляв свої вірші на „правильні ямби", але навіть якби так було, то він міг робити це хіба за порадою видавців чи редакторів. На основі усього характеру поетичної творчости Шевченка ми певні, що в момент творчости його вірші мережалися на тканині народніх ритмів, а не на основі якихнебудь метротонічних схем. При читанню Шевченкових творів треба розгадувати

---

[1]) Те саме роблять і інші словянські учені з деякими своїми поетами. Напр. у чехів є вже досить велика література на ту тему. Гл. Jan V. Sedlák: K problémum rytmu básnickéko. — Praha. 1929. стор. 133 і д.

якраз ті дійсні, може і підсвідомі [1]) підвалини його поетичної творчости, треба відшукати ті народні музично-ритмічні схеми, що ними Шевченко так по мистецьки послугувався, і на їх основі треба нам самим Шевченкові вірші читати. Бо інакше не тільки естетичні вартості Шевченкового ритму, але і багато важних подробиць його поетичних малюнків та ідейного змісту залишаться для нас недоступні.

Та, Якубському конче треба бачити у Шевченка ямби і він їх бачить. „Мені не потрібно, мабуть, тут наводити зразки чотирьохстопового ямбу Шевченка, — каже Якубський — його всі знають; велику кількість ліричної поезії й поем писано цим метром. Досить часто, рівняючи з другими поетами, зустрічаються в цьому ямбі знамениті „неправильності“, а ще частіш це чудовий, доладній, дуже багатий ритмічно-ямбічний метр. Я розгортаю навгад „Кобзаря“ — випало: „Мені однаково, чи буду...“ чистісінький ямб, далі — „Не кидай матері“, початок „Чого ти ходиш на могилу“,... „Вечір“ і т. д. — все чотирьохстоповий ямб першорядної вартости“. („До проблєми“... стор. 77.) — Такий спосіб наукової полєміки певно здивував би і самого Якубського, якби так хтось інший зачав його власними методами з ним боротися. Розгортаючи Кобзаря „навгад“ і вириваючи окремі рядки Шевченкових поезій без звязку з цілістю, ми могли би дійти до висновку, що у Шевченка не тільки ямби замісць колядкового ритму, але і дактилі, анапести, хореї, пеони і т. д. Тоді взагалі не завважаємо дійсної ритмічности Шевченкових віршів. — Попробуймо і ми за прикладом Якубського розгорнути Кобзаря „навгад“ і загляньмо туди через окуляри його „абетки віршування“. Висновки будуть дуже цікаві і повчаючі. Ось на приклад вірш

Понад по́лем іде́,
Не поко́си кладе́...

це виразний анапест (⏑⏑— | ⏑⏑—). Інший вірш:

„За що́ж ти кара́єш її молоду...“

Це мусить бути амфібрахій (⏑—⏑ | ⏑—⏑ | ⏑—⏑ | ⏑—) Так і учить нас читати цей вірш „Наука віршування“ Якубського (стор. 59.) [2]). Ще інший вірш:

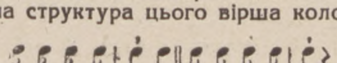
Сонце заходить, | гори чорніють,
Пташечка тихне, | поле німіє...

Це цілком ясний адонічний вірш, що складається з одного дактиля й одного хорея (—⏑⏑ | —⏑) [3]) і не знаємо, чому Якуб-

---

[1]) Акад. С. Смаль-Стоцький думає що „Шевченко зовсім свідомо послугувався ритмом“ (op. cit. стор. 105). Ми приймаємо можливість підсвідомих ритмічних схем в момент поетичної творчости.

[2]) Дійсна ритмічна структура цього вірша коломийкова, а саме



[3]) Здається, що це мав на думці проф. В. Сімович, коли в дискусії (4. III. 1924.) виступав проти поглядів акад. Смаль-Стоцького. — В протоколах помилково записано ніби проф. В. Сімович назвав цей вірш „комбінацією ямба з трохеєм“· (Гл. Протокол ч. 13. „Праці Укр. Істор.-Філол. Т-ва в Празі“, том I. (1926.) стор. 200.).

ський неначе погоджується з акад. Смаль-Стоцьким, що це вірш колядковий. („Наука віршування“ стор. 75.). — Розгортаємо „навгад“ далі і находимо вірш:

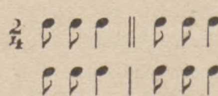
„Думи мої, думи мої, лихо мені з вами“...

Це „чистісінький“ хоріямб (— ⏑⏑ — | — ⏑⏑ — | — ⏑⏑ — | — ⏑) і може Якубський помиляється, коли він каже, що це „коломийковий ритм“ (Ibidem, стор. 74.). Чому коломийковий ритм а не хоріямб?

На таке питання треба конче дати собі самому ясну відповідь, а тоді певно і всі інші ямби і хореї, що їх випадково побачимо у Шевченка, будемо інакше оцінювати. При тім найважніша справа, не відчиняти Кобзаря „навгад“, лише докладно студіювати цілість. Часом вже кілька дальших рядків вияснить справу і ми побачимо, шо на пр. перші два вірші

„Понад полем іде,

Не покоси кладе“...

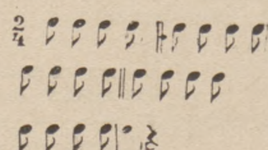


можна би вважати за анапести лише через фальшиві окуляри шкільної рутини, яких сам Шевченко у момент поетичної творчости напевно не мав. Ці вірші зложені (так як пісня „І шумить, і гуде“) не на схемі тонічно-метричній, лише на схемі музично-ритмічній, а саме на схемі козачка. На це вказують нам дальші рядки:

„Не покоси, кладе гори:

Стогне земля, стогне море

Стогне та гуде“.



[1])

І уся поетична творчість Шевченка вказує на те, що у його віршах не треба шукати своєї власної „абетки теорії віршування“, лише треба розгадувати ті схеми української народньої ритміки, що на їх тканині справді ці вірші складалися.

У полємічній гарячці Якубський уявляє собі, що його власні погляди це останнє слово сучасної науки, та що висновки довголітніх основних студій акад. Смаль-Стоцького це „педантизм, позбавлений усякого ґрунту сучасної науки“. („До проблеми“... стор. 80).

Добре буде зясувати собі, що це за „сучасна наука“, що на її ґрунті так певно почувається Б. Якубський, та що це за „наука віршування“, що так сміло береться викидати музичні ритми з Кобзаря. — За інформаціями про ту „сучасну науку“

[1]) Порівн. Акад. С. Смаль-Стоцький, op. cit. стор. 81., — а також К. Чехович: Про ритмічне мистецтво Шевченкової поезії. ЛНВ 1931. IV. стор. 309—315, і V. 474—476.

заглянемо до книжки самого Якубського. Вже у передмові до своєї „Науки віршування“ наш дослідник української віршової ритміки зазначає, що „українському читачеві доведеться звернутися до російської літератури як найприступнішої та близької щодо принципів віршування“. (стор. V.) Ми навпаки, хочемо перестерегти українських читачів, щоби не ішли за тою порадою Якубського і щоби по змозі як найрідше заглядали до російської літератури, якщо хочуть пізнати справжню суть української віршової ритміки, особливо тої, що нею послугувався Шевченко. На прикладі самого Якубського, що аж надто часто оглядається на російські взірці, бачимо, що це не вийшло на користь його праці. Бачимо на пр., як Якубський з ріжних російських авторів вибирає собі цілу ґалєрію дефініцій ритму, які взагалі нічого не пояснюють. Дещо з того зацитуємо лише тому, щоби хоч трохи світла кинути на ту „сучасну науку“, що на неї спірається Якубський. На пр. на стор. 18. читаємо таке: „Ритмика є спосіб чергування наголошених та ненаголошених складів“ (М. Гершензон „Видение поэта“ стор. 17. М. 1919.) — „Ритм є реальне чергування наголосів у вірші“ (В. Жирмунский „Композиция лирических стихотворений“, стор. 98. Пет. 1921.) — Ритм є „розподіл наголосів у вірші та розподіл цезур“ (Б. Томашевский „Ритмика четырехстопного ямба“...) — „Ритм є чергування сильних та слабих ментів часу“ (В. Шенгели „Трактат о русском стихе“, стор. 6. Одесса 1921).

Поминаючи усю хаотичність такої колєкції ріжних понять, лише поверховно обєднаних спільною назвою „ритм“, мусимо лише загально підкреслити, що ніяким чином не можна „чергуванням наголошених і ненаголошених складів виясняти музичновіршову ритміку народньої поезії, і що далі ще підходити з такою міркою до поезій Шевченка це вже не крок вперед, а крок назад у дослідах в цій ділянці.

Бажаючи ближче приглянутися до тої „сучасної науки“ Якубського, ми могли би разом з ним вичисляти наукові заслуги Андрія Бєлого, В. Брюсова, Н. Нєдоброва та інших, ми могли би повторяти такі думки цих російських учених, як на пр. „Метр — це інерція ритму“, або „Під ритмом віршів ми розуміємо симетрію в порушеннях метру, цеб то певну складну одноманітність порушень“ — чи вкінці „Ритм є норма свободи в межах версифікації“ [1]), та все те не має для нас того значіння, яке йому приписує Якубський, і ледви чи комунебудь ясно, що те все має означати [2]) Нам не треба жалувати, що ми стоїмо поза сферою притягання такого наукового середовища, бо бачимо, що воно лише спиняє розвиток української науки, даючи україн-

[1]) Гл. Б. Якубський: Наука віршування, стор. 30—31.

[2]) Під безпосереднім впливом Б. Якубського і А. Бєлого подає Л. Білецький своє ще більше темне „пояснення“ ріжниці між метром і ритмом: „Ритм — це є вічний рух у гармонії, метр — це спокій і гармонізована одноманітність“. („Перспективи літературно-наукової критики“. — Нова Україна, 1923, грудень, стор. 110.)

ським дослідникам знаряддя цілком непридатне для їх чергової праці. Ціла „Наука віршування“ Якубського, що виросла в тім середовищі, для дослідів над ритмікою Шевченка цілком непридатна. — Можливо, що і такі дивні відкриття, як на пр. те, що „наші сучасні культурні мови вже зовсім не знають розподілу звуків на довгі та короткі“ і трохи несподіваний висновок, що через те модерна ритміка основується лише на принципі „наголошености і ненаголошености“ складів [1]), треба також віднести на рахунок тої наукової сфери, що з неї черпає Якубський. — Дуже шкода, що він такі псевдо-наукові і псевдо-сучасні погляди приймає за свої.

Ми не будемо далі забігати за Якубським у нетрі його полєміки, тимбільше що прадя Ст. Смаль-Стоцького ніякої оборони не потребує. Вона переможе своїх противників силою своєї власної наукової вартости. І коли на пр. Ол. Дорошкевич, переконаний „аргументами“ Якубського, думає, що Ст. Смаль-Стоцький „переоцінює вплив народньої ритміки“ [2]), то ми навпаки думаємо, що ані Якубський, ані Дорошкевич не зрозуміли добре праці Ст. Смаль-Стоцького і тому її недоцінюють, а на твори самого Шевченка дивляться ще далі через призму власної шкільної рутини. [3]) Д. б.

Др. Василь Пачовський.

Проблєми української літератури й мистецтва.

Вже пораз другий на сторінках нашого журналу віддаємо голос в літературних справах сеніорові нашої літератури Д-рові В. Пачовському. Своїх кілька уваг до цієї статті (надісланої ще спочатком лютня с. рі. подаємо на кінці. *Ред.*

I.

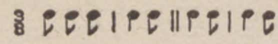
1. Оцінка красного письменства.

Під гнетом московського абсолютизму, узброєного кривавим кнутом більшовицької доктрини, поникла літературна творчість України. Найвизначніші творці замовкли та нидіють на за-

---

[1]) Б. Якубський: Наука віршування, стор. 15.

[2]) Ол. Дорошкевич: Сучасний стан Шевченкознавства. Op. cit. стор. 360.

[3]) Сюди належить і стаття С. Никифоряка: „Рим і ритм у Шевченка“. — ЗНТШ, 99. стор. 245. — І Ол. Колесса намагається тонічними стопами аналізувати поезії Богдана Залєского („Ukraińska rytmika ludowa w poezyach B. Zaleskiego“); напр. для вірша: „Jak szumiał, szumi step tam siny“ подає схему ◡—◡ | —◡ | —◡ | —◡ стор. 44.). — Б. Якубський мусів би і тут побачити „чотирьохстопового ямба російського походження“ (◡— | ◡— | ◡— | ◡— | ◡), так само як його бачить у Шевченковому „Реве та стогне Дніпр широкий“. Дійсна ритмічна схема є така: 

Це український колядковий ритм. (Порівн. С. С.-Стоцький, Op. cit. стор. 85. і д.)

сланні, а відважні протестанти, що хотіли станути на сторожі українського духа — мусіли наложити на себе руку, або впали розстріляні опричниками червоного царя-деспота. Супроти того українцям по цей бік греблі доводиться творити літературу, що порушує державно-творчі проблєми для конструкції держави, аби західні землі відіграли ролю Піємонту нової України.

Минулого року Товариство письменників і журналістів імени Івана Франка у Львові ввело у життя конкурс на найкращу книжку красного письменства і викликало сильніший рух в ділянці літератури. Голова цьогорічного жюрі на літературному вечорі 31. січня с. р. Др. В. Сімович подав до відома звіт з оцінки літературних творів, що дістали нагороду.

Комісія, вибрана з членів Товариства, кермувалася двома критеріями в осуді творів літератури: чи твір автора виказує талант, що дає щось свіже, нове і які дає можливості розвою автора. В рішенні цієї загадки пристосувала шабльони форми, а не глибину змісту на лад передвоєнної літературної критики, для якої українство — це тільки література.

Осуд, чи котрийсь письменник є талант, в сучасників є наскрізь підметовий, однобічний, зависимий від смаку членів жюрі під диктатом двох-трьох членів, які мірять манєри мірилами шабльонів свого часу і „літературність“ всіх творів.

З одного боку сучасники можуть нераз не спізнатися на творах таланту, який дає нові цінності, а надія на можливість розвою таланту викликує усмішку супроти байдужости українського громадянства до літератури, бо в нас ніякий творець, не виключаючи Шевченка і Франка, не дав і не дає того, що міг би дати серед нації, свідомої вартости духової культури.

З другого боку признання початкуючого письменника талантом-лявреатом, повним надії, є недоцільне. Сам голова жюрі згадував у своїм рефераті про небезпеку, що люди молоді з незагартованими характерами можуть зманєруватися під впливом відзначення на конкурсі. „Через признання їх талантами з можливістю розвою — пише в імені публики Коберський — люди молоді, які до їх відзначення були скромні і писали до речі, по їх нагородженні дуже часто стають фразерами, іноді навіть позерами. Чи не було за багато претенсійности у промові одного нагородженого на минулорічнім конкурсі“. Хто з критично думаючих людей міг дослухати до кінця беззмістовну претенсійну тираду одного з тогорічних нагородженців дня 31. січня 1934 р. на „Бесіді“.

Якби літературне жюрі не привязувало нагороди до осіб, а до творів, наскільки вони мають вартість для зросту нашої нації, критерії вийшли би більше предметові, письменники виховувалися б самі, оцінюючи зміст своїх творів під оглядом глибини і ширини світогляду, — а суспільність чулася б більше зобовязана до підпертя літератури, бачучи в ній не іграшку, а серіозне діло.

2. Завдання літератури недержавної нації.

В осуді творів красного письменства можна кермуватися двома критеріями: або поглядом на ціль письменства під девізою мистецтва для мистецтва, або під гаслом доцільности.

Ідеалом твору мистецтва є гармонія змісту, сильного ідеєю, з красою форми. Не всі твори осягають ту гармонію. В одних перемагає ідея, в других форма. З упадком романтизму увага поетів звернулася на культ форми. Цей культ форми є принципом мистецтва для мистецтва, або чистого мистецтва, якого теорію найшов французький поет Теофіль Ґотіє з учеником Теодором де Бонвіллє. На основі цієї теорії мистецтво не має цілі, бо воно є самоціллю, стоїть поза добром і злом, є абсолютом, бо є відбиттям абсолюту — душі. Артист не є слугою, ані керманичем, не належить ані до народу, ані до світу, не служить ніякій ідеї, ані ніякому громадянству.

Тимчасом по війні ставить Европа мистецтву політичну і педаґоґічну місію в найвищім значінні того слова, а від мистців вимагає історичного післанництва. Мистецтву ставиться ціль людей не бавити, а перетворити — звідтіль уважаємо його мистецтвом під гаслом історичної доцільности, яка служить конструктивним цілям держави, та організуючим цілям нації, якщо вона є бездержавна.

Під гаслом доцільности стоїть література в краях Німеччини, Росії та Італії, а девіза: мистецтво для мистецтва взагалі упала з упадком ліберального світогляду. Зрештою українці не можуть позволити собі на виключно чисте мистецтво для мистецтва, як недержавна нація. В історії культури всі державні нації, що хвилево втратили державу, заставляли до місії пропаґанди державности літературу і плястичне мистецтво, аби здійснити свій ідеал воскресення держави, (це бачимо в поляків на поезії Міцкевича, Словацького, Красінського, та творах кисти Матейка, Гротґера чи Коссаків).

І ми мусимо станути на основі доцільности в оцінці творів мистецтва, аби зазначити, що українство — це не тільки література; а наше образотворне мистецтво — не матеріял для збагачення культури сусідів чи ситої Европи, а форма для вияву найглибшого сутнього внутрішного духа народу. Отже всі твори літератури треба розглядати не лише під кутом естетичним, але теж, чи й наскільки вони помагають, чи шкодять здійсненню нашого ідеалу.

Хоч я сам був як член „Молодої Музи“ прихильником l'art pour l'art — але тепер, як пережив жахливу катастрофу України з ласки захваленої французької Европи, хоч не без нашої вини — уважаю твори в дусі мистецтва для мистецтва за іграшку ситих, на яку шкода паперу і друку, бо та забава за дорого коштує, а висліди їх появи в літературі є мінімальні. Нація, що не має держави, не може в літературі поставити, ані розвязати ніякої проблєми, що має всесвітну вартість — бо для

неї найвищий ідеал: дах над головою! Нація бездержавна все упосліджена рівнем життя і мізком, аби могла видержати конкуренцію ідеями свого мистецтва з державними націями; через це головні проблєми всесвітного значіння ніколи не рішають бездержавні народи.

Недержавна нація мусить видвигати твори, що порушують організуючі ідеї, конструктивні для воскресення своєї держави. Не розумію під цими ідеями зараз тільки літературу, начиняну патріотичними фразами, але виходжу з европейського світогляду майбутности.

Европа каже: Життєздатні держави творять більшевартні нації, які формують свою ціль двома поняттями: сила і краса. В їх детермінованім світі немає вини ні заслуги, але є хиби і прикмети, є ріжниця вартостей. Меншевартна нація є невинна, але вона є меншевартна від повновартної, якій вона служитиме погноєм, бо повнолиста троянда є краща від польової рожі, а діямант кращий від вугля. Отже основою европейського світогляду не є правда і воля, не справедливість і свобода, а стоптання справедливости силою для виплекання краси повновартних націй, під яких копитами має згинути нація меншевартна.

Отже ціллю нашої літератури буде видвигнути рівновартність нашої нації проти других націй на основі виказання нашої споконвічної культури, в масі нашого люду, що завдяки їй має атракційну силу для чужинців мимо вічної втрати верхівки в користь сусідів. Але така „літературна нація“ з ідеєю вузького мужицького покрою не вистарчає — народ мусить бути чимсь більше як фактом, — мусить стати перше ідеєю, поки стане динамічною силою. Нація, гідна держави, мусить бути тверда як діямант, — а яснiюча красками як брилянт.

Тому література народу, що хоче стати державою, повинна вивести в своїх творах організуючі ідеї, що гуртують людей в державнотворчу суспільність. Розуміється, творці красного письменства, щоби ті ідеї перенести з ділянки публіцистики, мусять їх передумати, перетопити в горнилі своєї душі, перетворити кровю свого серця й оформити в постаті й образи життя, що будуть промовляти до загалу більше переконливо, як публіцистика і перетворять кволий бездержавний народ в державнотворчу націю.

3. Тема державнотворчого письменства.

Творці мистецтва можуть мені закинути, що я гаслом доцільности хочу їм накидати теми і напрям писання, які не підходять до їх душі, чи до світогляду, чи до артистичної інвенції. Та я з почуття обовязку супроти історичної майбутности нації взиваю всіх мистців напняти зір і прихилити слух до наболілого серця народу в цій проломовій хвилі нечуваної в історії боротьби між життям і смертю. Тоді почують своєю вражливою душею хід маятника історії, що вибиває подіями в такт нам найвищий національний імператив: своя держава або смерть!

Я певен, що між темами, які предложу, неодин найде спонуку до глибшого зворушення душі, і зелеліє під серцем концепцію артистичного твору в імя того найвищого імперативу, бо перед кожним стане як Сфінкс перед Едипом питання:

— А що буде, як нас дійсно струнуть до стану паріїв, що мають бути погноєм? — Чи буде тоді місце на чисте мистецтво в тім народі гельотів? Чи вам не доведеться так, як мені, за кавалок жебрачого хліба складати в кухонній ямі старі папери замість творити на сонці нові твори мистецтва?! Чи всі многонадійні таланти не потонуть тоді в болоті буденщини і загумінкового шкурництва як розгублені звізди?! Тому треба всі сили дати на услуги ідеї державности, яка мусить стати тілом, аби ми осягнули можність показати себе повновартним народом для творчого вияву своєї духовости у всесвітній культурі.

Отже до літератури під гаслом доцільности зачисляємо твори, що виказують високу культуру нашого народу з ділянки духового надбання тисячлітньої історії, з життя, змальованого в звичаях і віруваннях та взаїмовідношення до себе — такі твори виказують рівновартність нашого народу з державними народами щодо краси.

В другім ряді до літератури під гаслом доцільности належатимуть твори, які порушують державнотворчі проблєми, що їх мусить розвязати бездержавна нація, аби стати зрілою до утворення держави. Ці твори будуть виказувати рівновартність нашого народу з державними народами щодо сили. Зразком такого твору є: „Сини“ Василя Стефаника. Старша генерація письменників поставила в творах красного і наукового письменства ряд конструктивних ідей, безумовних для нації до утворення держави, тобто: важність релігії, проблєму землі, значіння моря, конечність консервативного напряму побіч поступової революційної течії в суспільности, боротьбу України за гелєнську індивідуалістичну культуру Европи з кочовою Азією та ролю української держави між Европою й Азією в минувшині, в майбутности і т. д. Та не всі ті проблєми поставлені в літературі на весь ріст і деякі з них чекають від нового покоління повного опрацьовання...

Нове покоління письменииків повинно проповідувати в літературі ряд практичних конструктивних ідей, потрібних до сотворення держави серед організації суспільности. Воно мусить вивести в літературі тип полководця в звязи з проблємою побідної війни; тип фінансіста в звязи з проблємою фінансів держави; тип промисловця в звязи з проблємою промисловости нашої землі, тип земледілця великої хліборобської кооперації; тип купця в звязи з проблємою нашої торговлі; тип адміністратора в звязи з проблємою адміністрації великої нашої країни з відосередніми змаганнями поодиноких земель і т. д.

Одним словом література молодого покоління мусить видвигати проблєми розбудови нашої майбутньої держави. Коли ж

літературі ставимо завдання відограти конструктивну ролю в історії нації, то вона мусить перетворити наш характер бездержавної пісковатости в твердий камінь під будову державного храму. Отже література в сучасній добі мусить своїми творами перевести санацію наших пороків і гріхів, набутих у тьмі довгим бездержавним плазуванням. Отже мусить випалити білим залізом з наших душ жовчеву зненависть до себе, зелену завидсть до успіхів товаришів, синю злобу легковаження творчих одиниць, чорне інтриганство, блідий до смерти егоцентризм, сіру безвільність, безбарвну безідейність, блакитне самсобіпанство, фіолєтне рабство супроти чужої, а червону бунтівничість проти власної влади. Тоді література перетворить наше громадянство, зложене з розпихаючих і самопожираючих себе одиниць, у здисципліновану суспільність, яка, осягнувши державу, зможе її задержати в руках.

Без вилікування тих гріхів не можемо й думати про удержання в своїх руках держави; тому мусимо заставити до цієї великої лікарської місії, до санації пісковатого народу, не тільки публіцистику, але і літературу, і все мистецтво, аби на місце розперезаного хамства в нас виробилось почуття гідности і пошана чести, на місце зрадництва послух державній владі, замісць політичної проституції дисципліна, замісць отаманії підчинення себе авторитетові проводу, замісць релігійного сектанства підлеглість організованій церкві, замісць політичного анархізму — координація державним конечностям, замість вибухового містицизму недоцільних чинів — систематична праця над перетворенням себе і суспільности в здисциплінований матеріял до будівництва держави.

Тоді щойно зможемо станути до супірництва з державними народами в житті і в мистецтві в розвязанню загадки буття, як станемо не тільки „тяглом в їх поїздах бистроїздних", не тільки вугіллям до розпалювання гону їх машин, але зможемо здіямантитися в твердий сорокосьмистінний брилянт, що грає всіми барвами всесвітної краси і сили.

(Докінчення буде).

Проф. Др. Маріян Здзєховський.

Траґічна Европа*).

Я знав інтеліґентну, добру і милу німку, що відзначалася шляхетністю думок та простою і сердечною поведінкою. Я дуже здивувався, коли мені сказали, що вона повісила у своїй кімнаті портрет „Фірера" та прикрашувала його щоденно свіжими квітами. Що доглянула вона у тій людині, чим притягнуло її те

*) Цю статтю надрукувало виленське „Слово" з дня 7. II. 1935 р. ч. 37. Подаємо її в перекладі. *Ред.*

явище, що називається гітлєризмом, той буревій, що лютує у Німеччині та валить і нищить усе, що стоїть на його шляху?

Це все було для мене вислідом повоєнного здичіння, що заглушило голос сумління і затерло все, що було славою і заслугою Німеччини, всі найкращі цінності німецького духа! І я залишився б при тій моїй думці, коли би не книжка, що принагідно попала у мої руки і дещо захитала мене у моїй безоглядній негації гітлєризму. Це є „Л'Єроп тражік[1])". Її автор — швайцарець, професор університету у Фрибурзі, гарячий католик і визначний письменник, належить до тих небагатьох, що глибоко збагнули загрозу більшовизму, не злегковажили тієї обставини, що Бога, ідею Бога у державі Совітів призначили на смерть і що в імя інтеґрального марксизму, себто наскрізь матеріялістичної концепції людини, громадянства, світу, вимордували там міліони, а решту замкнули у „комуністичному раю", себто — коли сказати ясніше — привернули давню кріпацьку неволю та терором і голодом тримають у послуху 160 міліонів рабів.

І це має бути рай! Наказують нам в те вірити ріжні блазни і сноби, для яких „останній крик моди" — є євангелією, є провідником в житті. Вони відбувають паломництва до Москви і „в часі милих гутірок на чаю в п. Карла Радека" проворний жидок з Тарнова, сьогодні духовий провідник нової, найновішої Польщі, навчає, що у більшовиків не має безробіття, що більшовія — це „держава праці", у якій „єрархія праці замінила єрархію гроша" і замісць бути тяжким примусом, ярмом, стала, як каже „великий" Сталін, радістю, „справою сумління, слави, чести, геройства" [2]). Хіба ж супроти цього не треба змагати до повної асиміляції польської культури з революційною російською культурою і, потоптавши великі традиції минулого, зліквідувати те все, за що боролися покоління батьків і дідів? Що на півдні Радянського Союзу в найврожайнішій Україні населення вигибає з голоду міліонами, бо масову голодову смерть признали на Кремлі за одиноку розвязку пекучого українського питання — що на півночі на Соловках і в тайгах Сибіру міліони гинуть від голоду і холоду, це може прикре, але хіба ж варто говорити про такі дрібниці, коли йде про створення нового світа? „Більшовики і перші християни з епохи Неронів і Діоклєціянів — це одно"; такі слова чув я від одного студента, практикуючого католика. Годі мені вдуматися у ментальність цього пана. Можу її пояснити хіба тільки словами славного французького письменника, що у революційних часах злочини через свою скількість

---

[1]) Ґонзаг де Рейнель „L'Europe tragique" (Париж, вид. „Спес", стор. 510). Цей твір викликав велике враження в інтелєктуальному світі. Пишуть мені з Парижа, що за почином „Католицького Інституту" відбулися там в присутності автора дискусійні збори, в яких взяло участь 600 людей зі світу науки, письменства і політики.

[2]) Пор. К. Мєдзінська, „Пляновість і діялєктика" у „Газ. Польській" з 18. XII. 1934 р.

буденніють [1]). Ми [2]) виразно скочуємося у безодню, на якої дні находиться цілковите завоювання російською культурою, та опісля — я додав би — більшовицькою державою.

Наші неофіти більшовизму покірно вислухують наук учителя і вертають до нас, щоби ширити свою віру, виславлювати „поростаючу пірям революцію", а учитель сміється серед своїх товаришів, що так зручно піддурив дурних „полячків".

Те, що нашим „полячкам" видається по милій балачці на чаю в. п. К. Радека, раєм, це не рай, а пекло. Але в часах загального затьміння умів і загину серця, пекло імпонує і гіпнотизує якраз тим, що є пеклом. І слова проф. Рейнольда — „я бачу в більшовизмі твір сатани" — я приймаю не як реторичну форму, але як чисту правду, яку я сам вже нераз висловлював [3]). Більшовизм не тільки не дав цього, що обіцював, але здійснив щось просто протилежне цьому. Тому здавалося б, що він збанкротував, що розкладається, бо „хотіти відірвану від життя, абстракційну систему примінювати до живого тіла — це значить хотіти це живе тіло насилу впхати до скрині, в якій воно не міститься, до труни. Живе тіло борониться, боротьба життя зі системою скорше чи пізніше мусить закінчитися перемогою життя!" [4]) Коли хтось мав би відвагу — слова проф. Рейнольда — заглянути в пащеку червоної потвори, „цей переконався б, що та потвора вже не має зубів, залишилась тільки їдь, їдка піна" [5]).

Ця їдь заражує довкола всі народи і держави. Вона заразила Польщу, майже всі її партії і ґрупи. Тому не вільно заздалегідь тішитися і говорити про банкроцтво більшовизму. Та їдь відбирає нам моральну відпорність на приступ ликуючої огиди, вбиває нашу вражливість на красу духа, голоси протесту проходять недочуті. Наша моральна нужда і така сама нужда всієї Европи — це сила більшовизму. Він гине та грізніший, як колись царська Росія, наказує всім, які тільки є, революційним силам, всесвітний комунізм (Комуністичний Інтернаціонал — Комінтерн). Має в Москві свій осідок, свою управу і штаб. Керманичі европейської політики у незбагнутому засліпленні з тріюмфом вводять до Союзу Народів жида з темним минулим, дають йому одно з перших місць як представникові найбільшої потуги світу...

Людина, що в цьому окруженні ідіотів і божевільних задержала свідомість і дрібку здорового розуму, може видаватися людиною ґеніяльною. У цьому значінні був ґеніяльний Гітлєр, коли писав в „Майн Кампф", що заключування союзу з кимось,

---

[1]) Люї Бертран: „Книга розради" (Париж, Фаяр).

[2]) Слова Адольфа М. Бохенського у прекрасній статті: „Русифікація сучасної Польщі" в „Проблємах" з 15. XII. 1934 р.

[3]) Пор. М. Здзєховський „Від Петербурга до Лєнінграду" — Вильно, 1934 р.

[4]) Гонзаг де Рейноль, цит. твір стор. 247.

[5]) Там же, стор. 250.

хто ставить своєю метою спалення мойого дому — це безглуздя. Таку ціль більшовики ставлять собі всюди. Вони не хотять цього розуміти, але зрозумів це Гітлєр і видав Комінтернові війну на життя і смерть. У цьому значіння гітлєризму.

На Гітлєра, на націоналістичну контрреволюцію, на якої чолі він став, проф. Г. де Рейноль глянув зі становища не тільки найважнішого, але одинокого, з якого треба оцінювати все, що сьогодні діється на світі. Бо світ не бачив жахливішої небезпеки, як духова і фізична неволя, яку несе більшовизм, як огида контр-релігії і контрцеркви з червоним папою на Кремлі [1]). Хіба не означає це — запитує автор у передмові до свойого твору — загину не европейської цивілізації, але цивілізації взагалі? Що сталося б з Европою, зі світом, коли Німеччиною заволодів би комунізм? Яку місію має Німеччина! Я хотів би додати тут Польщу й Угорщину, але Польща зрадила свою місію, а Угорщина обезсилена.

Комунізм в Німеччині вже був близький своєї мети. Після страшного удару у світовій війні Німеччина опинилася в етапі приголомшення і заломання. Може погодилась би з данціґським коридором, зі стратою Ельзасу і Льотаринґії, кольоній [2]), але не могла погодитися ані з контрибуцією, що її руйнувала, ані з накиненою їй понижуючою ролею варварів, злочинців і засуджен-ців, поставлених під контролю побіджених держав. Здезорієн-тована Німеччина в наслідок упадку всіх династій у всіх державах великої імперії втратила почуття історичної безперервности. Німеччина ставала „купою піску", жертвою комунізму. Ані соціяльна демократія, ані католицький центр не були в силі врятувати Німеччину. Дбайливо і сильно зорганізований комунізм стояв готовий до боротьби, могутній і переконаний у своїй перемозі. Переміг Гітлєр, але з якими труднощами! Між комунізмом і гітлєризмом прийшло до очайдушних перегонів і гітлєризм випередив комуністів та добіг до мети тільки на кілька днів, а може навіть і кілька годин скорше. Завдяки цьому гітлєризм врятував Европу і „впевняю Вас, що в нас, в Швайцарії, всі здавали собі справу з цього" [3]). Супроти цього німецька контрреволюція має велику відповідальність. В її руках майбутнє Европи, лад і мир Европи. „Коли вона собі це вже усвідомила, в що сумніваюся, або коли скоро це усвідомить собі, в що хочу вірити, то Німеччина стане тим, чим повинна бути: дійсним центром Европи. В противному разі Німеччина буде для Европи кратером, в якому вона застрягне і втопиться [4]).

На жаль, це друге неможливе, коли Гітлєр переміг завдяки більшовицьким методам, більшовицькому теророві. І що він протиставив комунізмові? Ідею чистоти раси, що всім своїм тягарем впала на юдаїзм, як на потугу, що підпирає то активно і зі зброєю

---

[1]) Цит. твір. стор. 224.
[2]) Цит. твір стор. 329.
[3]) Цит. твір, стор. 356—357.
[4]) Там же стор. 297—8.

у руці, то морально пресою і літературою, всякі революційні почини. Расизм знову злучили з одідиченою по німецькій фільософії, по Геглеві, ідеєю держави, сцентралізованої аж до остаточних можливостей. Це програма боєва, динамічна, — радше гасло, як програма, гасло брутальне, немилосерне — горе переможеним, звернене проти всіх, що інакше думають і відчувають. Тому то перемога гітлєризму має великі мінуси. Проф. Рейнольд розуміє, що сцентралізована Німеччина тратить те старе, гарне, симпатичне, вироблене століттями обличчя, та разом з тим тратить цю притягаючу силу, якою була федераційна ідея. Боротьба не зі зловживаннями свободи слова, але зі самою засадою, веде до етатизації думки і навчання, до вимушеного сервілізму учительства і, що за тим іде, до обниження рівня інтелєктуального життя, науки, літератури і мистецтва. Побіч цього у гітлєризмі опинилися елєменти крайно собі протилежні: християнські і протихристіянські, прихильники старого довоєнного режіму і його завзяті противники. Додаймо на кінець жахливі економічні відносини.

Супроти цього чи Гітлєр вдержиться, чи сам захоче, а коли захоче, чи зможе піти шляхом Італії і Мусоліні та завести лєгальний порядок від гори — це значить реституцію лєгальної монархії? [1]). „Мимо — кінчить автор — застережень і побоювань, які я тут висловив від себе і кількох інших, бажаємо Гітлєрові з огляду на сучасний стан Европи і Німеччини, успіху“, але очевидно не в тероризмі, але в постепеннону і мирному зміцнюванні його правління.

Коротко кажучи — треба вибрати менше лихо. Видко це з ходу думок автора. Але, як важко — принайменше мені — піддатися меншому лихові, коли воно у своїх методах наскрізь більшовицьке. Чи супроти цього це менше лихо, замісць ослабити, не скріпить комунізму, часово загнаного Гітлєром у підземелля? Хто зуміє пояснити масам, здеморалізованим гітлєрівською пропагандою, що комунізм — це по своїй суті і меті ніщо інше, як тільки знамените знаряддя шантажувати ті верстви, що їх до сьогодні вважають за упривілейовані, організувати державну скарбову інквізицію, що змагає шляхом „декретів віддовження“ до ограблення сільської інтелігенції з залишків її майна і зведення її до жебрацької палиці, після чого прийде для демагогів щаслива ера паразитних синекур, а для загалу, для мас — тюрма або хлів, в якому будуть їх тресувати до неволі? Найкращі одиниці опанує тоді безконечне обмерзіння до світу, до життя: „справа людства — скажуть вони — пропаща. Світ невилічимо огидний, не варт, щоби його ратувати. Пора відійти, кінець вже близький“ [2]).

У прегарній своїй книжці Л. Бертран вложив ті слова в уста свойого приятеля, з яким роздумував про те, де у нинішньому хаосі шукати розради, підбадьорення, надії: Тільки в релігії! Немає іншої сильнішої — слова Ф. Ферстера — антитоксини проти

---

[1]) Цит. твір. стор. 363.

[2]) Л. Бертран, цит. твір., стор. 135: „Книжка розради“.

всіх моральних бакцилів. „Не вірю в ніщо за виїмком релігії — писав Шатобріян; мої пляни, мої студії і мій досвід те тільки спричинили, що розвіяли в мене всяку злуду, за якою женуть люди“. Але свідомість, що світ, що цивілізація валиться і всі зусилля революції звертаються передовсім проти релігії, веліли йому тим сильніше стояти при релігії [1]). „Вона одинока скріпляє надію, якої крила ростуть в міру цього, як її все опускає, надію, довшу як час і міцнішу як нещастя“.

переклав

Х.

Н. Кочубей.

Декілька уваг з приводу статті М. Демковича-Добрянського „Фашистівський корпоративізм і становий принцип В. Липинського“.

(Зміст цієї частини статті: Основні тези фільософії життя. Сучасний европеєць і В. Липинський. Достоїнство нації як суть станового принципу В. Липинського. Світоглядові заложення В. Липинського і Муссоліні. Зовнішня акція В. Липинського. Еволюція Муссоліні в напрямі від матеріялістичного до органічного світогляду. Суть достоїнства в розумінню В. Липинського. Ірраціональне хотіння й імперіялізм В. Липинського. Завдання Церкви і держави).

Коли в середовищу молодших збуджується відчування вічности та розуміння сути і змісту явищ і це знаходить собі вираз в читкій і живій думці, то нам, старшим, легше відходити в надії, що молоді енергії та сили зуміють нарешті керувати своє слово та дію на Україні в річище Віри, Совісти, Моралі, Права, Любови, Достоїнства, та славного свідомого життя.

Але не забуваємо...

Єдиним вічним джерелом Віри, Совісти, Моралі і Права та єдиною всеохоплюючою реальністю єсть істина — Бог в триєдинстві своїх осіб.

Єдність їх без злиття і ріжність їх без суперечности — являє собою вічне відкриття і свідоцтво основ любови, достоїнства, свідомости, вищих форм життя і соборности природи.

Тільки в збереженню і розвитку єдности без злиття і ріжности без суперечности :

— як внутрі людської духової істоти — поміж душею, розумом та волею, так і назовні — поміж духовою істотою і фізичним єством людини; як в нутрі духової істоти народу, так і назовні поміж духовою істотою, одноосібним і колєктивним єством народу —

дається людині свідомість:

Зір Проміння Вічної Правди — Віра; відчування його в тим-

[1]) Пор. М. Здзєховський; Шатобріян і Бурбони“, Вильно, 1934 р., стор. 275—276.

часовому і часі — Совість; пізнання їх в вічному, тимчасовому і часі — Мораль і Право, що знаходять свій вираз в Любові, Достоїнстві і свідомому життю.

Тому свідомість це ані мертве знання, ані схолястична наука, ані аморфна статична сила.

Вона перш за все Зір і глибоке відчування вічного—Думки Божої, без яких нема ані правдивого знання, ані відповідаючої правді науки і дії. Вона є наукою правдивого розуміння досвіду — правдивого образу сути і змісту тимчасового — річей і явищ. Врешті свідомість є дією, згідною з мірами в часі.

Охоплюючи вічне, тимчасове і міри в часі та не порушуючи їх єдности в ріжності, свідомість стає здібною охоплювати реальність, знаходити реальні критерії і розвивати основи реального життя.

В покуті людини за вільні і невільні хиби і помилки вона наділяє людину мудрістю, яка дозволяє не витрачати даремно досвіду, сил і енергій і тим передавати з покоління в покоління все більше досвіду, сил і енергій, потрібних для розвитку життя.

Свідоме життя це не гонитьба за абсолютами і не осягнення досконалости. Воно є свідомим служенням відродженню і відновленню — джерелу радощів, ерергій та сил. Воно є свідомим прямуванням до все більш повного виявлення вічного, гармонійного та сполучення його з тимчасовим людським во імя збільшення духового і матеріяльного добробуту. Воно є покаянною дією, що все розвивається.

Так в свідомості і в єдності і в їх ріжності — вічного, тимчасового і мір в часі поглиблюється сама свідомість; зріє Любов; зростає Достоїнство; розвивається Життя людини, народів і націй: усталюється їх Віра, Совість, Мораль і Правосвідомість.

Поза цим всі „моралі", „правосвідомости", „любови" і „достоїнства", що підпорядковують життя злиттю, або суперечностям, не є нічим іншим, як претенсіями, що затроюють людей і людство несвідомістю, злобою, недостойністю, сліпотою і смертю.

Тому не забуваємо...

Нема Віри, Совісти, Моралі і Права без Бога, нема і без внутрішньої і зовнішньої єдности в ріжності людського єства — тільки пустий сосуд.

Нема любови і достоїнства, ані в злиттю, ані в суперечностях, — нема і чеснот і подвигу, — тільки недостойність і злоба.

Нема свідомости і мудрощів без зору вічного, без пізнання тимчасового, без дії в згоді з мірами в часі і без покути — тільки хитрощі і сліпота.

Нема життя без відродження і відновлення, без виявлення Божого і сполучення його з людським — нема і радощів і розвитку духового і матеріяльного добробуту. — Тільки тління і смерть.

Не забуваємо... І коли судимо самих себе і других, то не відвертаємось від цих основ органічного світогляду, що можуть

одні лише привести Україну від безславного і недостойного до славного і достойного життя.

—о—

Гарна стаття п. М. Демковича-Добрянського робить честь її авторові. Та все ж таки...

Маючи на увазі правдиве розуміння і розвиток органічного світогляду та виявлення його в життю Українського Народу, треба на дещо звернути увагу і дещо розвинути.

1. Для українців куди важніший становий принцип В. Липинського, що кладеться їм в основу відповідаючого часу відродження істоти Української Нації, як фашистівський корпоративізм, який може лише служити взірцем для вирішення деяких формальних питань.

Тому й заголовок мусів би бути інший, а саме: „Становий принцип В. Липинського та фашистівський корпоративізм...“

Не варто було б звертати увагу на цю дрібницю, коли б не любов українців до чужого та коли б українці не ставили чужого на перший плян. Зрозуміло, що останнє не було в намірах автора. Але в кінці своєї статті він несвідомо впав в подібний же блуд, закінчуючи статтю свою реченням: „сміло можна сказати про Липинського, що він найбільший европеєць між сучасними українцями...“

Коли б Вячеслав Липинський був живий, то така атестація була б для нього дуже болючою, не дивлячись на прекрасний зміст статті. Після його смерти вона недопустима.

І справді. Европеєць в сучасності це або пустий згук, або якраз тип того, з чим все життя боровся В. Липинський.

Колись дійсно існувало марево якогось позитивного типу людини, який звичайно звали „европейцем“ *). Але з тих часів марево це зникло. „Европеєць“ в повній мірі показав світові і показує й по сьогодні ввесь варваризм своєї животної природи.

Хіба можна звати европейцями в позитивному значінню тих, хто нехтує суть та зміст і все звертає увагу на форму і з форми жиє? Чи тих, для котрих наука і цивілізація без Бога та совісти все, а культура та знання з Богом і совістю ніщо? Невже ж тих, що шукають замирення в диктаті аморальних і механічних норм людських взаємовідносин? Або тих, що керуючи чужим життям, самі керуються жадобами політичних клюбів і масонських льож? Чи тих, що вважають побратимство з безбожниками і катами громадянською чеснотою? — Певно, що ні...

2. В. Липинський все силився звернути увагу нашого українського ока на наше українське нутро. І не на те, аби воно стало европейським, а на те, аби це нутро стало Божим і людським в високому значінню достоїнства.

Так думав В. Липинський і в цій думці виявлялося достоїнство його постаті.

Коли ж треба оцінити його „становий“ принцип, то треба визначити лише одне: він єдиний і перший зі всіх су-

---

*) В такім якраз значінню ужив того слова М. Д. Добрянський. *Ред.*

часних йому українців не керувався ані містичним „чином“, ані маревом „суверенного народу“, а *служив зовнішньому і внутрішньому виявленню достоїнства своєї нації.*

Це правдиве определіння далоб українському читачеві інше уявлення про дійсне значіння В. Липинського, а також і більш матеріялу для розваги, як определіння „европеєць“.

3. Тепер далі:

Не можна порівнювати ріжні по суті чинники, та ще діючі в ріжних напрямках і площинах. Тим більш не можна порівнювати ріжних людей в області ріжних світоглядів. Не можна, і в тому випадку, коли один з них і наближавсяб все більш до світогляду другого. Їх можна лише протиставити, бо тільки в такому протиставленню ріжного читко намічаються риси спільности і протилежности.

Ріжниця поміж „становим“ принципом В. Липинського і фашистівським корпоратизмом, так само як ріжниця поміж В. Липинським і Муссолінім є в грунті річей ріжницею поміж двома потугами, що випливають з двох ріжних світоглядів — органічного і матеріялістичного під впливом життєвих обставин і подій.

Аби встановити ріжність потуг, треба перш за все, наскільки це можливо в слові, стисло визначити зміст обидвох світоглядів.

4. Органічний світогляд восприймає Всесвіт за єрархічну сукупність Богом створених — гармонійних, природних порядків і законів, що вказують людині напрямок розвитку людського достоїнства, свідомости й життя. Вільна волею розумна сила — людина в орбіті цього світогляду не є наділена прерогативою Бога — творенням. Вона лише призвана восприймати сенс гармонічних законів та втілювати його в свої порядки і закони льогічні, сполучаючи так Боже — вічне з людським, тимчасовим, і гармонізуючи так свої порядки і закони льогічні. — Все згідно з думкою Бога в вічності, суті і змісті сучасного та мір в часі.

На чолі світобудови стає Бог — Джерело моралі.

Перед людиною питання не „що робити“, а „як робити“, — якість, а не кількість. Увага людська приковується до сути і змісту явищ.

Зусилля скеровується на вирішення проблєм, в сполучення Божого і людського.

Ціллю стає органічний порядок, що спирається на спільну всім віру, совість, мораль і право[1]).

5. Матеріялістичний світогляд приймає всесвіт за хаос, з якого вільна волею розумна сила — людина ніби призвана творити свої, нічим необмежені вільні композиції —

[1]) Я розглядаю тут світогляд під кутом вічности, щоб встановити основні риси. В тимчасовому природа знає дуже обмежену кількість „чистих типів“. В ньому приходиться оприділювати їх за домінуючими рисами.

льоґічні порядки і закони, що ріжно розуміють свідомість, достоїнство і саме життя.

В центрі світобудови стає всемогутня єдиноосібна, або колєктивна людина, що диктує свою мораль, совість і норми.

Бог в ліпшому випадку діялєктичний образ.

Форми домінують і підпорядковують собі суть і зміст.

Людське зусилля спрямоване на осягнення лише ріжних абсолютів і досконалих, що імпонують кількістю, а не якістю.

Ці два лише дійсно існуючі і діючі у всесвіті світогляди, ніби поділяють світ на дві антитези [1]).

Отже поле, на якому діяв В. Липинський, зовсім інше, як те, з якого втікав Муссоліні.

В своїх історичних і публіцистичних творах В. Липинський все вказував на потребу виявлення органічного світогляду у всіх ділянках українського життя з долу до гори — від нижчих достоїнств до найвищих, від першорядного до другорядного.

Він все поглиблював в собі відчування основ свого світогляду в вічності. Все знаходив нові прояви його в тимчасовому історичному українському всесвітньому минулому. Все шукав за шляхами їх виявлення в українській дійсності в згоді з відповідаючими часові мірами.

Ця неустанна і глибока праця і дозволила йому дійти до основ удержавлення Української Нації, що відповідають її істоті і тією істотою обосновані.

Дехто закидає йому недостачу зовнішньої акції на чужині. Закид невиправданий. Дія в межах можливих на чужині завжди стояла у нього на першому пляні. Першим ступнем її вважав він найтяжче — викристалізування, як на чужині, так і на українських теренах, занятих чужинцями, суцільного типу людини, що відповідає своїми природними прикметами, загубленими в морі протирічностей, органічному світоглядові. Тип цей він і назвав яфетовим.

Тільки такий суцільний тип вважав він, зможе з надією на успіх приступити до вирішення проблєм, що стояли, стоять і стоятимуть на шляху удержавлення української нації.

Зовнішню ж акцію на чужині, де вона не є щоденною необхідністю, вважав він потрібною лише там, де цього вимагали не користі, а достоїнство української організації і нації, бо розумів він всю небезпеку утилітаризму, на який штовхає всяка зовнішня акція особливо в умовах неусталеного типу людини, та ще на чужині.

Отже вся праця Вячеслава Липинського, що випливала з органічного світогляду та була спрямована на все більш повне виявлення його світогляду, тим самим була спрямована на суть і зміст, з якого тільки мусіла повстати форма [2])

---

[1]) Про це ширше в моїй статті „Від темряви до світу", що появиться в слідуючім числі „Збірника хліборобської України", (ч. III).

[2]) Якщо в деяких місцях „Листів" та в організаційних питаннях він звернув занадто увагу на форму, то пояснюється це не вимогою його світогляду.

7. Муссоліні, навпаки, під впливом ріжних чинників — війни, зросту комунізму — втікав не стільки від матеріялістичного світогляду, скільки від хаосу, сліпоти і смерти, якими затроїла всі ділянки життя і людських взаємовідносин **ліберальна форма матеріялістичних принципів**. Але цей його гін в сторону органічного світогляду ще далекий був від сприйняття світогляду в цілості зо всіма випливаючими з нього наслідками. Природний для Муссоліні матеріялістичний світогляд ще тягнув його в сторону **меншого спротиву** — вилікувати хиби лібералізму — абсолютизмом, залишаючись в лоні природного йому світогляду. Останнє і положило своє пятно на всю його діяльність аж до сьогодні.

Але самий факт, що перед ним стояли проблєми, які в області та формах абсолютистичного матеріялізму[1]) не могли одержати органічного вирішення, змушував його пристосовуватись до метод органічного розвязання проблєм. Тим самим ступнево входив він все більш в круг органічного стітогляду. Яскраво свідчить про це визнання як світського авторитету монарха, так і духового св. Отця, хоч в перші часи він схилявся до форми необмеженої з гори абсолютистичної диктатури і підлеглої державі державної Церкви.

Само собою зрозуміло, що чим більше він переконувався, що в новій для нього області органічного світогляду можливе сутнє вирішення проблєм, тим більш переконувався в необхідності рахуватись в дії з гармонійністю всесвіту та його порядків і законів. В наслідок того увага його зверталася все більше на суть і зміст, а менше на форму.

З другого боку щоденна і не будь-яка зовнішня акція ввесь час стримувала процес еволюції, яка і сама ставила перед його очі грізне мементо: Omne imperium iis solum artibus retinetur, quibus ab initio factum est.

Нема мови. Муссоліні багато осягнув в області організаційній. Багато дечого носить на собі слід органічности. Але ще далеко не дійшов він до тих стислих висновків, до яких **дійшов В. Липинський**, який ніби виносив в собі основи органічного світогляду та сконкретизував наслідки, що з нього випливають.

8. Підхід до річей і явищ В. Липинського і Муссоліні є підходом від двох протилежних бігунів. Цілі теж поставлені ріжно.

Особистість для В. Липинського перш за все **достоїнство** — в розумінню виявлення в дії совісти.[2]) До опридилення характеризуючих достоїнство рис, як зрештою і в опридиленню

Він впав тут в певне з ним протиріччя, приймаючи людей не за те, чим вони були, а за те, чим хотілося б йому, щоб вони були. Поясняється це тим, що, предбачаючи свій скорий кінець, хотілося йому на своє око бачити відбитку його ідеалу в живому образі. За це він заплатив прилюдною покутою й скороченим життям.

[1]) Кожний абсолютизм має в собі переважно риси матеріялізму.

[2]) Сполучення індуктивної і дедуктивної методи дало йому змогу підійти до реального значіння історичних осіб і подій..

всіх органічних основ, він не підходить ані від одного тільки загального, ані від одного тільки окремого. — Від загального іде він до окремого і від окремого до загального.

Думка його розвивається ніби спірально — все вище підіймається вона в область вічного і загального, відкриваючи все ширші горизонти духовому зорові і знов сходить на свою Рідну Землю до свого Народу, все глибше проникаючи в тимчасове й окреме і все ближче підходячи до таємниць органічного єства річей і явищ.

Достоїнство, за яке вважає він особистість з природи не є ані чимсь біольогічно-расовим, ані чимсь ірреальним, наділеним тільки одним добром. Достоїнство у В. Липинського сполучає в собі прикмети вічного з прикметами тимчасового, прикмети спільности з прикметами окремішности, прикмети універсалізму з прикметами національно територіяльними.

Суцільність сполучення цих прикмет це вираз самої сути достоїнства — його реальности з одного боку та природности з другого, що випливає з єдности без злиття і ріжности без суперечности в нутрі духової істоти — поміж душею, розумом і волею та поміж духовою істотою і фізичним єством з його емоціями, інтелєктом і домаганнями — назовні. Гармонійне сполучення внутрі духової істоти та її гармонійне сполучення з фізичним єством назовні — ось для В. Липинського вирішення проблєми переваги духа над матерію в області образу і подоби Божої.

9. В. Липинський виявляє, устійнює і розвиває це гармонійне сполучення, те високе змагання, яке він назвав ірраціональним хотінням, — хотіння не ставати ані фелахом, ані деспотом, а бути ліпшим все в згоді з Думкою Бога в Вічності, з сутю і змістом річей в тимчасовому та мірами в часі. З нього випливає й імперіялизм В. Липинського — імперіялізм *духа*—якістний, прикметний, лицарський, що протиставиться фелахизмові й імперіялізмові кількістному, брутальному, хамському. Він не декретує своєї моральної науки. Він підносить етос до верхівя християнських чеснот, черпаючи в християнській моралі і стаючи до неї рівнобіжно.

Без зору душі нема віри, без відчування вічного в тимчасовому совісти і достоїнства.

Ріжними шляхами підходять люди до Бога — хто від страждань, хто від радощів, хто від життя, а хто від смерти.

Ріжно відкривається око душі, і ріжно порушується, і ріжно встановлюється гармонійне сполучення в нутрі духової істоти і поміж нею і фізичною.

Ріжно прямує людина до свого достоїнства.

Але залишаються люди при Бозі та в гармонійному сполученню свого єства ізберігають та розвивають своє достоїнство лише через культ душі.

Ожте потрібен культ душі.

Але В. Липинський далекий від навязування органічному принципові претенсії на організацію і тим більш монополізування культу душі, подібного до культу розуму в раціоналізмі і культу волі в волюнтаризмі.

Культ душі це завдання Релігії і Церкви — Тіла Христова, суспільства віруючих. Тільки в них все знов приступає достоїнство до Думки Божої і християнської істини, виявляючи себе в тимчасовому християнськими чеснотами, що вяжуть життя тимчасове з вічним життям душі.

Отже: для культу душі — релігія, церква, скити та монастирі, які серед життя тимчасового підготовляють достоїнство до життя вічного.

Для піднесення етосу достоїнства і виявлення його в ділах світських — раціональна організація ірраціонального хотіння, що скеровує одноосібні і колективні достоїнства на служення во віки і в подвигу органічному відродженню і відновленню своєї землі і свого народу й через них відродженню і відновленню в людстві органічного світогляду.

Так відокремлюється, гармонізуючись між собою в рівнобіжності авторитет і духовий та авторитет земний.

(Д. буде).

о. Др. Йосиф Сліпий.

Віра і наука.

(Докінчення).

Одначе супроти тих висновків може хтось завважити, і то не без деякої слушности, що все ж таки в історії були конфлікти між вірою і наукою. На це можна з місця відповісти, що ці зударення були тільки позірні. Найперше між багатьома науками і вірою нема спільної точки, на якій міг би виринути спір. А якщо заходить суперечність між вірою й науками, які сходяться в тих самих питаннях і предметах, то тоді, як каже Ватик. Собор (Conc. Vat. III, 4. Denz. 1645), десь зроблено похибку. Або природне пізнання не є певне і правдиве, або друге з обсягу надприродного не є обявлене, але особистою гадкою одиниць. В такому випадку треба перевести основну провірку. Перейдім кілька прикладів.

Передше приймали теольоги, що потоп обнимав цілу землю і весь людський рід. По основніших дослідах показується і це потверджують природничі науки, що св. Письмо не говорить про загальний (під географічним оглядом) потоп. Тай під оглядом антропольогічним нема в Св. Письмі також абсолютної певности.

Подібно мається справа з теоріями про повстання неорганічного й органічного світа. Дуже добре дається погодити з обявленням погляд і твердження, що Бог сотворив первісну мате-

рію з питомими прикметами і полишив її природному розвоєві, а не формуючи безпосередно по черзі сонце, землю, місяць і т. д. Таксамо в органічнім світі. Зрештою, вже Св. Августин ставив гіпотезу, що першої глави Книги Битія не треба брати буквально.

А справа з Галілеєм? Його осудила конгрегація за відомістю папи за це, що приймав оборот землі і відкидав Птольомеїв систем. Та Церква не осудила його як непомильний авторітет, бо конгрегація не має дару непомильности і тому не зайшла суперечність між вірою й наукою, але, як це нераз буває, між вченими і світською владою, між вченими й епископами.

Багато здогадних непорозумінь повстає з прямого незнання віри, чи теольогії. Деякі фільософи уважають Пр. Тройцю за противорічність, як квадратове коло. Очевидно, не мають поняття про глибоку спекуляцію, подібно і ляік сміється з аналітики і ріжничкових рахунків. Пр. Тройця не є твердженням 1=3, бо Божі особи щодо особовости є ріжні, а щодо природи є одно.

Св. Тайни, це маґічні знаки, які ділають, чи чоловік хоче, чи ні — так закидають. На ділі це оруддя, знаки, якими послуговується Бог до уділення ласки чоловікові. Чоловік може їх уживати або ні без фізичного примусу. В Пр. Евхаристії є присутний Христос правдиво, реально і субстанціяльно, але не в такий спосіб, як є в просторі матеріяльні річи, тільки в духовий. Ділання Бога ласкою на чоловіка не нарушує свободи волі. Цього вчать всі богослови, мимо ріжниці шкіл. Старозавітні й новозавітні книги є надхнені Св. Духом у всіх своїх частях, навіть в тих, в яких говориться про світські речі, то зн., що вони не можуть містити блудів. Та водночас не є вони науковими розвідками, але релігійно-моральними поученнями, які послуговуються популярними висловами свого часу, так як ми нині науковими.

Непомильність папи не є тотожна зі всевідучістю і негрішимістю папи. Папа є непомильний, коли дефініює правди віри і моралі. Почитання образів не є почитанням предметів, але осіб, яких зображують. Віддавання почести святим є звеличуванням їх задля святости і заступництва перед Богом.

Тому слушно замітив вже Тертуліян, що Церква не хоче більше, як тільки цього, щоби не осуджувати її скорше, чим її як слід пізнається. А маршал Фош сказав, що віра не має ворога в науці, але в незнанню.

Багато правд заперечує наука, але цього не доказує. Один фільософ перечить існування Бога і душі, сотворення і т. д., а другий приймає. Отже твердження першого не є абсолютно певні. Деякі мислителі доходять до крайного скептицизму, так що говорять навіть про патольогію людської думки. Очевидно, що між вірою і такими „науками“ не дійде до згоди.

Перейдім ще кілька зразків здогадних ріжниць між вірою і природничими науками. Найпопулярніший закид є неправдоподібність чуд. Деякі професори говорили перед війною: „Мої панове, нині не вірить в чуда жаден розумний чоловік“. Найкраще переконається сьогодні, коли поїде до Люрд, де всі випадки

є совісно провірювані. Хто приймає існування Бога, не стоїть ніщо на перешкоді, щоби послідовно прийняти чуда[1]). А що нема Бога, цього наука не виказала і не може доказати. Аргументи існування Бога спираються на засадах причиновости й об'єктивности людського пізнання і на природі людини, а цього наука не змінить, хіба змінить природу чоловіка і всесвіт.

До недоказаних „дезидиратів" науки належить вічність матерії. Атеїсти приймають це як конечність, хоч доказів на це нема, хіба цей, що інакше треба льоґічно дійти до сотворителя. Також нема доказів, що життя повстало на землі з матерії. В XIX ст. царював матеріялізм Бюхнера і Молєшотта. Але небаром показалося, що він не має наукової основи, так що І. Reinke уважав його вже з початком цього століття пережитком в біольоґії[2]). Отже стоїть непохитно твердження біольоґів: Omne vivum ex vivo. Зрештою, якщо би навіть доказано і виказано повстання життя з матерії, то це ще не заперечувало би Бога, бо Він може дати такі властивості матерії, що з неї вивяжеться життя. Одначе питання залишається відкритим, чи воно так сталося. Продовженням цієї квестії є гіпотеза розвою. Еволюціоніст, якщо приймає існування Бога, не противиться вірі. Тяжча є справа з дарвіністичним твердженням розвою чоловіка з нижчої тварини. Але до наукової певности еволюціонізму в цілій його ширині дуже далеко. Навпаки, ще перед світовою війною наука біольоґії основно захитала теорію еволюції, особливо від часу, коли Г. Мендель виказав, що природа сотворінь змагає до збереження їх гатунків, а не до еволюції. А сучасний найбільший американський фізик, лявреат Нобля, О. А. Міллікен каже, що та еволюція була, але в думці Бога, що творив якнайбільшу суму екзистенцій[3]). Ми також чули на попереднім відчиті п. проф. Полянського: „Ґеклів поділ на антропос і homo є з ґенетичного

[1]) Зрештою, нинішна наука фізики в справі чуд стоїть вже на куди іншім становищі. Ціла низка вчених світової слави як Бролі, Шредінгер, Гейсенберг, Борн, Бозе, Паулі, Фермі, Дірак, Бернулій і ін. наглядно доказують, що фізичні закони це лише статистичні схоплення і принотовання, що від них можливі є відхилення, що ті закони у відношенні до світу атомів є настільки вірні, як нпр. твердження, що люди жиють до 65 чи 70-го року життя, — що вони вірні, якщо мати на увазі загал, але не одиниці. „А що для статистичних процесів побіч дуже імовірних випадків можливі є й дуже мало імовірні процеси, то на основі математичного закону великих чисел невиключені є навіть і неможливі на звичайний погляд випадки, які пересічна людина зачислює до категорії т. зв. „чудес" — це дослвіній цитат з кн.: Др. В. Левицький: Революційні течії в сучасній фізиці, Львів 1930, ст. 27. Там теж ближчі пояснення до теотій вичислених вчених.

[2]) „Der Materialismus ist nach meinem Dafürhalten in der Biologie als überwunden anzusehen". Einleitung in die theoretische Biologie (1901) 52. -- А найвизначніші уми з-поміж сучасних фізиків як Lodge, Eddington, Jeans, Йордан, а з українських Др. Вол. Левицький виразно викладають, що якраз фізичні досліди стверджують існовання крім матерії ще й психічного чинника, що не підлягає фізичним законам. Гл. переклади статтей Лоджа і Йордана в „Дзвонах" 1932, ст. 211 і 1933, ст. 133, як теж кн. Дра В. Левицького: „Гадки про життя", Львів 1928.

[3]) R. A. Millikan: Science and Religion, Бостон 1926. Переклад того виїмку з книжки гл. „Дзвони" 1934, ст. 113.

і морфольоґічного систематичного погляду зовсім неоправданий. Всі знані дотепер кістки „антропосів“ належать до повної людини. Немає ніяких посередніх форм поміж малпою й людиною“ [1]).

Так само, коли взяти на увагу початок одности людського роду, то нема жадного доказу проти. Ріжниці рас не вистарчають до прийняття кількох пнів людського роду. Його старовинність не була ніколи предметом доґматичної дефініції. Св. Письмо не дає на це прямої відповіди. Вправді є деякі основи в числі наведених в Біблії ґенерацій, але родовід не є повний. Так само вік тревання людського роду, який подають палеонтольоґи, доходячи до міліонів літ, є також лише гіпотезою. Пригадую собі ще з ґімназійних часів, яке то враження викликало у всіх в клясі, коли професор приніс образ первісного чоловіка, наче не знати який сильний атут проти віри. На ділі це зовсім не противиться Біблії, бо вигнаний з раю Адам вів життя первісного чоловіка, примітивними засобами і серед грози природи та небезпеки від диких звірів.

Деякі вчені думали, що кінець світа, коли звізди будуть падати на землю, це казка Св. Письма. Нині знову можливість зударення землі з кометами й іншими планетами приймається в астрономії як велику правдоподібність. Загалом у XVIII ст. не хотіли вчені вірити, що можуть падати на землю метеори. З музеїв усували їх, щоби не наразитись на сміх. Коли коло Загребу упав метеор 1751 р., то віденський професор Stütz 1790 казав: Що паде залізо з неба, могли ще колись вірити. Але в наших часах було би непростимим уважати такі байки навіть за правдоподібні.

В 1790 р. упав метеор в Juillac і війт післав звіт до Академії в Парижі з підписами 300 свідків. Референт Bertholon казав, що можна співчувати з такою громадою, яка має такого війта і що це є неможливий феномен.

Ось ще один приклад з літератури перших християн. Скільки то гіпотез не видумано щодо Євангелій, що це леґенди, що християнство то дальший розвій поганських містерій ітд., прямо одна теорія переганяла другу, одна другу повалювала й одна другій противорічила. Я сам цілий рік мусів студіювати, пишучи докторську дисертацію, щоби щойно зорієнтуватися в цім хаосі. Протестантські раціоналісти минулого століття уважали прямо, що ціла староцерковна література то підроблені пізніші еляборати. Та згодом мусіли самі заявити устами А. Гарнака, що вже минув безповоротно час, коли уважали старохристіянську літературу включно з Новим Завітом за підроблену зліпку й обман [2]). А якщо дослід зводить віру й науку коло одної правди, то вона є для них тою самою правдою. З хвилею, як розум пізнав правду, мусить

---

[1]) Гл. „Мета“ ч. 1. 1935. Anthropos чи homo?

[2]) „Es hat eine Zeit gegeben — ja das grosse Publikum befindet sich noch in ihr — in der man die älteste christliche Literatur einschlieslich des Neuen Testamentes als ein Gewebe von Täuschungen und Fälschungen beurteilen zu müssen meinte“. A. Harnack, Chronologie der altchristlichen Literatur I. (1897) VIII.

її за таку признати і не може приймати чогось противного. Чоловік не є творцем правди й її джерелом. Таким є Бог, Θεὸς μέτρον πάντων, як каже Плятон. Чоловік змагає до пізнання правди і приймає її зовні. Церква знову, якщо та сама правда є також обявлена, на основі непомильного авторититу Божого, подає її до вірування і в тім не може помилитися. Двома ріжними дорогами віра й наука доходять до того самого висліду.

Якщо віра подає правду, до якої розум не може природними силами дійти, то розум мусить її прийняти, бо Бог має право вимагати, щоб признати за правду те, що Він обявив, а наука не може її перечити. Така залежність від віри зовсім не відбирає чести науці. Вона не перечить правди і тим не спроневірюється своїй цілі пізнати правду. Навпаки, все, що віддалює від правди, це понижує науку. Тому хибно думав Павльзен, коли писав, що підчинитися тому, що Церква вчила, вчить і буде вчити, включає постанову уважати за правду те, що зовнішно і внутрішно видасться ложним непідкупленому розумові по неупереджених дослідах або зректися серіозного досліду, скоро і коли тільки Церква видала рішення про фільософічні і теольогічні погляди [1]. Розум і в справах віри не зрікається досліду, бо мусить пізнати, що Бог існує і що сам цю правду обявив.

Отже так справжній науковий дослід не противиться вірі, бо й не може задля повищих рацій. Ціль науки є пізнати правду. Обявлення не відводить науки від правди, але, як вище сказано, відкриває нові. Певність надприродних правд є більша, чим природних, бо їх відкриває непомильний Бог, а не помильний чоловік. І тому наука й віра не тільки не можуть собі противорічити, але навпаки, мирна співпраця і взаїмна поміч виходить їм на обопільну користь. Фільософія помагає доказувати вірі розумові основи обявлених правд, пізнати їх зміст і робити дальші висновки. Інакше без розумового пізнання стане віра самим почуванням і сентиментом. Тому nemo theologus nisi philosophus. Віра знову береже науку від блудів: „Neque solum fides et ratio inter se dissidere numquam possunt, sed opem quoque sibi mutuam ferunt, cum recta ratio fidei fundamenta demonstret eiusque lumine illustrata rerum divinarum scientiam excolat; fides vero rationem ab erroribus liberet ac tuetur eamque multiplici cognitione instruat [2]).

Отже справедливо казав Бекон з Веруляму: Verum est parum philosophiae naturalis homines inclinare in atheismum. At altiorem scientiam cor ad religionem circumagere.

Клясичний також є вислів Пастера, коли його учень питав його, як він по стільки наукових працях може ще бути віруючим? „Саме по стільки розумуваннях і дослідах я зберіг віру доброго Бретонця (знаних зі своєї глибокої релігійности у Франції), а якщо би я був ще більше студіював, був би дійшов до віри Бретонки“.

---

[1]) Philosophia militans² 54 sq.
[2]) Vatic. sess. III. e. IV. Denzinger, Enchiridion 1646.

4. Віра і свобода науки.

Признаючи однозгідність правди між вірою й наукою в пізнанню, можна без уваги на це ще закинути, що Церква спинювала розвій науки. Вона, будучи більше консервативною, придержувалася старих поглядів, а навіть забороняла проповідувати нові думки. Також своїми догмами вона вяже науковий дослід. Ренан казав, що віруючий чоловік не може бути дослідником, бо він наперед вже знає свої висліди..., що наука, гідна цього імени, є можливою лише під умовиною повної автономії. Також Генрик Пуанкаре уважає, що свобода є конечна для науки, як воздух для тварини. Позбавлена свободи гине з удушення. І ця свобода має бути безмежна. Гадка ніколи не може підчинятися ані догмі, ані партії, ані пристрасті, ані користі, ані упередженню, ані жадній іншій речі. Свобода, це солодке слово. За неї борються народи, кривавиться людина, не може дати собі вирвати її й наука. „Die Philosophie braucht Freiheit" — каже Theodor Ziegler — „unter Vormundschaft gehalten und mit gebundener Marschroute, mit Scheuklappen rechts unt links versehen, kann sie nicht gedeihen und vorwärts schreiten" [1]).

Перед війною свобода науки була паролем в устах всіх ліберальних вчених, особливо, коли хотіли робити зїдливий докір Церкві. Сьогодні, по воєнних досвідах, большовицьких знасилуваннях науки і гітлерівських імперативах, та справа затихла. Бо ж чим було обмеження свободи науки Церквою в порівнанні з нинішною тиранією? Воно нераз аж смішно виглядало, як протестували проти поневолення вірою науки техніки, математики, ґеографи, хоч вони зовсім не сходяться в своїх дослідах з вірою. Та нині, на жаль, загал учених мовчав, коли большовики вимагали большовицького напряму навіть від математики і лише одиниці виступили були проти такого трактування науки. Але comparaison n'est pas raison. Тому що робимо закид деяким сучасним правлінням насилування науки, не звільнимо ще від того заміту Церкви. Ото ж пригляньмося тому закидові, який, як сказано, від XIX ст. став дуже популярним. А чейже вчений дослідник мусить бути вільний від всього, що обмежує і спинює його наукову працю.

Найперше треба підмітити, що свобода науки не рівнозначна розперезаності, цілковитій независимості і безоглядній незалежності від усяких законів. Як всюди, так і в науці свобода є допускаєма тільки до відповідних меж. Бо кожний науковець є обмежений правилами льогіки, основними засадами, науковою методою, матеріялом, засобами ітд. Він не може переносити століть, мішати подій, робити з неморальних падлюк світил ітд. Словом, муж науки стає невільником правди і на таке обмеження свободи кожний мусить згодитися. Справедливо каже А.

---

[1]) Die geistigen und sozialen Strömungen des 19. Jahrhunderts, Berlin 1899, 435.

Гарнак: „Es gibt noch etwas Wichtigeres als die Freiheit, das ist die Wahrheit“ [1]).

Вільність науки лежить тільки в тім, що вона виходить зі своїх принципів і послуговується своїми методами. Наука виходить з очевидних аксіомів або від спостережених фактів. Свобода лежить дальше в увільненню від неоправданих зовнішних обмежень, що перешкоджують шукати правди. Такими можуть бути зовнішні чинники, авторитети, що забороняють досліджувати питання, уживати старих і вишукувати нові методи, які провадять до пізнання правди, не дозволяють признати правдивих вислідів або не дозволяють користуватися дослідами других. Отже наука мусить бути вільною від зовнішних неоправданих чинників, як від держави, партії, протекції, служальства і в такій самій мірі від Церкви, коли хоче осягнути свою ціль. Перед правдою мусять уступити на бік всякі опортуністичні й егоїстичні огляди. Та є й оправдане обмеження від зовнішного чинника. Не маю на думці, що вчений є звязаний культурною поведінкою й пошануванням прав ближнього. Йому не вільно по дахах ходити, непокоїти других, душити других газами тому, що він вчений і робить досліди. Але навіть в самих дослідах вчений є звязаний зовнішним авторитетом. Коли інші вчені виказали якусь правду, то наслідники є змушені її прийняти, бо інакше всі зачинали би з початку і не рушились би з місця. Звідсіль і засада, auctoritas valet in tantum, in quantum valent argumenta.

Чим більше вчений знає здобутків других, тим більше є залежний, а чим менше знає, тим свобідніший, але, на жаль, для блудів. Та не в цім вже хіба досконалість. Також чим культурніший чоловік, тим більше звязаний, а навпаки, де менше є обмежень і залежности, там ближче первісного ступня. Кожний культурний чоловік вяжеться правилами й законами, але з того не слідує, що він є в гіршім положенні, як первісний бразилієць, чи африканець і австралієць. Кожний свобідний громадянин мусить бути вільний від тиранії, та не від громадянських обовязків. В громадянськім життю він мусить себе підпорядкувати добру загалу, але тим він себе не нищить, а навпаки, підносить і розвиває.

Так само мистець є звязаний правилами краси, технікою й осягами своїх попередників. Від свободи досліду треба відріжнити свободу навчання, щодо якої можуть бути куди більші і то оправдані застереження. Навчання супонує поширювання засад, які можуть нарушувати нераз і прилюдний спокій, і викликувати заколот, як ширення монархічних ідей в республиканській державі і навпаки, або загалом анархістичних. Тому може влада на це не дозволити.

Отже якщо є допускаєме обмеження свободи науки людським авторитетом, то куди більше авторитетом Божим. Бо при-

---

[1]) „Christliche Welt“, Jahrgang 1911, 763.

родний розум доказує, що Він існує і дав обявлені правди. Наука мусить це признати і брати під увагу, бо ніхто не є обовязаний, і навіть не може, приймати тільки блудів. Та скаже хтось, в такому випадкові не має наука вже що досліджувати, бодай тих правд, які знає з Обявлення. Нпр. існує Бог, це певне з Обявлення, отже фільософія не має вже що говорити. Одначе воно так не є. Фільософія має своїми засобами доходити до доказу цієї правди. Воно навіть зовсім не противиться науці, коли вона ще новими доказами потверджує вже доказану тезу. І тому можу доказувати льоґічно правду, знану з віри, абстрагуючи від цього, що вона є обявлена. Коли дослідник дійшов до іншого висновку, то знак, що десь зробив похибку і мусить перевести провірку.

Правди віри є тільки негативною нормою для науки. Обявлення не є для неї ані джерелом ані доказом, а лише вказівкою, що деяких правд не може вона оспорювати. Ґеольоґія не була би ґеольоґією, математика математикою, фізика фізикою, ітд., якщо би зачали доказувати свої тези з Обявлення і теольоґії. Для них є лише це основою і результатом, що вони прийняли як свої основи і доказали своїми засобами й методами. Та все ж таки вони не можуть заганятися в не свої ділянки, перечити Пр.Тройцю, воплочення, тайни ітд., бо цим переступають свої компетенції. Віра не каже, що наука має вчити і не домагається зовсім від світської науки, щоби вона доказувала і приймала за свою правду обявлені правди, яких вона своїми засобами рішуче не може доказати, напр., щоби ґеольоґ чи анропольоґ доказував, що перший чоловік називався Адам. Тому радше виглядає на кпини, чим на закид, коли проф. Йодль говорив, що „дальше Церква поручить фізикові в часі Цеппеліна доказати вознесіння на небо Христа і Марії на основі його аеростатичних поглядів“ [1]).

Церква має берегти тільки Обявлення і тому віра може бути негативною вказівкою для науки лише щодо того, що є обявлене, що відноситься до релігії й моралі, а тим самим неоднаково торкається всіх наук. Тому не всі науки можуть мати стичність з правдами віри в своїх дослідах. Є науки, як математика, хемія, фізика, фільольоґія, фармацевтія ітд., які зовсім не входять в ділянку віри. Етнольоґія, біольоґія, ґеольоґія і фільософія, навпаки, мають спільні точки з Обявленням і може повстати спір, якщо котрась переступить пороги метафізики й зачне робити висновки, які виходять поза межі її досвіду.

Врешті є ще третя категорія наук, які занимаються тим самим предметом, що й теольоґія, але з іншої точки видження, як фільософія й історія. Вправді переповідження фактів не є католицьке або некатолицьке, але правдиве або неправдиве. Та все ж таки відіграють тут велику ролю фільософічні і релігійні основи, з яких історик виходить, насвітлює події і праґматично їх укладає. Коли історик не вірить в Бога, не признає Христа, Церкви,

---

[1]) Der österreichische Hochschulkampf im Sommer, 1908, 17.

чуд, моральних законів, то очевидно його історія буде інакше виглядати, як віруючого дослідника. І тому, хоч не говоримо про католицьку математику, ґеольоґію ітд., то все ж є католицька історія.

Подібно мається справа з фільософією, бо вона має багато спільних точок з вірою на полі світогляду, метафізики й етики, які є найтяжчими питаннями. Не диво, що в цих ділянках зробила наука найменчий поступ і найбільше поповнила блудів і тому неґативні вказівки віри є для неї найконечніші. Добре завважив один німецький фільософ, що „якщо би повставали з гробів найбільші грецькі природники, лікарі і ґеографи, вони счудувалися б на вид поступу їх наук, вони сиділи би немов учні у стіп нинішних учителів, недоставало б їм основних понять, які знає кожний початкуючий, мусіли би вперід вчитися, і то багато: що вони вважали колись за певні факти, представилося б їм як обман або лише гіпотеза. Одначе Плятон, Аристотель, Зенон і Епікур могли би також ще й нині без приготування забирати голос у фільософічних дебатах про Бога й душу, чесноту й безсмертність. І вони могли би спокійно послуговуватися старою зброєю, яку в порівнанні з давною гостротою тільки незначно притупила ржа і ворожа справність. Вони чудувалися б хіба лише незначним поступом: що тепер, по 2000 літах, на ті самі питання дається ще майже такі самі протилежні відповіді [1]).

Віра не обмежує свободи науки, як рецензент не обмежує свободи автора твору. Він справляє його хиби, як одна наука справляє другу і ніхто не бачить в цім якогось поневолення. Так само мається справа, коли віра справляє науку. Не є обмеженням свободи туриста, якщо він бачить краскові вказівки дороги або осторогі перед безоднями, або для корабля світло морської ліхтарні, що остерігає перед скелями й мілинами. Інакше будуть нераз magni passus, але, як каже Св. Августин, extra viam. Показуючи свої береги, віра остерігає науку, щоби не розбилася, а тим самим і підпомагає науку[2]). Віруючий чує опору в вірі, а не

---

[1]) E. Adickes, Charakter und Weltanschauung (1905) 3/4.

[2]) Хоч як дуже довіряють вчені людському розумові, то проте історичні факти доказують, що розум, коли не придержується вказівок і осторог віри, веде людство на цілковите бездоріжжя та в безодню нещасть. Самоневність щодо людського розуму, а одночасно його манівці в життю зілюструє наглядно приклад

В кн. О. В. Катрайна: „Від атеїзму до анархізму", написаній ще далеко перед світовою війною, читаємо (в укр. перекл. Львів 1909, стр. 57 і сл.), що студент Альфред, в розмові з відомою науковою повагою Др. Г., довідавшись від нього, що на думку всіх правників-вчених одиноким питомим д ж е р е л о м п р а в а є в о л я д е р ж а в и, веде з ним таку розмову:

Альфред: Позвольте мені, пане професор, на протилежне питання: Коли держава є одиноким властивим джерелом права, то чи може вона коли видати несправедливий закон?

Проф.: Ніякий державний закон не може бути несправедливий. Все є справедливе, що держава хоче і своєю силою перепре. Щось противного впевняти, було би революцією, як це вже висловив Шталь.

Альфред: ...Подумаймо собі такий випадок, що соціяльні демократи одержали би більшість в парляменті та союзній раді і ухвалили такий закон:

перепону. Маючи на увазі осьму заповідь, віруючий вчений все уважатиме правду правдою, а неправду неправдою. Релігійно вихований вчений все скорше опанує свої пристрасті і склонності, як нерелігійний, і буде уважати обовязком своєї совісти підійти якнайближче до обєктивности, памятаючи на слова Христа „і правда освободить вас“.

5. Неупередженість науки і віра.

Другим закидом проти однозгідности віри з наукою є вимога неупередження в науці. А що правди віри вже наперед закреслюють висліди в науці, і то без відклику, отже упереджують тим самим науку в шуканню правди. Домагання неупередженості в науці видвигнули ліберальні круги разом зі свободою науки і злучили обі прикмети нероздільно. Це виявилось особливо тоді, коли професором історії на штрасбурському університеті мав стати католик M. Spahn. Всі протестантські університети в Німеччині негодуючи заворушились, а старий історик Момзен сформулював в „Münchener Neueste Nachrichten“ 1901 ось такий протест: „Життєвим нашим нервом є неупереджений дослід, який не знаходить цього, що він умисно, по замірові, застановах і зглядах повинен і волів би знайти, що служить іншим практичним цілям, які лежать поза наукою, але це, що льогічно й історично совісному дослідникові видається слушним, одним словом правдивість. Покликання історика або фільософа, який мусить бути або католиком або протестантом і який має служити цій або другій конфесії, значить зобовязати, поставити межі його праці, де висліди можуть бути невигідні конфесійній догмі... Сподіємося, що не милимося, що цим ми висловлюємо і переконання наших товаришів“.

Щоправда наука не може мати упереджень і робити припущень, але ложних. В своїх дослідах не може наука спиратися на засадах і кермуватися правилами, яких не може ніяк доказати.

---

§ 1. Зноситься приватну власність до витворчих засобів; всі втиворчі засоби переходять від нині на виключну власність загалу. А хто важився б прилюдно обставати за частинною власністю витворчих засобів, ...той буде караний смертю, або вязницею, почавши від 10 літ.

§ 2. Зноситься подружжя як прилюдну установу з усіми відносними законами і розпорядками. Від тепер треба подружжя уважати за приватну річ, до якої не сміє мішатися ніякий уряд.

§ 3. Університетських професорів, як явних приклонників капіталізму і ворогів соціялізму, мають розстріляти, або повісити, якщо не зложать соціяльно-демократичного визнання віри до 14 днів.

§ 4. Хто явно або тайно негодує, або виступає проти повищих законів, того як підозрілого треба вкинути до вязвиці і на основі оцінки судді покарати або смертю, або вязницею в домі поправи.

Питаюся тепер: Чи такий закон був би справедливий?

Проф.: Такий недорічний закон ніколи не вийде. Це маячіння, якого не треба побоюватися (підкресл. моє, *Й. С.*).

А все ж таки всупереч рішучим запевненням проф. Дра Г, такий недорічний закон по кількадесяти літах таки вийшов (Большевія).

Також наука вимагає лиш цього, щоби дослідник не приймав за певне, що не є певним, або лише гіпотезою. Коли ж щось є доказаною правдою, то навпаки, може дослідник її приймати, бо вона може йому бути тільки помічна, а не шкідлива. Правда не може противитися правді.

Момзен мав на увазі католицького вченого. І якщо його становище було би правдивим, то жаден католик і загалом віруючий не міг би бути науковим дослідником, лише атеїст. Віруючий приймає існування Бога, безсмертність душі, надприродне ділання ітд. і з того становища насвітлює предмет досліду. Але таке саме положення є атеїста, який виходить з противних засад, нема Бога, душі, позагробового життя ітд. і з них насвітлює також події [1]). Нема чуда, це недоказане припущення. Так само нема Творця, а тим самим матерія мусить бути вічна. Отже й атеїст є упереджений і загалом не може бути ніякої науки, бо всі виходять з якихось заложень. Майже кожна наука мусить супонувати інші висліди, бо інакше немислимий якийнебудь поступ. І так астрономія супонує математику, фізику, хемію, льогіку ітд. і не переводить доказу всіх математичних, фізичних, хемічних і льогічних правд. Природник не доказує, що тіло існує, є тяжке, тверде іті., але приймає те все за певне. А проте ніхто не робить йому докору, що він приступив до досліду з упередженнями і припущеннями.

Історик приймає, що старовинні памятки передають нам такі самі поняття і принципи колишніх народів, які маємо ми в нашім думанню. Робить це тому, бо інакше не можна було б їх ніяк зрозуміти. Історик, як і кожний дослідник, приймає природну певність.

Також фільософ супонує, що думаюча одиниця існує. Щоби провірити правильне думання, треба приняти, що розум є до цього спосібний і що існує засада причиновости, достаточної рації, тотожности і противорічности. Інакше неможливі були би дальші висновки.

В громадянськім життю є також ріжні погляди, монархізму, демократизму, націоналізму, соціялізму, з яких діячі виходять і супонують в своїй акції.

Отже немає науки без прийнятих заложень, засад і кожний вчений належить до якоїсь школи, системи, заявляється за цією або іншою методою, має світогляд, з якого оцінює і розвязує питання. Я є українець і з того становища пишу історію України. В противному разі хіба неосвічений чоловік мав би найкращі кваліфікації на науковця. Отже нема зовсім науки без попередніх заложень і не може бути.

Маючи це на увазі, можемо тепер спитати, чи віруючий, присту-

---

[1]) „Wir geben zu, dass dieser Vorgang (Entstehung der ersten Moneren durch Urzeugung), solange er noch nicht beobachtet oder durch das Experiment wiederholt ist, eine reine Hypothese bleibt... Wenn Sie die Hypothese der Urzeugung nicht annehmen, so müssen Sie... zum Wunder einer übernatürlichen Schöpfung Ihre Zuflucht nehmen". E. Häckel, Natürliche Schöpfungsberichte 1872[3], 309.

паючи до наукового досліду, відповідає науковим вимогам, чи ні? Відповідь ясна, що так. Він супонує правди віри, які є доказані і певні. А що є правдиве і певне, це може вчений класти в основу своїх розшуків. Не кожний католицький вчений є в тім положенню, щоби опирався на Обявленню, навіть як на негативній нормі. Ані Гавс, ані Кеплєр, ані Нютон не виходили в своїх доказах від Обявлення, ані не супонували його. Інша річ, коли історик пише про Церкву. Він не може виключати надприродного діяння, бо це противиться вірі, яка опирається на Обявленню і розумі. Таке припущення є самозрозумілим, бо як буде писати про Церкву, якщо її нема, або як буде писати історію України, якщо її не признає в жадному, ані територіяльному, ані державному, ані національному значінню.

Не тяжко завважити, що в цілій аргументації ліберальних вчених криється груба тенденційність. Можна бути моністом, матеріялістом [1]) гегеліянцем, і не бути упередженим, лише невільно бути католиком. Слушно завважує педагог Ферстер: „Я міг зробити впродовж літ цікаві досвіди щодо неймовірного упередження багатьох представників „неупередженого" досліду. Для них згори є догмою, що все, що заступає католицька Церква, є глупістю, забобоном і хоробливістю; вони загалом не можуть собі представити, що неупереджений чоловік саме через конкретний досвід, неупереджений дослід і серіозну застанову може до цього дійти в науці, на полі виховання, щоби потвердити деякі погляди римської Церкви як неминучі консеквенції кожного глибокого знання душі і життя. Таке признання є некатоликові прямо заборонене; для нього мусить кінчитися правда, де зачинається католицьке і він не може тут ніщо притакувати, або під оглядом науковим його не будуть поважно трактувати". Справді бути атеїстом належало до доброго тону в науці.

Отже так справдішна наука не може противитися вірі, а віруючий католик має повне право до поважної наукової роботи і своїми совісними працями може собі заслужити тільки вдячність від всіх, яким дорога наука.

Важніша література:

Viktor Cathrein S. J. — Glauben und Wissen. Eine Orientierung in den religiösen Grundproblemen der Gegenwart für alle Gebildeten. Freiburg i/Br. 1911. 5.

О. В. Катрайн — Від атеїзму до анархізму. Поучний образок університетського життя в теперішности. Переклав о. І. Плавюк. Львів 1909.

A. Gemelli — Religione e scienza. Milano. Vita e Pensiero 1920.

Artur Landgraf — Glaube, Lexikon für Theologie und Kirche. Freiburg i/Br. 1932. IV. 520—528.

I. Pohle — Vernunft — Wetzer und Weltes Kirchenlexikon. Freiburg i/Br. 1901. XII. 793—817.

Jos. Donat — Die Freiheit der Wissenschaft. Innsbruck 1925,3.

Agostino Garagnoni S.J. — Quaderni di coltura religiosa. Roma 1934.

Dr. Jos. Mausbach — Die Kirche und die moderne Kultur. (Religion. Christentum. Kirche).

---

[1]) Fr. W. Förster — Sexualethik und Sexualpädagogik. 1909. Vorwort.

о. Др. Г. Костельник.

Справжнє джерело атеїзму.

Продовження.

Це своїм способом виявляє й сам Séailles, коли так пише: „Для схолястики світ є мовою, Божа думка визирає в ньому з усіх сторін: його краса не є злудою, зродженою через припадкову гру наших вражінь і почувань, але за посередництвом звуків, красок і форм вона є виразом Божої мудрости й любови“ [1]).

Найперше справимо автора в одному його слові (яке він, nota bene, тут доцільно ужив, щоб ніби зафіксувати розвій думки від схолястиків до наших часів). Те, що він тут каже про схолястиків, у дійсності відноситься до всіх людей, що вірують у Бога, чи вони жили тому 20.000 років, чи тепер живють. Як видно, для Séailles-а, як атеїста, вся краса і доцільність у природі основуються на припадковій грі. Цю свою перспективу Séailles ніби виводить з позитивних правд нинішньої науки.

Та ми й тут мусимо сказати, що це вексель, якого нинішня наука ніяк не всилі сплатити.

Старинні грецькі матеріялісти (Демокрит, Епікур, римлянин Люкрецій Carus) уявляли собі, що в атомах нема ніяких законів a priori (згори); у безмежному просторі атоми від вічности падуть „в діл“, мішаються, творять безконечно численні комбінації; а між тими комбінаціями деякі припадково (a posteriori) виходять гарні, доцільні, здібні продовжати своє існування. Ось тільки на таких льогічних основах уся краса й доцільність у природі виходить припадковою. Але ж нинішня наука раз на завсіди опрокинула ці наївні поняття про матерію та взагалі про світ. І в матерії, і в органічному світі є закони a priori, а ці закони простолінійно, не завдяки якійсь припадковій грі, ведуть до витворення всеї тої доцільности й краси, яка є в природі. Отже позитивні правди нинішньої науки зовсім не оправдують, ані не домагаються такої перспективи на світ, до якої Séailles признається. То на чому ж він її основує, в якому імени приймає її? Це в нього, а так само в усіх атеїстів, така ментальність, таке чуття. Тільки ця ментальність, тільки це чуття домагається атеїстичної перспективи на світ, ніби оправдує її, і — як побачимо — любується в ній.

Ще краще це видно зі слідуючих слів Séailles-а: „Тим способом наука не вважає сама себе за догму, якщо догмою є незмінна, раз на завсіди проголошена правда. Вона є вільною, живою думкою, що іззовні одержує не правду, тільки факти, матеріяли, з котрих безупинно будує систему ідей, порядкуючи ці матеріяли. Отже не говорім про науку способом людей, невдоволених зі своєї релігії, котрі тільки думають про

[1]) Тамже, стор. 20.

те, як їм навернутися б на іншу, що заперечує саме ті доґми, котрі не находять у них признання. Наука не знає ані матерії, ані сили самої в собі. Не мала би що робити з тими єствами. Якщо говориться, що наука все зводить на рух, то треба порозумітися. Механізм є духовою точкою погляду; він відповідає означеним абстракціям, слушним під умовиною, якщо людина не уявляє собі, що пояснила те, що вони полишають на боці; він розважає буття під поглядом протяглости і скількости, катеґоріями властиво науковими, бо тільки вони дозволяють на мірення; та саме тому, помимо свого удосконалення, ця теорія не відкриває нам дійсного буття, тільки заступає його вигідним символізмом. Наука знає тільки відношення, до котрих намагається застосувати міру, щоб могти виразити їх ясною математичною мовою. Вона позитивістична в тому значінні, що вирікається цікавостей, коли вони переступають межу засобів її досліджування. Духова щирість, що є нашим першим обовязком і спільною нашою чеснотою, не заборонює нам ставити собі квестій, котрих наука не може розвязати; одначе заборонює нам обманювати і вдавати, що ніби вона дає розвязки, конечні в собі". „Не потрєбую хіба додавати, що матеріялізм є доктриною, рівно гідною поважання, як і всі інші, під умовиною, що не подає себе за наукову правду"[1]).

Так ми договорилися до кінця з проф. Séailles-ом щодо атеїзму. Як видно з цього його цитату, він у першій лінії вільнодумець, позитивіст, а щойно послідовно атеїст. Його атеїзм основується властиво на агностицизмі, а не на якихсь доказах, котрі повалили би релігію. Він вирікається цікавости, якої не можна схопити механістичним способом. Отже вповні послідовно Séailles повинен би повторити за старинним софістом Протаґором: „Про богів не знаю, ані чи вони існують, ані чи не існують". Та він ігнорує релігійні догми, воює проти них, відкидає їх, заперечує їх. На якій основі? В своїй розвідці під загол. „Чому догми не відроджуються" він твердив, що доґми зникли перед „позитивними правдами", з котрими їх годі погодити. Але з його реферату „Догма і наука" виходить, що це не зовсім так. Тут Séailles признає, що наука дістає іззовні „не правду, тільки факти, матеріяли". А людський дух, порядкуючи ці матеріяли, будує з них систему ідей.

На якій же основі Séailles будує саме атеїстичну систему ідей? Ми вже це сказали: це такий його „життєвий ґуст", така ментальність, таке чуття.

З останнього цитату його висказів ясно виходить, з якими поняттями стоїть у звязку атеїстичне чуття. За властиві наукові катеґорії Séailles признає тільки механістичну перспективу на світ. Вона сама собою виключає всяку властиву тайну, містичний змисл життя-буття, Бога, душу. Хоч Séailles щиро признає релятивну вартість і невистарчальність механістичної

---

[1]) В рефераті „Догма і наука", тамже, стор. 138—139.

перспективи, все таки при ній залишається. Чому? Тільки завдяки своїй ментальності, завдяки свому чуттю.

Властне те чуття, яке виироблюється в души у звязку з механістичною перспективою на світ, є справжнім, найглибшим, оригінальним джерелом атеїзму.

З автором атеїстом, що стоїть на „півінтелігентному ступні", ми не договорилися б так легко до кінця. Він був би „сильний" своїм незнанням, своєю вузкістю поглядів та своєю нещирістю. З яким тупотанням атеїсти півінтелігенти привикли заперечувати чуда! A Séailles каже: „Якщо ми перестали признавати чуда, то не тільки тому, що вони сповняються тільки тоді, коли в них віриться, але тому, що відкинула їх радше совість, ніж заперечила їх існування наука" [1]). Значить: наука безсильна супроти існування чудес, але хто признає механістичну перспективу за єдино наукову, того „совість" мусить відкидати чуда.

6. Поговоримо ще з одним професором атеїстом про релігію, атеїзм і науку. Це буде професор віденського університету Friedrich Jodl, котрого ми вже згадували. У свому рефераті під загол. „Наука і релігія" він пише так:

„Також так звана вільна, неупереджена наука в дійсності робить дуже рішучі, дуже догматичні заложення: вона обезбожує природу, робить її величезним механізмом без духового принципу. Та вона з тими своїми заложеннями ніде не може вийти на лад: льогічні потреби власне науки про природу ведуть її назад до поняття Бога, як до останньої розвязки всіх загадок і труднощів. Подібне становище дійсно приймали численні дослідники природи, особливо в минулому часі, і щойно в новішому часі, коли фільософічні потреби, себто змагання до єдности світогляду, також у науці про природу здобули більше признання, його більше покинули. Дослідник природи може і сміє повним правом сказати: Я вдоволяюся світом міри і ваги, світом видимого й дотикального; що лежить поза тим, поза нашим змисловим досвідом, про це я не можу дозволити собі ні на який осуд: я цього не можу доказати моїми засобами; я не можу цього опрокинути. В царство віри для моєї особи вважаю вступ вільним. І дійсно було значне число поважних дослідників природи, що в цьому значінні були віруючими християнами — при чім одначе треба би дослідити, як далеко простягалася та їхня віра на всі догми їхніх церков, або на всі чуда, описані у святих книгах".

„Бо цей спосіб думання, що показується таким нескладним, а сповидно так мало від нас вимагає, в дійсності домагається від нашого розуму найбільшої жертви. Він жадає від нас, щоб ми відреклися єдности у світогляді, щоб ми відреклися поняття про замкнену природну причиновість. Ми мусимо порозумітися

---

[1]) Тамже, стор, 40.

щодо того, чи встрявання надприродних, з природною закономірністю незвязаних сил не тільки в минувшині треба вважати за можливе, або навіть уважати це за таке, що є завсіди — або щонайменше може бути... Чи взагалі для нас мислимий Бог, що творить чуда? Чи він находиться в згоді із скляpraованими науковими поняттями? Це питання годі вкоротці відкинути. Ніщо для нас не змінилося в дилємі, перед яку David Hume, духовий голова англійського „просвічення“ (Aufklärung), уже в XVIII віці поставив був віру в чуда; навпаки: ця дилєма завдяки нашому щораз глибшому дослідові природи та історії тільки загострилася. Як кожна віра в правдивість людських свідоцтв основується на досвіді, так також і сумнів щодо таких свідоцтв основується на протилежному досвіді. Якщо йде про якесь дійсне чудо, себто про якесь нарушення законів природи, що є утверджені постійним і незмінним досвідом, то в суті тої самої події лежить повний протидоказ проти її дійсности та можливости, і ніяке свідоцтво, хоч би не знати якого роду було, не є всилі зробити чудо імовірним, крім у такому випадку, коли б неправдивість свідоцтва була більшим чудом, ніж та подія, котра через нього мала би бути удостовірена. Та навіть у такому випадку вага рацій перехилилася б проти чуда“ [1]).

Самі півтони, самі нерішучі вискази, а однак душа автора силоміць преться до атеїзму! Які ж тут докази для атеїзму? Буквально ніякі! Автор сам признає, що „льогічні потреби самої науки про природу ведуть науку до поняття Бога, як до останньої розвязки всіх загадок і труднощів“. Чим жеж далі це опрокидує? Нічим не опрокидує, тільки хоче висмикнутися з цієї льогічної потреби. Яким способом? Покликується на „поняття замкненої природної причиновости“ й відкидає чуда. Автор сам признає, що розвій науки від XVIII віку дотепер не міг опрокинути існування чуд, тільки загострив дилєму. Чому ж він стає по тому боці дилєми, котра заперечує чуда? Ми також тут приходимо до тої самої розвязки: це такий його „життєвий густ“, така ментальність, таке чуття. А що ж з „поняттям замкненої природної причиновости“? Це чиста гіпотеза, а вона, перелицьована на загально зрозумілу мову, тотожна з поняттям, що ніби цілий всесвіт є величезним механізмом, у якому всі причини відмірені, в якому ніякий складник не може пропасти, ані ніщо дійсно нове не може повстати, бо це поняття виключає Бога і його творення. Але ж сам Jodl попереду сказав про це поняття, що „наука з тими своїми заложеннями ніде не може вийти на лад“, а потім твердить, що відректися від цього поняття це „найбільша жертва“! На якій основі він це твердить? Тільки на основі своєї ментальности, свого чуття.

Справа мається так: теїстичний світогляд може дуже гарно помістити в собі також механічні причини. Анальогія з нашого

[1]) Wissenschaft und Religion, цит. тв. стор. 10—12.

життя: при писанні наш ум є свідомою і свобідною причиною, а перо, чорнило, папір є механічними причинами.

Але механістичний світогляд не може помістити в собі Бога, бо його a priori виключає. Отже хто перенятий механістичним світоглядом, той сяк чи так мусить заперечувати Бога.

Міг би собі хтось подумати, що атеїсти тому є атеїстами, бо вважають механістичні категорії за єдино ясні, виразні, певні, наукові. Отже ніби вони є атеїстами з льогічних причин. Та ми бачили, що обидва наші професори атеїсти, і Séailles, і Jodl, уважають механістичні категорії за невистарчаючі. Щоб це зрозуміти, вистарчить приглятутися тому, що діється в нашій свідомості: процес думання ніяк не може бути пояснений механічним способом; льоґіка основується на своєрідних, немеханічних законах. А такого немеханічного в світі повно на всяких лініях. Отже хто помимо всього пристає до механістичного світогляду, той робить це тільки завдяки своїй ментальності.

Ми ще не скінчили нашої розмови з Jodl-ем. Він каже під кінець свого реферату: „Це все симптоми, котрі нам кажуть, що ця остання твердиня віри ще далеко не є вповні підмінована, але що вона зберігає ще різні сили для оборони. Можливо, що вона ніколи не дасться здобути“ [1]).

„А що ж, коли теольогам ця історична реальність одного дня під ногами розібється? Коли особа Ісуса стане такою сумнівною, як, скажім, особа короля Міноса, або Геракля, або інших мітичних постатей? Різні познаки вказують на те, що порівнюючий дослід є на шляху, особового носія й основника християнства так само на міт розвязати, на персоніфікацію ідей, як це він уже давно зробив з великою частиною так званих євангельських історичних повістей. (Порів. Das Freie Wort, 8. Jahrgang, №. 18: „Bücher, die am Alten rütteln“.) Нині ще годі з певністю сказати, чи цей доказ удасться, та яка велика буде міра наглядности, котру йому буде можна надати. Але ж це безсумнівне, що, якби такий доказ міг бути переведений, хоч би тільки з правдоподібністю, то вже основний камінь був би виломлений з будови, котру історично-критична теольоґія построїла на руїнах великого банкрота історичности євангелій... а наука здобуває щораз більше місця супроти релігії“ [2]).

„А що, як одного дня самородство зможе бути доказане? Що, коли предсказана смерть тепла світа одного дня виявилася б як вислід фалшивого обчислення, як вислід недокладної обсервації? Коли перед поступаючим думанням людськости творчий і порядкуючий Дух світа виявився б наче якась мітична особа, як перед історичною критикою Ісус з Назарету? Хто завжди з гори в діл будував, цей з дня на день стається жебраком...

---

[1]) Тамже, стор. 22—23.

[2]) Тамже, стор. 20—21.

Хто з долу в гору будує, цьому нічого не вдіє ніяке відкриття, ніяка революція старих понять“ [1]).

Як бачимо, це все тільки „непобожні бажання“ учених атеїстів. Але зараз по тих своїх словах Jodl проповідує категоричний атеїзм! Справді в перше речення, щоби перехід від пустих „бажань“ до категоричних тверджень не був надто разячий, автор встромив слівце „мабуть“, та потім уже тріюмфує без усяких перепросин. Він пише: „Бог, що в природі діє, в історії дає свідоцтво про себе, в релігії обявляється, це мабуть тільки твір людської уяви, людського думання — твір, над яким треба поставити запит. Людина називає його батьком; вона сполучує в свому понятті найвищу силу з найдосконалішою добротою, вона зводить усяке діяння на нього, як на найвищу доцільно діючу причину. Та яка темна, яка недостаточна та самовиява Бога; яка велика є суперечність, у якій стоять наші думки про нього з тими фактями, з котрих треба би заключати про його існування та діяння. Добротливий Бог — і природа, така неспівчуваюча, така жорстока; людське життя й історія, така повна жахливого, що ми можемо знести, коли уявляємо собі це як діло загальних законів; та це нас обурює, коли маємо це вважати за діло особової волі, котра враз є всемогучою і добротливою“ [2]).

З цієї аргументації Jodl-а виходить тільки те, що Бог не є добротливий у тому значінні, як собі люди у своїй наївності звичайно уявляють.

Але ніяк це не є аргументація проти існування Бога! І характеристичне, що учений атеїст наших часів не всилі найти ніякого сильнішого аргументу проти Бога, як той вічний аргумент, що зароджується в душі задля невдоволення з ладу на світі, задля надмірних терпінь у житті. Та й тут передовсім заінтересоване людське чуття.

„Як це виглядає зовсім інакше“, продовжає Jodl, „коли ми рішилися вивернути ці традиційні думки, при котрих кожний крок заплутується в нові суперечності й труднощі. Теоцентричне становище заміняти антропоцентричним. Бога розуміти, виходячи від людини, замісць людину, виходячи від Бога. Бога розуміти як скорочену формулу на те, чого наша розумна воля, наша потреба гармонізації у світі шукає й очікує; одним словом: Бога конструувати не як реальність, тільки як задачу“ [3]).

„Так, безбожником не є той, що не вірить у всемогучого Бога над світами, котрий царить над страховищами цього світу з благим батьківським усміхом... Тільки людина без ідеалу є справжнім атеїстом“ [4]).

---

[1]) Тамже, стор. 23—24.
[2]) Тамже, стор. 24.
[3]) Тамже, стор. 25.
[4]) Тамже, стор. 27.

Ось на таких марних льоґічних основах оперта атеїстична віра. Справжня одчайдушність!

Фільософічна синтеза совісно збирає всі рації pro і contra, та зводить їх у льоґічну гармонію. Чи атеїзм виростає в душі таким способом? Ні, атеїзм це пролом, бунт, революція душі. Невигідних для себе рацій він не зводить у льоґічну цілість з тими, котрі вважає за вигідні, але ломить їх, топче, відкидає.

Чи ж не є це дивне диво, що атеїзм, льоґічно такий марний, саме в нових часах, у часах небувалого розвою науки, так страшенно поширився та що він взагалі іде в парі з наукою? Коли розкриємо справжнє коріння атеїзму, то перестанемо дивуватися. Атеїзм виростає з чуття, з тої сильнішої половини людського єства, як це слушно каже Drtina. Це вже старозавітний мудрець спостеріг, що „хто присппорює знання, приспорює страждання" (Пропов. 1, 18). Система життя-буття це система контрастів. Звідтіль старинні греки й попали на думку про „зависть богів" і витворили міт про Прометея.

Коли Провидіння одною рукою щось дає, то другою рукою щось відбирає від нас — мов би податок. Ніщо на речі не зміняється, коли ми самі щось здобуваємо. Тоді мусимо за це заплатити своєю працею, а часто притім виставляємо себе на різні небезпеки і часто, зискуючи, тратимо.

Атеїзм з усіми його консеквенціями це та небезпека і та втрата, на котру наразила людство новочасна культура. Вона дуже пригожа для плекання, утверджування та поширювання того чуття, тої ментальности, що є властивим джерелом атеїзму. Невже дивне, що в СССР поширюється атеїзм? Чи більшовики видумали якісь нові докази для атеїстичної віри? Ні, але вони всіми способами, і терором, і приманами, і криком, і вихованням, намагаються людські душі здобути для атеїзму. Створили такий курс життя, що є пригожий для плекання, утверджування та поширювання атеїстичного чуття. А подібний курс життя витворила також новочасна культура.

(Продовження буде).

Рецензії.

Улас Самчук: **Гори говорять**. Роман у 2-ох частинах. Бібліотека „Самостійної Думки" в Чернівцях, ч. 7. 1934. Накладом автора. Стор. 164.

Повість про українські визвольні змагання на Закарпаттю. Час: менш-більш 1910—1919. Місце події: Ясіня й околиця. Вихідна точка: типовий мотив ваїлої, традиційної ворожнечі двох гуцульських родин. Далі світова війна, розвиток української національної свідомости у закарпатських гуцулів. Революція. Спроби створення української державности на Закарпаттю в 1918—1919 рр. І епільоґ.

Усе це оповіджене незле, ситуації сконструовані цікаво, оповідання здебільша пливе живо. Мало психольоґії, багато акції. Повість слабша від „Волині", а навіть від „Марії" — але все таки, серед наших літературних обставин, цікава.

З „Марією“ вяже її багато дечого, навіть змістово: Марійка, Павло, Гриць, — а в „Марії“: Марія, Корній, Гнат, і б. ін. В композиції так само: перша половина в обох повістях багато сильніша й цікавіша, як друга, переповнена реляційним тоном про воєнні й політичні події.

Описи в повісті „Гори говорять“ цікаві, середовище змальоване відносно вірно. Особливо добре вдалися деякі баталістичні та жанрові вояцькі картинки. Направду велика стає ця повість у таких місцях, як напр. опис першої зустрічі Дмитра з книжками (стор. 41), або й інші.

Ідеольоґія повісти — боєва, можна сказати навіть націоналістична, — але проведена здебільша з почуттям такту й міри, та не форсована на кожному кроці. Деякі застереження викликує хіба надто ярке змалювання неґативної ролі священика-мадярона, далі декілька занадто натуралістично виведених сцен бійки, та місцями доволі сильний еротизм. Але в порівнанні з атмосферою пересічної модерної літературної творчости, яка часто в цих оглядах досягає вершка цинізму, — це все у Самчука ще доволі зносне.

На загал, молодий автор з виробленим уже в нашій літературі іменем був би не зробив собі цією повістю встиду, коли б не одна дрібничка: жахливе недбальство в мові й стилю. Всюди повно таких недопустимих у мистецькій прозі ґазетярських, незручних, недбалих, а часом просто хибних фраз, як напр.: ми виросли всі як на замовлення (так говорить гуцул-селянин про своїх братів!; стор. 4); Літо міняло зиму й навпаки (7); я йду собі поволі та вслухуюся в оточення (22); Вина його полягала в тому (33); у повітрі чулася напруженість (33); На Тисі виникла потреба в добрих керманичах дарабами (34); Дістав легке ранення в палець (50); Весь мій одяг уявляв найсмутнішу картину (63); Ти не роби зі себе нерозуміючого справи (98); Вношу пропозицію, подати ваші міркування центральній владі вами особисто (123); Йому це буде повідомлено до рання (145); а навіть... „Ідучи ріжні міркування тиснулися до моєї голови“ (104); так і пригадується шкільний дотеп: „Дивлячися з вікна, корова на городі паслася“.

Далі, мова засмічена безліччю чужих слів і конструкцій. Ось лише дещо: 1) москалізми: торзали душу (25), мати тошніла (32), воєнні (=вояки; 34); строчити (44), дира (102), вой (=виття собаки; 117), його за це було покарано (105), о шостій вечора (121), понеслася чутка, що буде зібрано народ (75), і б. ін. 2) польонізми: щупла Кіті (91), блискавично (103), зненацька (104) й ін. 3) чехізми: пристав (=пристань; 7), строкаті хустки (=пестрі, рябі; 9), ані її не напало (=не прийшло їй на думку; 28), поножки (=панчохи; 38), захоронити життя (=врятувати; 63), робив байдужого (=вдавав байдужого; 115) і б. ін.

Ось таких мовних і стилістичних „квіточок“ повно, трохи не на кожній сторінці цієї книжки Самчука. А шкода! Бо нетрудно було усунути ці промахи, — а так вони дратують читача і роблять книжку важко стравною. Талановитому, загально признаному письменникові зовсім не випадає так каригідно занедбувати стиль і мову. Конечно треба з тієї мовної неохайности вилічитися!

м. г.

Юрій Горліс-Горський: **Спогади. I. У ворожому таборі, II. В казематах ҐПУ.** (На обгортці: У ворожому таборі). Львів, 1935, накладом автора.

Горський, відомий уже як автор повістей „Холодний Яр“ та „Отаман Хмара“, дав пізнати дальший розвиток свого письменницького таланту в Спогадах. Це знов картини з більшовицьких відносин у роках 1920—24. Події більшовицького режіму переживає сам автор, спочатку як шкільний інспектор, доки на підставі безосновних доносів не дістався в каземати ҐПУ.

Коли читається першу частину Спогадів, в якій автор як бувший петлюрівський і повстанчий старшина („Холодний Яр“) описує службу в ворожому таборі в рр. 1922—1924, то мимо страхіть голоду, що доходив до канібалізму, не порушує ще найбільших звірств більшовизму. Тут автор зобразив свою ніби віддану для інтернаціоналу працю в школі, а в дійсності контрреволюційну, повну небезпек і підозрінь з боку влади. В парі з тим іде перекупство москаля-комуніста Єрофеєва, нічим невідмінного від

царського чиновника. Він то збив велику суму червінців від селян, що викуплялися від списування на лісту закладників за публичний спокій у селі. — Ніби ревного робітника на інтернаціональній ниві вічно підозрівають за контрреволюційну роботу і вкінці повітова влада Вінниці переводить у нього ревізію, арештує і садовить у тюрму ҐПУ.

Від тієї хвилі (II частина) мов у калейдоскопі пересуваються вязничні келії, холодні, неопалені, з закривавленими й пописаними стінами, зойки катованих і ведених на розстріл, цинічні розмови і лайки вязничних сторожів, насилання всяких провокаторів — до речі потрібних тільки на те, щоб дістати від вязня відповідне зізнання, а самі провокатори теж засуджені на розстріл. В додатку льохи підземні зі щурами змусять кожного до найнеправдоподібніших зізнань, потрібних для чекістів. Такі обставини провадять неодного до божевілля, а Горському піддали думку вдавати божевільного. В такий спосіб дістався він до вязничного шпиталю, а звідтіль на волю. Та тут описав автор лиш початки своєї сімуляції; про дальший хід подій напише він в другій книжці споминів.

У споминах звернув Горський увагу на долю галицьких та взагалі закордонних доморослих комуністів, що переходили до обіцяного раю, а попадали в пекло ҐПУ. Цитую тут кілька місць:

„Майже половина вязнів (одної келії) — перебіжчики галичани. Підсідаю до елеґантсько одягнененого молодця. У розмові довідуюся, що це бухгальтер Брояківський із Дрогобича. Мав прекрасну посаду у нафтовій фірмі та покинув її і перебіг на „радянську“ шукати щастя і слави. Кажу йому, що більшої дурниці він стрелити не міг... Брояківський не погоджується.

— Але — що? Прецінь розумію, що мусять перевірити, чи я не ворог часом. — Але я, пане товаришу є прихильником соціялізму. А до того я приніс листа до Порайка від його шкільного товариша, який мене поручає“ (в увазі: „Пан Брояківський, як мені відомо, утік у 1925 році назад до Галичини і задовольнився скромною кооперативною працею. Як попаде йому до рук ця книжка — прошу не сердитися... нема за що...“) стор. 57/8. Знов же на стор. 92—94 описана доля поляка з Лодзі, Яна, що мав в Америці фризієрню, аґітував серед людей, роздавав гроші на аґітку, повернувся до Лодзі і через комунізм утік до большевії — бо мріяв „про щасливу соціялістичну батьківщину робітників усього світу ще в Америці“ — а попав у каземати ҐПУ.

У спогадах описане теж переслідування польських ксьондзів і їхні муки в казематах. Вимагали від них фальшивих зізнань під загрозою виявлення їхнього неморального життя, — до речі видуманого. Винницького ксьондза Лєвінського — пише автор — провокував підчас сповіди поляк провокатор ҐПУ Кароль Шиманський, але старий ксьондз, „зорієнтувавшися“, — вигнав його прилюдно з костела.

В порівнанні з „Холодним Яром“ „Спогади“ виказують розвиток письменницького таланту Горського. Автор володіє вже гладким повістярським стилем, хоч не зовсім поправною мовою. А в описах більшовицького „раю“ він не делектується страшними сценами, а переповідає їх зі зболілим серцем обсерватора й очевидця. Тим то й „Спогади“ читається легче і вони є корисніші як нпр. „Холодний Яр“. Бо в „Хол. Ярі“ автор описує зовсім спокійно найжахливіші звірства, не осуджуючи їх і не виявляючи співчуття для найбільших людських нещасть, через що багато місць в тій книжці можуть читача деправувати. „Спогадам“ же такого закиду зробити не можна і тому вони є книжкою позитивною.

В. М. Л.

Іван Петренко: **Пригоди Юрка Козака.** Ілюстрації Петра Андрусева. Накл. „Рідної Школи“, Львів 1934. Ст. 80 (8°).

Кінець 19-го і початок 20-го століття бачив буйне відродження української нації в Галичині. Почалося пошукування за пірваними нитками історичної традиції. І йдучи слідами Придніпрянщини, всі звернули очі на козаччину. Всіх захоплювала й манила буйна сила того геройського ордену. Одно лише переочили всі, що козаччина, та Січова, не все була у своїй суті державно-творчою. Але тоді мало хто на те звертав увагу, а Кулішів

однобічний і тим самим невірний образ, до того поданий в аподиктичній формі, прогомонів без великого сліду.

Княжі часи були від нас далеко. Традиція княжої доби завмерла зовсім. Народня усна словесність не зберегла з неї майже нічого (колядки неясного змісту). Билини засвоїла собі московська північ.

Але нові часи показали, що нам треба звернути свої очі на наш княжий період. Бо там є багато такого, що й тепер потрібне. Головно на ті часи і тих князів, що їм присвічувала в їх діяльності ідея соборности всіх наших земель і яким дорожча була честь і слава та могутність їх держави, як охота за всяку ціну вдержатися при владі, хоч би й на вузенькому клаптикові землі, і то нераз здобутому при помочі ворогів.

І саме книжечка І. Петренка: „Пригоди Юрка Козака“ має за ціль перекинути місток між сьогоднішньою добою і померклою славною минувшиною з часів короля Данила. Це спроба звязати назад ту нитку традиції в душах нових поколінь, яку пірвала історична хуртовина.

Юрко Козак, молодий хлопчина, читав у 8. год. вечором з історії України про короля Данила, його війни, його культурну й дипльоматичну діяльність, про що чув також в школі від учителя. Утомлений, відсунув книжку і... заснув.

І нараз зявився літописець о. Нестор та став провідником нашого цікавого мандрівника. І Юрко бачить цілу низку образів з тодішного життя, завдяки чому пізнає ціле тодішнє культурне, економічне, а частинно й політичне життя, а навіть переживає татарський напад.

Вкінці дістається він перед кн. Данила і враз зі своїм товаришем оповідає про татар. Король приймає обох відважних хлопців до своєї прибічної дружини і проголошує похід на поганців. Труби грають і наш герой... будиться. Жалує, що такий гарний сон скінчився.

Можна би мати застереження щодо уживання сну для історичних оповідань, але автор так добре використав психольоґію сну і так уміло перевів оповідання, що читач скоро забуває про сон.

При тім стиль оповідання дуже буде до вподоби підростаючій молоді (11—14 літ), що багне пригод і незвичайних подій, любить міряти сили й говорити та виступати самопевно. (Зрештою, і старші прочитають книжечку з приємністю і не без пожитку).

Користуючися сном, автор дотепно порівняв культуру (матеріяльну й духову) давніх часів із сьогоднішньою, не переступивши при тому освітнього рівня молодого юнака.

Оповідання вчить молодь любови до рідної землі, відваги, проворности й хитрости. Показує, що й у тяжких моментах не треба тратити бадьорости й надії, але все розумно й відважно намагатись опанувати ситуацію.

Декотрим образам дещо недостає плястичности (В монастирі; Як скінчився мій сон); але назагал чути в усьому силу, певність себе і спокій.

Мова оповідання добра, чиста. Друк відповідний. На осібну згадку заслуговують гарні ілюстрації, що вірно достосовуються до тексту як змістом, так і інтенцією, що криється в ньому. Зовнішній вигляд книжечки культурний.

„Пригоди Юрка Козака“ вповні заслуговують на те, щоб найшлися в руках усієї нашої молоді від 11—14 літ. Тому всі батьки і всі бібліотеки повинні цю книжку негайно набути. Бо рідної історії вчиться дитина багато лекше і триваліше з таких оповідань, як із систематичних підручників.

Дзвони 1935 (№ 4) *Др. Микола Пушкар.*

Др. Евген Олесницький: **Сторінки з мого життя.** І частина. (1860—1890) Львів, 1935 р., накладом видавничої спілки „Діло“, стор. 250, з портретом автора і мистецькою обгорткою Павла Ковжуна.

У повоєнному думанні української галицької — особливо молодшої — суспільности запанував рішучий зворот в оцінці збройної сили та її значіння в боротьбі за таку найвищу і найпевнішу форму національного життя, як держава. Ґльорифікація подвигів української армії, ґльорифікація безпосереднього воєнного чину запанувала в умах і серцях, в книжках і часописах, на зборах і в балачках одиниць. Немає в цьому нічого дивного

і злого. Навпаки — в порівнанні з передвоєнною пацифістичною ментальністю такий зворот є великим доповненням громадсько-політичних поглядів суспільности. Біда тільки в цьому, що той зворот перейшов у крайність, у легковаження мирної — еволюційної органічної праці, що впродовж поверх столітнього перебування галицьких українців у межах габсбурзької монархії поклала підвалини не тільки під державно-національне відродження Галичини, але також і Придніпрянщини — отже всієї України.

Молоде покоління, схильне — завдяки своїй вражливості на красу і велич збройного подвигу, — попадати у крайність і признавати тільки воєнно-революційні методи національно-політичної діяльности одиноко корисними, почало з видимою погордою відноситися до тих своїх предків, що довгі довоєнні літа вели систематичну культурну, економічну і політичну організацію українського громадянства в Галичині.

Шкідливість такого однобічного способу думання виявилася дуже скоро. Після відомих осінніх подій 1930 р. прийшла застанова, — почало перемагати переконання, що вибір засобів політично-національної діяльности залежить у великій мірі від даних конкретних обставин, в яких живе українське суспільство і що про політичну його зрілість рішає не доктринерське засліплення, що легковажить всі голоси розуму і дотеперішнього досвіду, але зрівноважене вміння добирати методи політичної акції відповідно до цілі, потреби і дійсности.

Таким способом час від 1930 р. є часом постепенної регабілізації органічної і зрівноваженої політики, що своїм попереджуючим діланням — як це доказав досвід 1918—1919 рр. як в Галичині так і на Придніпрянщині — підготовляє перемогу у всяких безпосередних воєнних змаганнях. Але така політична діяльність, позбавлена всієї емоціональної привабности війни, революції чи конспірації — вимагає великої політичної характерности — це є вірности українській національній ідеї, характерности, що у своїх найглибших основах коріниться в глибокому переконанні про правильність і доцільність органічної чи — скажім — консервативної політики. Побіч голосів розуму і сумління могутнім чинником, що скріплює нинішне українське покоління в Галичині в почутті слушности такої зрівноваженої і продуманої політики, є традиція — отже також і спомини тих діячів, що все своє життя присвятили такій органічній організації народу.

На одному з найвидніших місць стоїть серед них постать пок. Дра Евгена Олесницького. Тому то його спомини, саме тепер видані, мають побіч вартости історичної також і велику актуальну духово-педагогічну вартість. Вони дають образ українського громадського життя впродовж часу від 1860 до 1890 рр., вони дають змогу порівнати стан тієї суспільности в дитинстві чи парубоцтві автора і тепер, вони вказують, в який спосіб і яким внутрішним і зовнішним причинам треба завдячувати цю великанську зміну на краще, що запанувала в українському житті в Галичині, вони дають спроможність порівнати нинішнє наше положення під Польщею з колишнім нашим положенням в Австрії і поробити з цього відповідні висновки.

Спомини Дра Евгена Олесницького торкаються в першій мірі політично-національних справ, але тому, що ті справи так тісно звязані з середовищем автора і з його особистим життям — ми маємо змогу приглянутися як життю-буттю старого патріярхального греко-католицького духовенства і його відносинам до народу, так і цьому типові українського галицького інтелігента, що вийшов зі священичої хати і, асимілюючи до себе культурно і товариськи освічену молодь з-поміж народу, поклав основи української світської інтелігенції. Спомини Дра Е. Олесницького дають відповідь, чи може радше пояснення на два поважні закиди, які роблять деколи українській інтелігенції в Галичині, а саме перший, що вона у проводі громадським життям виявляла за мало рішучости — особливо у відношенні до правлячих кол, і другий, що вона в порівнанні з придніпрянською інтелігенцією не створила нічого великого й оригінального в науці, чи письменстві. Соціольогічний вгляд в матеріяльні відносини тієї ж інтелігенції, зроблений на основі споминів Евгена Олесницького, каже, що не могли бути рішучими в політиці люди, які як урядники або учителі були

всеціло залежні від уряду і які тому у своїх виступах завжди могли доходити до такої межі, що не означала боротьби з правлячими колами. В 70 і 80 рр. минулого століття опорою українства були професори середніх шкіл у Львові, що як залежні від краєвої адміністрації не могли бути діячами, рішеними на всі можливі наслідки політичної боротьби. Самостійні ж люди в Галичині — адвокати, що згодом перебрали в свої руки провід громадського життя, були так заняті щоденними практичними справами, що не могли вести ніякої поважної наукової роботи, так само як не могли її вести середнєшкільні учителі, що весь час працювали на прожиток. Тому то адвокати Др. Кость Левицький і Др. Евген Олесницький стали громадськими і політичними діячами, але не стали вченими, хоч в молодості про те думали, а з-поміж біля сотні учеників Грушевського не вийшов ані один рівний йому історик. За те такі велитні новітнього українства—культурного як Грушевський і політично-національного як Липинський могли появитися на Придніпрянщині у великій мірі завдяки особистій матеріяльній самостійности частини тамошньої інтеліґенції.

Для належної оцінки споминів Д-ра Е. Олесницького треба при їх читанні глядіти на них у історичній перспективі з 8-ох ріжних точок: Отже коли глядіти на часи, описані автором, з точки погляду загально історичних подій, то це були часи прусько-австрійської війни в 1866 р., прусько-французької війни 1870 рр. і російсько-турецької війни в 1878 р.

Коли порівнувати політичний стан тодішної Галичини і Наддніпрянщини, то це були часи царського указу з 1876 р., цілковитого обмосковлення Придніпрянщини, нарастання і розвитку перших парістків всеукраїнства в Галичині, що завдяки австрійській конституції в той спосіб ставала піємонтом України.

Під національним оглядом українці в Галичині ділилися тоді на могутній табор „рутенців", що з нехіттю відносився до українства, яке ототожнював з фонетикою, але мимо русофільських симпатій не вважав себе за один народ з москалями, на свідомих нечисленних русофілів у Львові, що стояли на становищі єдиного російського народу, і на народовців, себто українців, що спершу були чисельно і матеріяльно найслабші. Цілий процес розвитку українства в Галичині — це процес опановування українцями-народовцями „рутенців" і сільської маси та ліквідація значіння москвофілів.

Коли взяти на увагу тодішнє село і місто, то всі галицькі міста — отже і Львів, були наскрізь спольщені, а нечисленна українська інтеліґенція не мала ніяких своїх орґанізацій, а одиноким проявом українського життя був тільки мандрівний театр.

Під оглядом поділу на партії існували тоді москвофіли і народовці. Радикальна партія повстала щойно в 90 рр.

З точки погляду польсько-українських взаємин часи, змальовані автором — це часи панування польської шляхти Баденія — і постепенної емансипації українців з-під впливу польської культури навіть у щоденному житті.

Якщо дивитися на спомини автора у перспективі повставання наших центральних установ, то це були часи, коли щойно повстала „Просвіта" (1868 р.). коли Тов. ім. Шевченка ще не було науковим, коли щойно заснували „Народну Торговлю" (1883), коли „Діло" почало виходити 1. І. 1880 р., коли не було ще „Рідної Школи", ані взагалі ніяких економічних орґанізацій в роді „Дністра", „Центросоюзу", кооперації і власної банковости.

Спомини Евгена Олесницького, розглядані з точки орґанізацій людського співжиття — родинного і громадського — дають образ життя-буття священичої та інтеліґентської родини, народньої школи, ґімназії, тайної тернопільської ґімназійної „Громади", життя молоді на університеті, в тодішних студентських товариствах і поза ними, взаємин між українською і польською молоддю як в ґімназії так і на університеті

Історія часів, охоплених спогадами автора, в портретах тодішних діячів, це: український самостійник ще з 1848 р. — член „Головної Руської Ради" — Іван Борисікевич, Богдан Дідицький, Іван Наумович, Михайло Драгоманів, Омелян і Олександер Огоновські, Іван Франко, Володимир і Олександер Барвінські, Наталь Вахнянин, Юліян Романчук та багато інших.

На окрему згадку заслуговують ті місця споминів — як опис родинного дому, першої поїздки до Львова і Бережан, — рідного Поділля, — де автор на схилі життя з ліризмом, повним глибокої задумчивости здоганяє думкою і серцем давно минулі щасливі літа свого життя, що так скоро пройшло...

І автор, і багато товаришів автора — як Роман Сосновський, Ярослав Кулачковський, Теофіль Кормош, Ілля Кокорудз та інші вже не живуть...

Все поволі відходить у минуле; люди, що колись ходили у промінні слави, стоять сьогодні у темному забутті... Що після них залишилось? І супроти цього минулого, що поглинуло славу стільки людей, як малим і нужденним видається те все, що діється на світі, що людина в житті продумала і зробила!... Дух минулого, дух забуття і знищення всего, що людське, царить над тими спогадами Евгена Олесницького і викликує в читача поважну застанову над собою, приборкує гордість, згладжує противенства, велить думати про вічне...

До відємних рис книжки треба зарахувати дуже мало здержливу в словах критику вже не так своїх політичних противників, як радше людей з власної суспільности, що вели — на думку автора — хибну політику. Такі вислови як: „відіграв він тут крайно нікчемну ролю...“, або „я... уживав собі на митрополиті з судової трибуни“, або „акцію... виборчих гієн переймив на себе руський митрополит“..., звернені на адресу митрополита Сильвестра Сембратовича, далеко не підходять до споминів, писаних людиною хорою в обличчі смерти, тим більше, що свою неґативну оцінку політики митрополита С. Сембратовича міг автор зовсім добре висловити іншими словами.

Так само й образ ґімназійного катехита в Тернополі о. Копитчака такий темний, що просто годі повірити, щоби такий катехит міг бути. І хоч факти, подані автором, промовляють дуже сильно проти о. Копитчака, то все ж таки насувається думка, чи та оцінка не є надто субєктивна і цікаво, чи ті, що ще живуть і памятають цього катехита, могли би сказати про нього те саме, що і сам автор споминів?

Поважні застереження насуває також і опис відомого відпустового місця Зарваниці, видержаний в такому дусі і стилі, що міг би викликувати побоювання, чи не може він бути використаний людьми злої волі до поборювання Церкви. В споминах автора-„поповича“ такий опис Зарваниці як „дохідного підприємства“ якось немило вражає. Автор споминів мабуть був типовим передвоєнним інтеліґентом-лібералом, що як з одного боку Церкви не поборював, так з другого віру і релігію вважав потрібною для жінки, дітей, служби і селян, без власного зацікавлення для релігійних проблем.

Одначе навіть з тими зазначеними мінусами, спомини Дра Евгена Олесницького є цінним матеріялом як до історії українського галицького відродження, так і до пізнання української ліберально-демократичної довоєнної інтеліґенції в Галичині. Під оглядом багацтва спостережень можна їх сміливо поставити на одній площині зі споминами пок. Евгена Чикаленка. Разом спомини обох тих авторів дають образ українського життя в Галичині і на Придніпрянщині.

Видання споминів Дра Евгена Олесницького треба вважати добрим ділом! Українське молоде покоління має спроможність порівнати нинішний стан нашої суспільної орґанізованости з тим, що було колись, і на основі цих очевидних досягнень набрати переконання, що народ, який зумів піднестися з такого занепаду, як занепад українців у першій половині XIX ст., опертий на здобутки минулого, перетриває також і нинішнє лихоліття.

Х.

Дзвони 1935 (№4)

Др. Володимир Січинський: **Архітектура св. Юра у Львові** з обмірами й фотоґрафіями автора та іншими ілюстраціями“ Львів 1934. Накладом Богословського Наукового Товариства. 92 ст. тексту + XXXI таблиця (в цім одна колірова).

Праця др. Січинського появляється як VI-тий том „Праць Богословського Наук. Т-ва“. З менш-більш 30 праць, що відносяться до катедри св. Юра

у Львові, монографічна праця доц. В. Січинського вирізнюється всесторонністю схоплення предмету. Нічого дивного. Доц. В. Січинський це дослідник, що посідає теоретичне та практичне знання архітектури, а крім цього є істориком мистецтва й мистцем-плястиком. Поява цього рода ученого рідка не лише в нас. Доброю стороною книжки є résumé в французькій мові, важне для чужинців, що хотіли би познайомитися з цією одною з найкращих барокових будівель. В І-ім розділі обговорює автор національне, культурне, релігійне, політичне й господарське значіння катедри св. Юра, як осередка життя Львова і Заходу України. В ІІ-ім розділі обговорює автор літературу предмету, що дала багато архівального матеріялу (головно праці др. З. Горнунґа та др. Т. Маньковського). Очевидно, що в ніодній з тих праць не найшов автор причинків до архітектурної, конструктивної аналізи катедри св. Юра. Тому автор головно в тім напрямі забрався зовсім самостійно до праці. Досліди автора на місці (ІІІ-ий розділ) тривали в літних і осінних місяцях 1932 і 1933 р., коли виконано обміри будівлі й багато рисунків. Крім цього автор використав архівальні джерела та літературу в Національнім Музеї у Львові, в Празі, Кракові і Варшаві. В ІV-ім розділі займається автор історією будови катедри св. Юра на тлі найдавніших звісток від 1282 р., через першу документальну дату з 1341 р., коли вилляли славний святоюрський дзвін, найстарший на українських землях. Опісля зясовує справу старої мурованої церкви з 1363—1437 рр., що її мав побудувати архітект Доре за українсько-візантійськими взірцями з XI—XIV ст. Частинні сліди цієї будови відкрили при реставраційних розкопках в 1933 році. В 1744 р. починається теперішня будова катедри св. Юра на місці збуреної з XIV-ого ст. В 1738—1759 рр. будівничим її був Бернард Мереттіні. По його смерті в 1759 р. декорує церкву внутрі архітект Фессінґер. Незвичайно цінний є V-ий розділ, що обіймає архітектурну аналізу, де автор звертає увагу не так на „зовнішні форми і мальовничість обєкту", як радше вияснює „внутрішній зміст мистецької творчости, виробничі процеси і витвірну методу". Вкінці в останнім розділі (Порівняльна стилістична аналіза) доходить автор до мистецького середовища, в якім жив творець катедри св. Юра Мереттіні, що дав храмові такий, а не інакший вигляд. До слабшої сторони книжки належать не досить виразні репродукції світлин, а дальше обрізані на них деякі архітектурні частини. Одначе такі дрібниці, очевидно, не зменшують значіння праці доц. Січинського, що є дуже цінним придбанням української науки.

І. Старчук.

Пеленський, Е. Ю.: **Бібліографія української бібліографії**. Львів 1934. Коли 1932 р. у книжках „Дзвонів" стали обявлятися сторінки з наведеної тут праці м-ра Евг. Пеленського, певно кожний з українських бібліографів признавав за вельми відважну спробу автора „Бібліографії української бібліографії" дати покажчик з таким широким завданням. Часи, коли українських книжок було обмаль і в більшій приватній бібліотеці вони займали б невеличку полицю, давно минули. Українська наукова література багатіє з дня на день. Вже жадний український автор, ані на свою память, ані на свої власні нотатки не може покладатись. Українцеві вже не обійтися без бібліографічних покажчиків рідної літератури. А ще трудніше знайти потрібний матеріял з літератури чужинецької, що щось дала про Україну.

Тому кожний науковий працівник із вдячністю візьметься за книгу Е. Пеленського.

Дарма, що, як і сам автор це зазначує, не сповнено „всіх завдань, яких сьогодні вимагають від наукової бібліографії". Хиб дійсно оминути не вдалося. Багато з них дрібних, до яких можна було би не допустити. Як наприклад: зла коректа, в кількох місцях (ч. 6, 7, 16) помилково названо Всенародню Бібліотеку України — Всеукр. Бібліотекою України, в ч. 11. бракує рядків, помилки в самому покажчику авторів (Лейтес А 1938, Яшек, м. 2051) і т. п.

Щодо самого запису окремих книг, то автор не подає його з вичерпуючою повнотою, обмежується лише головними відомостями (автор, назва,

місце, рік, сторінки), у періодичних виданнях: титул підтитул, місце, рік, періодичність; отже нема таких важних даних як формат, видавництво — але, як то слідує з передмови, зробив автор так, щоб обмежити видатки на публікацію.

Розуміється, при незвичайно тяжких умовинах української бібліоґрафічної праці навіть і у Львові, де бракує книг, де не дістати повних комплетів і т. і., не обійшлося без пропусків. Автор певно не бачив книжок „Бібліологічних Вістей“ з 1930 р. (вийшло їх 4, формату 22 X 16 в „Держ. Вид. України“, а пізніше вид. „Пролетар“). Також і Калиновичова „Бібліоґрафія за 1923“ (означена помилково 1922) була не лише в книжках 4. й 6. „Нової України“, а і в чч.: 11. з 1923 р. та 1—3. з 1924. Щодо „Бюлетеню Української Книжкової Палати“ в 1927—28 рр., то він вийшов так: ч. I. як прилога до 20 ч. „Літоп. Укр. Друку“, ч. 2 — до 28, ч 3 — 43 з року 1927, а чч. 4—9 у році 1928.

Всі ці, для прикладу наведені, помилки ніяк не зменшують заслуги автора, що в надзвичайних умовинах дволітнього друкування своєї книги досягнув усе ж таки успішного кінця.

Всього зазначено 2393 назви, що відносяться до всіх галузей знання.

Крім окремих видань автор зазначив багато статтей в періодичних виданнях і покажчиків літератури з окремих праць. Це ще більше утруднило працю та поставило вимогу доброго систематизування покажчика. Досягнув автор цього з найбільшим успіхом розподілом всього матеріялу за десятковою системою.

Треба подивляти відвагу автора, з якою він взявся до праці, що передовсім потребує багатих збірок самих книг для їх опрацьовання de visu. Е. Ю. Пеленський дав нам успішну спробу зберегти нашим прийдешнім науковим працівникам ключ до літературно-наукових скарбів з минулих часів. Багато статтей, що напевно загубилися б в морі друкованого паперу, нині забезпечені для майбутнього.

Українська бібліоґрафія в праці Пеленського придбала дуже цінну книгу, якій належиться признання не лише тому, що є перша цього роду в нашій літературі.

Петро Зленко.

Dr. W. Kubijowytsch: **„Die Verteilung der Bevölkerung in der Ukraine“**, Berlin 1934. Beiträge zur Ukraine-Kunde. Herausgeg. von Ukrainischen Wissenschaft. Institut. II Heft. 40, 8⁰ mit einer Karte.

Статистична праця над українською етноґрафічною територією, як цілістю, натрапляє на досить значні труднощі, коли зважити, що у кожній з чотирох держав є ріжні, під оглядом величини, адміністраційні одиниці і що списки населення відбуваються на поодиноких територіях України не одночасно, а статистичні дати ріжняться між собою кілька або й більше літ. При цих умовинах обчислення поодиноких статистичних коефіцієнтів набирає особливої вартости і є вислідом незвичайно скрупулятного порівнювання ріжних статистичних джерел.

Наведена книжка — це зміст викладу, який мав автор дня 3. XI. 1932 р. на берлінському університеті. Збагачує вона сучасне українознавство в ділянці демоґрафії насвітленням квестії густоти населення України і є першою українською працею на цю тему.

Коротко і ядерними словами запізнає автор читача з найважнішими даними про полоси густоти населення України, про природний приріст населення та про його внутрішню міґрацію.

Устійнена автором етноґрафічна територія України обіймає 938.000 км^2 з 54.870.000 душ населення. Отже пересічна густота населення України виносить 58·5 мешканців на 1 км^2. Під цим оглядом стоїть Україна поза народами Зах. Европи, одначе перевищає Москву (де пересічно випадає 19 мешк. на 1 км^2) і цілий близький Схід.

Як виказують останні списки, природний приріст населення України, помимо великої смертности і постійної еміґрації (перед війною добровільної, а в часах повоєнних на Радянщині примусової), є одним з найбільших в Европі і виносить річно поверх 2%.

Це незвичайно скоре темпо чисельного розросту української нації може насунути зовсім не песимістичні міркування про її майбутність.

А також і урбанізація поступила на Україні в останніх часах значно вперід. Міського населення має Україна 10,940.000 душ, то є приблизно 20%, (в р. 1897—15·9 %).

Наведення автором цілої низки статистичних даних, повязаних зі собою в одну льоґічну цілість, робить книжку прецікавою лектурою для українця. Супроти чужинців є та книжка знаменитим пропаґандовим матеріялом.

Ю. Г.

М-р. П. Ісаїв.

Розсадникам безсвітогляддя.

Заходом Т-ва письменників і журналістів відбувся 14 с. м. у Львові відчит на тему: „Чи письменник мусить мати світогляд?“ — в формі діяльоґу між д-ром М. Гнатишаком і д-ром М. Рудницьким. Перший боронив позитивну відповідь на те питання, а другий неґативну. Хоч Др. Гнатишак гідно оборонив своє становище і зовсім „поклав на лопатки“ д-ра Рудницького, а дискутанти з-поміж присутніх до решти розторощили всі його арґументи, то проте хочу ще додати на цьому місці кілька своїх уваг, а то тому, що др. Рудницький боронив свого становища зовсім щиро, як це сам зазначив, а також таке безсвітогляддя проводить він у своїй літературній критиці та доборі літературі.

Під світоглядом розуміємо наше відношення до трьох річей: 1) до всесвіту (метафізичні погляди), 2) до ближніх (етично-моральні погляди) і 3) до природи: φύσις (розуміння основних явищ в природі). Часто з 2-гої точки вилучують ще і 4) ідеольоґію (суспільно-політично-національні погляди). Др. Рудницький розумів під поняттям світогляду суцільну систему поглядів (ідей) на всі справи, що розяснюють всі фізичні та духові явища, отже втягав під те поняття всі чотири вказані світоглядові площини та ставив знак запиту над їх потребою у письменника. — Абсурдальність такого погляду не важко виказати. Великі творці літератур привязували величезну вагу до світогляду в творчості. Так нпр. Ґете каже, що цінною і важною в літературі є та решта, що залишається з творів в людській душі (це цитував на відчиті Др. Гнатишак). А І. Франко пише: „Слово — полова, але огонь в одежі слова, безсмертна чудотворна фея, правдива іскра Прометея“. А Ґете і Франко в цій справі більші для нас авторитети, як др. Рудницький. Зрештою, таких думок, як і інших арґументів, можна б навести дуже багато. Але не про те мені тепер іде.

Хочу тут звернути увагу, що таке саме становище, як др. Рудницький, займають в тій справі масони і більшовики, але тільки в цілях тактичних. [Масони з більшовиками співпрацюють в ріжних напрямах. В виданій на днях в Харбіні книжці „Од Петра Перваго до наших дней“, виказує її автор В. Ф. Іванов на 613 сторінках, що хід російської історії був вислідом злосливої діяльности масонерії. А недавно подали вістку часописи, що впровадження Совітів до Ліґі Націй — це теж вчинок французьких масонів]. Спершу проповідують вони безсвітогляддя, або світоглядову релятивність, щоби захитати тими позитивними світоглядами, які існують, а які є їх світоглядові ворожі або противні. Щойно на руїнах існуючих світоглядів будують вони свій власний світогляд. (Ближче про це гл. стаття п. н. „Як і кого виховує сучасна преса і література“, „Дзвони“, 1932, ст. 598). Не знаємо, чи Др. Рудницький свідомий того, що лянсованням безсвітогляддя в нашій літературі підготовляє ґрунт для масонства і більшовизму.

О. Шпенґлер широким науковим апаратом виказує, що мораль (а це одна з основ і площин світогляду) в формі проблєми це вже обяв розкла-

дового життя, час культурного упадку („Untergang des Abendlandes", München, 1920, Bd 1, стр. 499/500). Своїм ставленням світоглядової справи йде д-р. Рудницький тому декадентизмові назустріч. Одначе за ним не може ніяк іти українське громадянство, якщо хоче рости і потужніти.

Українська Нація, щоби досягнути свою мету, мусить виконати великі і важкі зусилля. А до цього потрібна могутня енерґія, яку може розбудити тільки ясно скристалізований світогляд. Вода лиш тоді нищить і найбільші перешкоди, коли спрямована в трівке русло; розіллявшись поза береги, в своїй нерухомості стає багном. Те саме й з людською енерґією: виллявши поза береги світогляду, забагнюється й витворює бакцилі убійчих недуг. Доказом історичні факти: Колись горстка греків стримала міліони перської навали і стала муром Европи супроти Азії. Коли ж софісти внесли в грецьке громадянство світоглядовий релятивізм („ἄνθρωπος μέτρον πάντων"), тоді Демостен щойно байкою про осла міг збудити в атенців зацікавлення македонською небезпекою. Филип II з горсткою македонців без труду підбив колись непобідиму Грецію. Битва під Хейронеєю 338 р. до Хр. припечатала грецьку незалежність. Отой мармуровий лев, виставлений згодом на хейронейських полях, це гробовець вільної Геллади, але водночас це символ наслідків світоглядового релятивізму софістів, **це грізне memento для всіх століть і всіх народів.** Як сочка концентрує проміння і тепло, так світогляд громадить енерґію й силу, що спроможна пропалити всі перепони, здібна випалити байдужість, безділля, пасивність і всі інші прогріхи та розігріти людську душу до великого подвигу й зусиля. Всім, що ту сочку людського духа хочуть Українській Нації відібрати, мусить кожний добрий католик і добрий член своєї нації дати рішучий і належний відпір. Або позитивний світогляд (вповні таким є лише католицький) і з ним зріст, енерґія, сила, подвиги й могутність, або безсвітогляддя і з ним безсилля, байдужість, безділля, гниття і розклад. — Aut — aut. Третої можливости немає.

Цікаво: на одних шпальтах „Діло" містить статті, в яких автори радять розбудити народню енерґію в першій черзі за поміччю світогляду (чч. 81, 95 і 101 с. р.), і то релігійного (ч. 95), а на других референт того ж „Діла" в рецензіях і доборі літератури лянсує безсвітогляддя. Земля між Сяном і Збручем це країна всяких можливостей...

Літературне безсвідогляддя це „дерево, що не родить" і родити не може. Перед такою безплідністю й імпотенцією будемо українську літературу завзято боронити.

Цілий світ заелєктризувала вістка, що червоні володарі Кремлю ввели кару смерти на проступну **малолітну** молодь (Діло, з 14. і 17. IV с. р.). Всі прихильники безсвітогляддя повинні прочитувати цю вістку по кілька разів та глибоко над нею роздумувати. Бо щож інше, як не більшовицьке безсвітогляддя довело до такого декрету? Не отримавши жадного світогляду, спертого на релігії, більшовицька молодь стала так злочинною, що боротись з нею може держава вже лиш карою смерти. Це наглядний доказ для правдивости слів Вальтера: „Діяльність найліпшої поліції не дорівняє діяльності найзвичайнішого сільського катехизму" — і слів Вашинґтона: „Моральність неможлива без релігії".

„**Діло**" (з 10. II. с. р.) за „La Vie Intellectuelle" містить таку вістку: „Відповіддю більшовицької молоді на протирелігійні й аморальні виховні принципи є самогубство. Від 6—7 літ у комсомолі та поза ним лютує справжня епідемія самогубств. Спочатку більшовицькі часописи дуже були зажурилися тією масовою втечею від життя. З погордою висловлювалися про „дезертирів життя" та остерігали молодь, щоб не наслідувала тих боягузів. Та напімнення були безуспішні, а число самогубств зросло. Сьогодні змінили тактику й часописи мовчать про самогубства серед молоді. Тому тяжко навіть приблизно устійнити число тих трагічних випадків. На індивідуальні самогубства не звертають уже взагалі уваги. Говорять іще про самогубства цілих гуртів, про „колєктивні самогубства".

„Знеохочена до життя молодь оставляє листи, що є найжахливішими

документами більшовицької трагедії. Ось кілька зразків: „Життя таке сумне, не можу вже видержати“. „Все жахливе. Кидаюся в воду, хай мене пожеруть риби та щоби нічого після мене не лишилося“. „Ми могли би жити, коли б ми збожеволіли, та ми можемо думати й воно жахливе“. Шість молодих дівчат повісилося на одному й тому самому дереві. Оставили вони прощальний лист, в якому пишуть: „Не можемо вже довше видержати... Все сіре... Душимося::“. Цікаве, що досі ця епідемія самогубств не захопила татарської молоді й інших монгольських племен, яким полишили ще яку-таку релігійну свободу“.

Стільки „Діло“. Для світоглядових релятивістів — це ще одно явище для глибокої застанови.

Практика потверджує наглядно, що релігія це справді сонце людського життя. Без неї все вяне і гине. Потверджуються Христові слова: „Як галузь, відтята від дерева, так душа, відтята від мене, усхне“.

Від Адміністрації.

Тих наших неплатників, яким ми загрозили чорною лістою, взиваємо вирівнати безпроволочно свої залеглості, бо в противному випадку їх імена будуть поміщені в слідуючім числі на чорній листі наших довжників і гробо-копателів української преси.

Нові книжки.

А Міцкевич: Пан Тадеуш. Переклад М. Рильського. Укр. Наук. Інст. Варшава, 1934.

Мотай - На - Вус По(В)Лтавський: Залуські „Патріоти“ або: „Прозріте, люде: час настав“ Сатіри, подарунок Музи. Лондон 1935. Маш. літоґр. 8⁰, 64. Оклад. друкована.

Г. Косинка: Темна ніч і інші оповід. з передм. Л. Нигрицького. Вид. І. Тиктора. 16⁰, 125.

М. Наймиш: Зимовий переказ. Вид. „Мала Книгозб.“ Л. 1935.

Ю. Горліс-Горський: Спогади. І. У ворожому таборі. II. В казаматах ҐПУ. Л. 1935 . Накл. автора. 16⁰, 156.

Р. Завадович: На дворі царя Гороха, драматизована казка-правда в 2-ох відсловах. Л. 1935. Накл. „Світ Дитини“. 16⁰, 32.

А. Лотоцький: На світанку. Леґендарне оповід. про початки Києва. Вид. „Світ Дитини“. Л. 1935. 16⁰, 64.

О. Підгірський: Від кремяниці до рушниці. Опов. з історії культури. Л. 1935. Накл. „Світ Дитини“. 16⁰, 48.

А. Лотоцький: Було колись на Україні. Істор. опов. ч. II: Великокняжа доба. Л. 1935. Вид. „Наш Приятель“. 8⁰, 64 Вінєта й ілюст. П. Андрусева.

Українська Загальна Енцикльопедія. Зош. 27 і 28 (останній). Л. 1934, вел. 8⁰; ст. (кол.) 745—1422. Зміст: Історія (УССР, Кубань), Військо, Письменство, Друкарство, Преса, Бібліоґрафія, Освіта, Культура, Науковий рух, Шкільництво, Право, Церква, Народнє господарство, Земельне питання, Фінанси України, Кооперація, Неполітична еміґрація, Фізичне виховання, Укр. філятелія, Гроші, Жіночий рух.

Др. М. Конрад: Нарис історії старинної фільософії. Друга часть: Вид. „Богословії“ ч. 16—17. Л. 1934, 8⁰, 92.

Ф. Колесса: Баляда про дочку-пташку в словянській народній поезії. Стор. від 147 до 186.

Ф. Колесса: Старинні мельодії українських обрядових пісень (весільних і колядок) на Закарпатті. Відб. з X. р. „Наукового Зборника“ Тов „Просвіта“ в Ужгороді 8⁰, 28+4 нот.

С. Смаль-Стоцький: Т. Шевченко. Інтерпретації. Варшава 1934. Праці Укр. Наук. Інст., 4⁰, 240.

Е. Ю. Пеленський: Сучасне зах.-українське письменство. Огляд за 1930—1935 рр. Л. 1935. 16⁰, 64.

J. Falkowski — B. Pasznycki: Na pograniczu łemkowsko-bojkowskiem. Z 1 mapą, 29 rycinami i 9 tablicami. Prace Etnograficzne. Wyd. T-wa Ludoznawczego we Lwowie pod Red. Dra A. Fischera, prof. U. J. K. — Nr. 2. 1935. 8⁰, 128.

Projekt transkrypcji z języka rosyjskiego na język polski. Prace pols. T-wa dla badań Europy Wschodniej i Bliskiego Wschodu Nr. VI. Kraków 1934. стр. 8.

А. Захарійчук: Помічник до науки початків української мови в Рідних Школах. Бібл. Укр. Школи в Канаді. Ч. 3. Вінніпеґ, 1934. 16⁰, 87.

Д. Варнак: Кардинал Мерсіє. Л. 1935. Книгозб. „Вістника". Ч. 1. (5). 16⁰, 68.

Збірник, присвячений світлій памяти Мелетія Смотрицького з нагоди трисотніх роковин смерти. Л. 1934. Архів Семинара історії Церкви при Греко-кат. Богосл. Акад. у Львові під ред. проф. М. Чубатого. Т. I, вип. 1. Л. 1934, 8⁰, 64.

О. Терлецький: Гетьманська Україна й Запорозька Січ. Л. 1935. Накл. фонду „Учітеся, брати мої". Ч. 17, 16⁰, 88.

Ильинскій Г. А.: Опыт систематической Кирилло-Методьевской библиографии. Българска академия на наукитѣ, София 1934, 301 стр.

о. М. Каровець, ЧСВВ.: Велика реформа Чина Св. Василія Вел. 1882 р. Ч. II. Л. 1933. Вид. ЧСВВ., мал. 8⁰, 204 ст.

Д. Коренець. Др. Теофіль Кормош. Перемишль 1935. Накл. Т-ва „Віра" і „Народній Дім". 16⁰, 32.

Зенон Стефанів: Українські збройні сили в 1917—1921 рр." Воєнно-істор. нарис. Ч. I. Коломия 1935. Вид. „Наша Слава". 16⁰, 122.

О. Доценко: Зимовий похід Армії Української Народньої Республики (6. XII. 1919 — 6. V. 1920). Варшава 1935. Стор. CLII + (Документи) 240 + 5 мап. ф. 8⁰.

Сотн. Гр. Рогозний: Базар. Бібл. „Самост. Думки" ч. 9. Чернівці 1934,

о. О. Гайдукевич: Було колись. Із записника полевого духовника У. Г. А. Вид. „Черв. Калини". Л. 1935. 16⁰, 110 + 6 нпґ.

М. Рудницька: Українська дійсність і завдання жінки. Л. 1934, 16⁰, 32.

Др М. Галаган: Рідкі Землі — короткий систематичний нарис. Прага 1934, Накл. автора. 4⁰, 34.

М. Дольницький: Від Бескидських розворів до подільських болот. З 25 ілюст. й 1 мапкою. Л. 1935. 16⁰, 88. Вид. „Просвіти". Кн. ч. 3.

Хроніка Наук. Тов. ім. Шевченка за час від 1. X. 1932—31. XII. 1934. ч. 72. Л. 1935. Накл. Тов. 16⁰, 100.

Український Науковий Інститут за пять літ його існування. 13. III. 1930—13. III. 1935. Варшава, 1935, 8⁰, 24.

Літопис Національного Музею за рік 1934. Неперіод. вид. Союзу прихильників Націон. Музею. Л. 1935. Стр. 24.

Звіт Українського Товариства Прихильників Книги в Празі за 1934 р. Прага, літогр. 8⁰, 110. Окл. Р. Лісовського.

Програма викладів Гр.-кат. Богословської Академії на літній семестр акад. року 1934—5. Л. 1935. Стор. 16, вел. 8⁰.

Програма викладів Українського Вільного Університету в Празі в літнім півроці 1935. Прага 1935 в українській і чеській мові, 8⁰, 24.

о. I. Буґера: Науки на свята. Ч. II. Л. 1935. Ст. 39—74.

о. П. Мартинюк, ЧСВВ.: Неподільне серце священика в службі Бога і Церкви. Вид. ЧСВВ. в Жовкві 1935, 16⁰, 396.

о. О. Годунько: Пресвятая Богородице спаси нас. Перша читанка з прикладами. Додаток: Молебен до П. Діви Марії. Л. 1935. Накладом о. Я. Милевича. 8⁰, 24.

„В церквах благословіть Господа" і „Радуйся живоносний хресте". Католицькі читання ч. 7, 8 і 9. Зладив о. М. Дороцький. Заходом Ред. Ком. Равського Деканату. Вид. ЧСВВ. в Жовкві. 1935. 16⁰. по 16, 6 ілюстрацій.

о. С. Демко: Сектанти. Катол. чит. ч. 10 і 11. Накл: ЧСВВ в Жовкві 1935,

---

Др. К. Коберський: Великі проблєми. — Л. 1935. Накл. „Самоосвіти". 16⁰, 40,

Звідомлення з праці Краєвого

Господ. Тов. „Сільський Господар“ за 1934 р. Л. 1935. 16⁰, 62.

Звіт з діяльности і замкнення рахунків 1934. Л. Маслосоюз, 1935. 4⁰, 40.

Матеріяли до Бібліографії Української Пласт. Літератури. Склав скавтм. Д. Козицький. Зред. Петро Зленко. Прага — 1935. Стор. 24. Друк. на цикль.

Основи Сокільства, уложив Е. Ж. Л. 1935. Накл. Т-ва „Сокіл-Батько“. 8⁰, 32.

Лещетарський впоряд. Л. 1934. Накл. „Сокола-Батька“ у Львові. 16⁰ 8.

Свято Відродження. Накл. Українського Протиалькогольного Т-ва „Відродження“ у Львові. Л. 1934. 16⁰, 32.

Надіслані книжки в інш. мовах:

Katholische Leistung in der Weltliteratur der Gegenwart. Dargestellt von führenden Schriftstellern u. Gelehrten des In — und Auslandes. Накл. Гердера. Freiburg im Breisgau 1934. Додана докладна бібліографія католицьких творів европ. літератури і покажчики імен, 8⁰, 388 ст. Рецензія на цю цінну кн. буде в слід. числі.

Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. Чвертьрічник. Р. XIII., кн. 1. 1934, 8⁰, 256.

O. Hedemann: Dzisna i Druja—magdeburskie miasta. 12 ilustr. Rozp. Wydz. III. T-wa Przyjaciół Nauk w Wilnie. T. VII. Nakł. Tow. Prz. N. w Wilnie 1934, вел. 8⁰, 488 + мапки.

Księga pamiątkowa ku uczczeniu czterechsetnej rocznicy wydania pierwszego statutu litewskiego pod redakcją dr. Stefana Ehrenkreutza. Rozprawy Wydziału III. Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Wilno 1935. 8⁰, 363.

Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie pod Red. Przemysława Dąbrowskiego. Rcz. XIV — 1934, zesz. 2. Nakł. Tow. Nauk. Lwów 1934, 8⁰, 192.

Sprawozdanie z działalności Tow. Wiedzy Chrześcijańskiej za rok 1931—1934, Lublin, Uniwersytet 1935 8⁰, 16 (з бібліогр. видань).